

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**TAYLAND'DA ŞEYHÜİSLAMLİK MÜESSESESİ VE YAYINLADIĞI FETVALAR:
ŞEYHÜİSLAM AZİZ PHİTAKKUMPOL ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

LUKMAN YUSOH

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**TAYLAND'DA ŞEYHÜİSLAMLİK MÜESSESESİ VE YAYINLADIĞI FETVALAR:
ŞEYHÜİSLAM AZİZ PHİTAKKUMPOL ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

LUKMAN YUSOH

Danışman: DOÇ. DR. İSMAİL CEBECİ

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı İSLAM HUKUKU Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi LUKMAN YUSOH'nun TAYLAND'DA ŞEYHÜLİSLAMLİK
MÜESSESESİ VE YAYINLADIĞI FETVALAR:ŞEYHÜLİSLAM AZİZ
PHİTAKKUMPOL ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 20.06.2019
tarih ve 2019-18/17 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy-çokluğu ile Yüksek
Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...26.../...06.../...2019...

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. İSMAİL CEBECİ	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi HACER YETKİN	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ÖZGÜR KAVAK	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Lukman YUSOH
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Programı	: İslam Hukuku
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. İsmail CEBECİ
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Haziran 2019
Anahtar Kelimeler	: Tayland, Şeyhülislamlik Müessesesi, Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol, İslam Hukuku, Fetva, Güneydoğu Asya, İslami kurumlar

ÖZET

TAYLAND'DA ŞEYHÜLİSLAMLIK MÜESSESESİ VE YAYINLADIĞI FETVALAR: ŞEYHÜLİSLAM AZİZ PHİTAKKUMPOL ÖRNEĞİ

Bu çalışmada Tayland'da şeyhülislamlik müessesesi ve Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol'un yayınladığı fetvalar ele alınmıştır. Bu amaçla araştırma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş babında çalışmanın unsurları ve tarihsel arka plan ele alınmış olup tezde işlenecek konuya bir hazırlık yapılmış ve Tayland'da Müslümanlar ile ilgili ön bilgi verilmiştir. Birinci bölüm'de Tayland'da şeyhülislamlik müessesesi ve şeyhülislamliklar ele alınmıştır. İkinci ve Üçüncü Bölüm'de Tayland'da 1997 Tarihli Kanunun çıkarılmasından sonra şeyhülislamlik müessesesinin Şeyhülislam Aziz dönemindeki uygulamaları kapsamında fetva ile ilgili gelişmeler ve onun yayımlanan fetvaları incelenmiştir.

Tayland kralı tarafından himaye edilen ve şeyhülislamlik müessesesi olarak bilinen "Samnak Chularajmontri" Tayland'da yaşayan Müslümanları temsil etmektedir. Bu kurum Tayland hükümetinde yapılan değişiklikten sonra (1932'den sonra) kurulmasına rağmen Tayland'da şeyhülislamlik görevinin 1600'lerden beri mevcut olduğu kaydedilmektedir. "Chularajmontri" veya Şeyhülislam, Taylandlı Müslümanlar arasında tanınan dini işlerde en yüksek yetkiye sahip devlet görevlisidir. Bugüne kadar şeyhülislamlik görevi yapan toplam 18 kişi bulunmaktadır. 1997 yılında şeyhülislamın temel görevlerini resmileştirmek için çıkarılan kanundan sonraki süreçte şeyhülislamlik

makamı değişime uğramıştır. Bu kanunla göreve gelen iki şeyhülislam bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol kanunda belirtilen dört temel görevden biri olan dini konularda fetva verme işini sistematik hale getirmiştir. Ayrıca Şeyhülislam Aziz İbadat ve Muamelat ile ilgili meseleler üzerine toplam 47 fetva yayınlamış olup bu fetvaları toplayarak fetva kitabı olarak yayınlamıştır. Bundan dolayı Şeyhülislam Aziz en çok fetva veren ve ilk defa fetva kitabı yayınlayan şeyhülislamdır. Bu itibarla sözkonusu dönemde şeyhülislam olan Aziz Phitakkumpol fetva verme faaliyetinde geçmiş dönemdeki şeyhülislamlardan daha etkin olmuştur.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Lukman YUSOH
Field : Basic Islamic Sciences
Programme : Islamic Law
Supervisor : Assoc. Prof. Ismail CEBECI
Degree Awarded and Date : Master's – June 2019
Keywords : Thailand, Sheikhul Islam Office, Sheikhul Islam Aziz
Phitakkumpol, Islamic Law, Fatwa, Southeast Asia,
Islamic institutions

ABSTRACT

SHEIKHUL ISLAM OFFICE AND ITS PUBLISHED FATWAS IN THAILAND: A CASE STUDY OF SHEIKHUL ISLAM AZIZ PHITAKKUMPOL

In this study, the institution of Sheikhul Islam and the fatwas published by Sheikhul Islam Aziz Phitakkumpol in Thailand were examined. For this purpose, the research consists of an introduction and three chapters. In the introduction, the elements of the study and the historical background are discussed, a preparation is made for the subject to be covered in the thesis and preliminary information about Muslims in Thailand is given. In the first part, the institution of the Sheikhul Islam and the Sheikhul Islams in Thailand are discussed. In the second and third chapters, the developments related to fatwa and published fatwas were examined within the scope of the applications of the Sheikhul Islam institution during the period of Sheikhul Islam Aziz after the enactment of the 1997 Act in Thailand.

In 1997, after the law enacted to formalize the basic duties of the Sheikhul Islam, the authority of the Sheikhul Islam changed. There are two Sheikhul Islam who took office with this law. One of them, Sheikhul Islam Aziz Phitakkumpol, systematized the work of giving fatwa on religious matters, which is one of the four basic duties stated in the law. In addition, Sheikhul Islam Aziz has published a total of 47 fatwas on issues related to worship and treatment and collected these fatwas and published them as fatwa

books. For this reason, Sheikhul Islam Aziz is the sheikh who gave the most fatwa and published the fatwa book for the first time. In this respect, Aziz Phitakkumpol, who was the sheikh in the period in question, was more active in the fatwa giving activity than the sheikh in the past.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
ÖN SÖZ	IX

GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN UNSURLARI	1
A. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı	1
B. Araştırmanın Sınırları ve Muhtevası	2
C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	3
II. TARİHSEL ARKA PLAN	4
A. Tayland'da İslam'ın Yayılışı ve Müslümanların Kökenleri	4
B. Tayland'daki Müslümanların Nüfusu ve Yaşadıkları Bölgeler	11
C. Taylandlı Müslümanların Devlette Aldığı Önemli Roller	13
D. Tayland'da İslam Hukukunun Uygulanması.....	14
E. Taylandlı Müslümanların Tayland Devleti ile İlişkisi	15

BİRİNCİ BÖLÜM

TAYLAND'DA ŞEYHÜLİSLAMLIK MÜESSESESİ

I. TAYLAND'DA ŞEYHÜLİSLAMLIKIN TARİHÇESİ VE ŞEYHÜLİSLAMLAR.....	21
A. Tayland'da Şeyhülislamlığın Tarihçesi.....	21
B. Tayland'da Şeyhülislamlar	25

II.	TAYLAND'DA ŞEYHÜLİSLAMIN ÖZELLİKLERİ	37
A.	Şeyhülislamın Nitelikleri.....	37
B.	Şeyhülislamın Tayin ve Vazifeden Ayrılma Prosedürü.....	39
B.	Şeyhülislamın Yetki ve Görevleri	43
III.	ŞEYHÜLİSLAMLIK MÜESSESESİNİN MAHİYETİ	45
A.	Müessesenin Çalışması ve Yapısı	45
B.	Müessesenin Vizyon ve Misyonu	47
C.	Müessesenin Stratejisi	48
IV.	ŞEYHÜLİSLAMLIK MÜESSESESİ VE TAYLAND'DAKİ İSLAMÎ KURUMSAL YÖNETİM.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

1997 SONRASI SÜREÇTE FETVA İLE İLGİLİ GELİŞMELER

I.	FETVANIN LİTERATÜRÜNÜN GELİŞİMİ	54
II.	FETVA İLE İLGİLİ KANUNLAR.....	59
A.	1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu.....	61
B.	2002 Tarihli Tayland İslamî Bankacılık Kanunu	62
III.	FETVA VERMEKLE GÖREVLİ KİŞİLER	63
IV.	FETVA VERME (İFTÂ) SÜRECİ VE YÖNTEMİ	65
A.	Soru Alma Süreci	65
B.	Fetva Verme (İftâ) Süreci.....	68
C.	İlan Etme Süreci	71
V.	FETVA VERİLEN MEKÂN VE FETVA İŞLEMLERİNDE KULLANILAN BÜTÇE.....	72
A.	Fetva Verilen Mekân	72
B.	Fetva İşlemlerinde Kullanılan Bütçe.....	73

VI.	FETVA İLE İLGİLİ ENGELLER VE SORUNLAR	74
A.	Fetva İşlemlerindeki Engeller ve Sorunlar	74
B.	Fetvanın Uygulanmasındaki Engeller ve Sorunlar	75
C.	Fetva Verme Yetkisi Konusundaki Engeller ve Sorunlar	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1997 SONRASI SÜREÇTE ŞEYHÜLİSLAM AZİZ PHİTAKKUMPOL'UN YAYINLADIĞI FETVALAR

I.	ŞEYHÜLİSLAM AZİZ PHİTAKKOMPOL'UN FETVA KOLEKSİYONU OLARAK <i>FETÂVÂ AZİZİYYE Fİ'L-MESÂİL VE'L-KADÂYA'L-MUÂSIRA</i> ADLI ESERİ	81
A.	Eserin Özellikleri	81
B.	Eserin Önemi ve Çıkış Amacı	84
C.	Eserde Yer Alan Konular	85
II.	FETVALARIN ÖZELLİKLERİ	89
A.	Fetvaların Hazırlanmasında Takip Edilen Metotlar	89
B.	Fetvaların Hazırlanmasında Kullanılan Kaynaklar	92
III.	FETVALARLA İLGİLİ MÜLAHAZA VE TESPİTLER	95
A.	İbadet ile İlgili Fetvalar	100
B.	Muamelat ile İlgili Konular	111
	SONUÇ	122
	EKLER	126
	KAYNAKÇA	142

KISALTMALAR

Bkz./bkz.	: Bakınız
bt.	: Binti
b.	: Bin, ibn
bsk. yy.	: Baskı yer yok
B.Y.	: Budist yılı
FA.	: Fetâvâ Azîziyye fi'l-Mesâil ve'l-Kadâya'l-Muâsira
H.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İKYK.	: 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu
M.	: Miladi
m.	: Mukaddime
ö.	: Ölüm tarihi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ŞYŞ	: Şeyhülislamlık Yüksek Şûra
TİBK.	: 2002 Tarihli Tayland İslamî Bankacılık Kanunu
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve başka
v.dğr.	: ve diğerleri

ÖN SÖZ

Âlemlerin Rabbi olan yüce Allah (c.c)'a sonsuz hamd ve şükür, Fahr-i Kâinat Efendimiz (s.a.v)'e, onun ehl-i beytine ve ashabına salât ve selam olsun.

Çalışmamız sırasında çeşitli sıkıntılar ve zorluklarla karşılaşmadığımızı söylemek mümkün değildir. Tezi hazırlama safhasında bizi zorlayan hususların en önemlisi dil meselesidir. Bunun sebebi yabancı uyruklu bir öğrenci olmam ve Türkçe'nin benim için yabancı dil kategorisinde yer almasıdır. Bu sebeple tüm çabalarım rağmen bazı hataların ve eksikliklerin olması hüsnükabulle karşılanmalıdır.

Yüksek lisans sürecinin tamamında ve özellikle bu çalışmamın başından sonuna kadar tüm aşamalarında verdiği destek ve katkılarından dolayı başta danışman hocam Doç. Dr. İsmail Cebeci'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezin hazırlanması sürecinde değerli fikirlerini, destek ve katkılarını benden esirgemeyen saygıdeğer Doç. Dr. Gazali Benmad, Doç. Dr. Abdullah Numuk, Doç. Dr. Maroning Salaming, Santi Suasaming, Parinya Prayadsap ve Somchai Jewangma hocalarıma da şükranlarımı sunarım.

Son olarak ilim yolculuğunda benim için hiçbir fedakarlıktan geri durmayan muhterem annem, babam ve tüm kardeşlerime, ayrıca bu çalışmanın dili ve üslubu noktasında değerli tavsiye ve görüşlerinden istifade ettiğim kardeşlerim Songchai Wongyeemoh, Orhan Cebeci ve Mehmet Güner'e de müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Lukman Yusoh

İstanbul, 05.07.2019

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN UNSURLARI

A. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Tayland parlamenter monarşi ile yönetilen meşrutî bir krallık devleti olup vatandaşlarına diledikleri dini ve inancı serbestçe seçebilme imkânı veren bir ülkedir. Tayland nüfusunun çoğu Budist olmasına rağmen ülkede az sayıda Müslüman da bulunmaktadır. Tayland'da Müslümanlar, Budistlerin sayısına göre daha az olduğu için azınlık olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen Taylandlı Müslümanlar herkesle eşit haklara sahiptir. Tayland'da Müslümanlar için önemli dini kurumlardan biri şeyhülislamlık kurumudur. Tayland'daki bütün Müslümanların temsilcisi olarak bilinen şeyhülislamlık makamı, geçmişten günümüze kadar Tayland kralı tarafından himaye edilen kurumlardan biri olarak kabul edilir.

Şeyhülislamlık makamı, Tayland'daki Müslümanlara tanınan en yüksek makam olarak bilinmektedir. Geçmişte bu makamda yer alan kişi Tayland kralı tarafından seçilir ve tayin edilirdi. Şeyhülislam tarihi süreç içinde Müslümanların temsilcisi olarak İslamî işlerle ilgili krala tavsiyede bulunma ve dış işleri ve malî işler gibi idarî alanlarda krala yardımcı olma görevlerini yerine getirmiştir. Fakat ülkenin yönetim sisteminin değiştirilmesiyle birlikte şeyhülislamlık makamının görevi de değişmiştir. 1997 yılında şeyhülislamlık makamı daha kapsamlı bir konuma getirilmiş ve '1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu' (The Royal Act Concerning the Administration of Islamic Organization B.E. 2540) çıkarılmıştır. Söz konusu bu kanun, İslamî işler ve idarî yönetim ile ilgili ayrıntıları kapsamlı bir şekilde gündeme getirmiştir.

Günümüzde Tayland'da şeyhülislamlık makamının tarihi ve güncel durumu ile ilgili yapılan çalışmaların yeterli olmaması sebebiyle bu çalışmaya ihtiyaç duyulmuş ve bu alandaki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Böylece şeyhülislamlığa yönelik olan kanun yürürlüğe girdikten sonra, bu müessesesinin mahiyeti ve şeyhülislamının genel özellikleri gibi şeyhülislamlık makamı hakkında inceleme yapılmasının gerekli olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, bu konuların daha iyi anlaşılabilmesi için 1997 yılından önceki şeyhülislamlık makamının nasıl yürütüldüğü ve yönetildiği de ele alınacaktır.

1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'nda zikredilen şeyhülislamın dört ana görevinden biri “dinî konularda fetva vermek”tir. Bu görevin belirtilmesiyle birlikte bu kanun, şeyhülislamın Tayland'daki müslümanlarla ilgili çeşitli problemlere fetva verebilme hakkına sahip olmasını sağlayan ilk kanun olarak kabul edilir. Bununla birlikte, Tayland'daki Müslümanlar arasında en yüksek kurum olarak kabul edilen şeyhülisamlık makamının en önemli hizmetlerinden biri 2010'dan itibaren halka fetva verme faaliyetini sistematik hale getirmek olmuştur. Bu itibarla, sözkonusu dönemde şeyhülislam olan Aziz Phitakkumpol fetva verme faaliyetinde geçmiş dönemdeki şeyhülisamlardan daha etkin olmuştur. Bundan dolayı bu çalışma özellikle Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol'un verdiği fetvalara ve kullandığı fetva usulüne odaklanacaktır.

Müslümanlar ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı “çok kültürlü bir toplum” olan Tayland'da Müslümanlar kendi içlerinde de farklı mezheplere mensupturlar. Tayland'daki Müslümanların çoğu Şâfiî mezhebine tâbi olup az sayıda Hanefî de bulunmaktadır. Bu itibarla Tayland'da yaşayan Müslüman toplumun diğer Müslüman ülkelerin toplumlarından farklı olduğu söylenebilir. Bundan dolayı Tayland'da ortaya çıkan meseleler ve verilen fetvalar dikkat çekici olup diğer ülkelerden farklılıklar içermektedir. Bütün bu çeşitlilik ve farklılık arz eden toplumsal yapı içinde, şeyhülislamın kullandığı usuller ve ilgilendiği bazı problemler hakkında değerlendirmeler yapılacaktır. Bu bilgiler ışığında bu tez çalışması “Tayland'da Şeyhülisamlık Müessesesi ve Yayınladığı Fetvalar: Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol Örneği” olarak isimlendirilmiştir.

B. Araştırmanın Sınırları ve Muhtevası

Bu çalışmada sadece Tayland'da Şeyhülisamlık Müessesesi ve Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol'un Yayınladığı Fetvalar ele alınacaktır. Bu amaçla araştırma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Şeyhülisamlık müessesesini konu edinen Birinci Bölüm'de şeyhülisamlık müessesesinin tarihçesi ve şeyhülisamlar, şeyhülislamın özellikleri, şeyhülisamlık müessesesinin mahiyeti ve şeyhülisamlık müessesesinin Tayland'daki İslamî kurumsal yönetim ile ilişkisi ele alınacaktır. İkinci ve Üçüncü Bölüm'ün odak noktaları Tayland'da 1997 Tarihli Kanunun çıkarılmasından sonra şeyhülisamlık müessesesinin Şeyhülislam Aziz dönemindeki uygulamalarıdır. Bu

kapsamda İkinci Bölüm’de ‘1997 sonrası süreçte fetva ile ilgili gelişmeler’ başlığı altında; fetvanın gelişimi, fetva ile ilgili kanunlar, fetva verme işleminde görev alan kişiler, fetva verme (iftâ) süreci ve yöntemi, fetva verilen mekân ve fetva işlemlerinde kullanılan bütçe ve fetva ile ilgili engeller ve sorunlar ele alınacaktır. Üçüncü Bölüm’de ise 1997 sonrası süreçte Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol’un yayınladığı fetvalar ile ilgili başlık altında, onun fetvaları içeren eseri ile ilgili değerlendirmeler, fetvaların özellikleri ve fetvalarla ilgili mülâhaza ve tespitler kaleme alınacaktır.

C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Günümüzde Tayland’da şeyhülislamlık müessesesi üzerine Tayca, Malayca ve İngilizce olarak az sayıda tez, makale ve eser mevcuttur. Bunlar daha çok kurumun tarihçesi, hizmetleri ve çalışma alanları üzerine yazılmıştır. Bizim bu tezde hedeflediğimiz şekilde bir bütün olarak Tayland’da şeyhülislamlık müessesesini inceleyen nitelikli bir çalışma bulunmamaktadır. Bundan dolayı çalışmamızda çeşitli eserlerden, güvenilir elektronik kaynaklardan ve ilgili kişilerle yapılan röportajlardan faydalanılacaktır.

Çalışmamızda kullanılan ana kaynakların ayrıntılarını şu şekilde zikretmek mümkündür.

Tayland’da Şeyhülislamlığın tarihçesi ve şeyhülislamlar konusunda ilgili müstakil akademik kaynaklar ve genel eserler kullanılacaktır. Ekrach Mukem’in *Jularajmontri Pravatisart Phunam Tay Muslim (Şeyhülislamlık: Tay Müslüman Riâsetinin Tarihçesi)*, Samran Phondee’nin *Sheikhul Islam: Muslim Leader’s Role and Importance in the History of Siam* ve Tavevut Pongpipat’ın *Chularajmontri Konrek Kong Tay (Tayland’da İlk Şeyhülislam)* gibi eserler bu bölümün ana kaynağı olarak kullanılacaktır. Tayland’da şeyhülislamın özellikleri, şeyhülislamlık müessesesinin mahiyeti ve şeyhülislamlık müessesesi ve Tayland’daki İslamî kurumsal yönetim ile ilgili konularda ise, araştırmacı daha önce yapılan bazı araştırmalardan tespitlerde bulunacaktır. Bu yapılan araştırmalarda en çok istifade ettiğimiz eserler; Gazali Benmad’ın *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam Nai Prated Tay (Tayland’da İslamî İşler Hakkında Kanunlar)*, Siriporn Anusapha ve heyetinin *Chief of The Muslim in Thailand Role in Educational Administration: A Case Study of His Excellency Aziz Phitakkumpol*, Khamnuan Wibulphan’ın *The Participation of Thai Muslim in the Recruitment of*

Islamic Leader: A Case Study on The Selection of Sheikul Islam adlı kaynaklardır. Ayrıca bu konu üzerinde kullanılan kaynakların süreklilik ve güncellik açısından güvenilir olması için çoğu doğrudan şeyhülislamlık müessesesinin resmi websitesinde bulunan bilgilerden istifade edilecektir.

İkinci Bölüm’de, 1997 sonrası süreçte fetva ile ilgili gelişmeler başlığı altında birinci ve ikinci alt bölümde fetvanın gelişimi ve fetva ile ilgili kanunlar hakkında yapılan araştırmalar, kanunname ve genel eserlerden faydalanılacaktır. Bu konu hakkındaki ana kaynaklar olarak şu eserleri zikretmek mümkündür; Gazali Benmad’ın *Mufti of Thailand : it’s Necessity, Possibility and Model* ve 1997 Tarihli “İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu” gibi kaynaklardır. Bu bölümdeki diğer konularda, şeyhülislamlık müessesesinde bulunan fetva işlemi görevlileriyle yapacağımız röportajlardan faydalanılacaktır. Burada genellikle fetva işlemlerinde uygulanan sistemler, fetva yöntemi, fetva ile ilgili engeller ve sorunlar üzerine röportajlar yapılacaktır. Şeyhülislamlık Yüksek Şûra Asli Üyeleri Genel Sekreteri, Şeyhülislamlık Yüksek Şûra Asli Üyelerinden iki memur, Şeyhülislamlık Müessesesi Yüksek Şûra Yardımcı Üyeleri Başkanı, Ofis Çalışma Grubu Müdür Yardımcısı olmak üzere toplam beş memur ile röportaj yapılacaktır.

Son bölümde, 1997 sonrası süreçte Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol’un yayınladığı fetvalar incelenecektir. Araştırmacı Şeyhülislam Aziz’in fetva koleksiyonu olan *Fetâva Azîziyye fi’l-Mesâil ve’l-Kadâya’l-Muâsıra* adlı eserini incelemeye çalışacaktır. Ayrıca bu eser üzerinde inceleme yaparken kendi gözlem ve değerlendirmelerimize de yer verilecektir.

II. TARİHSEL ARKA PLAN

A. Tayland’da İslam’ın Yayılışı ve Müslümanların Kökenleri

1. Tayland’da İslam’ın Yayılışı

İslamîyet gelmeden önce, Güneydoğu Asya ülkelerinde yaşayan insanlar Hindu ve Budist inanca mensuplardı. On ikinci yüzyıl civarında, İslamîyet bu bölgeye uğrayan tüccarlar vasıtasıyla yayılmaya başlamış, Arap yarımadasından gelen tüccarlar ve Hintli Müslüman tüccarlar aracılığıyla Güneydoğu Asya’ya girmiştir. Başlangıçta, İslamîyet

Endonezya'ya ait olan Sumatra adasına ulaşmış ve bu adanın sahil yerleşkesi boyunca yayılmıştır. Daha sonraları Endonezya'nın diğer adalarına doğru genişlemekle birlikte Malay yarımadasına doğru yayılmıştır. Ancak İslamîyet, Tayland'da on üçüncü yüzyılda yayılmaya başlamıştır.¹

Bu konuyu inceleyen bir araştırmaya göre, İslamîyet'in Tayland'a gelişini üç maddede incelemek mümkündür. Birincisi, Tayland'ın güneyinde yaşayan Malay halkının dinini değiştirmesi yoluyla gerçekleşmiştir. Özellikle Malezya sınırındaki üç bölgede² yaşayan halklarda bu durum görülür. İkincisi, savaş yani fetihler yoluyla. Üçüncüsü ise bölgede gerçekleştirilen ticarî faaliyetler ve siyasi iktidar vasıtasıyla.³ Bu maddeleri ana hatlarıyla inceleyelim:

1) İslam'ın Tayland'da Din Değiştirme Yoluyla Yayılışı

Hz. Peygamber'in vefatından 200 yıl sonra Tayland'ın güney bölgesinde yaşayan halkların İslam'ı kabul etmeye başladıkları iddia edilmiştir. İslamîyet'in bu topraklarda yayılmasıyla, Malay yarımadası ve Cava adasına ulaşmasının aynı zamanda olduğu söylenir. Yani, hicrî sekizinci asrın ortasında Tayland topraklarına göç eden Güney Çin bölgesindeki Çinli halkın Tayland'a yerleşmelerinden önce geldiği söylenebilir. Böylece, o dönemde yaşayan halklar, Nakhon Sri Thammarat ilinden başlayarak Malay yarımadasına doğru İslam'a mensup olmuş, zamanla bölgedeki Müslüman sayısı artmış ve İslamîyet önceleri hâkim olan Budist dinini yerine geçmiştir.⁴

Pattani kralının İslam'ı kabul etmesi, İslamiyet'in hızla yayılmasına vesile olmuştur. *Hikayat Patani* isimli eserde yer alan bilgilere göre, Pattani dışında bir bölgede yaşayan Pasai ehlinde olan Şeyh Said, kralın tedavisi hususunda yapılan çağrı üzerine saraya gitmiş ve bu vesile ile krala tebliğ fırsatı bulmuştur. Tedavi sürecinden

¹ Krasuang Tangprated (Dışişleri Bakanlığı), *Chau Thai Muslim (Taylandlı Müslümanlar)*, Bangkok: Rongpim Prachan, 1978, s. 3.

² Pattani, Yala ve Narathiwat.

³ İbrahim Narongraksaket ve Numan Hayeemasae, *Tisadi Mai Staban Kansiksa Müslim Çangvad Çaydaen Paktay (Güney Sınır İllerinin İslam Eğitim Enstitüsünün Yeni Teorisi)*, LTD Slatan Karnpim, 2010, s. 17.

⁴ Prayurasak Chalayondecha, *Muslim Nai Prated Tay (Tayland'da Müslümanlar)*, Bangkok, 2010, s. 4-5.

sonra iyileşen Pattani kralı İslam'ı kabul etmiştir. Kralın İslam'ı kabul etmesinin ardından saray ehli, devlet adamları ve çok sayıda halk Müslüman olmuştur.⁵ Kralın vefatından sonra yerine oğlu Sultan Musaffa Şah geçmiştir. Sultan Musaffa, Pasai ehlinden olan ve bu dönemde “Fakîh” olarak bilinen Şeyh Seyfüddin'i sarayda din işleriyle ilgilenmesi için görevlendirmiştir. Ayrıca bu dönemde bir cami yaptırılmış ve bu cami Pattani İslam devletinin ilk camisi olarak kaynaklarda yer almıştır.⁶

2) İslam'ın Tayland'da Savaşlar veya Fetih Sebebiyle Yayılışı

1767 yılında Ayutthaya Devleti yıkıldıktan sonra, Patani Devleti kendini bağımsız devlet olarak ilan etmiştir. Patani Devleti'ne yakın diğer devletler de Patani'yi bağımsız devlet olarak tanımıştır. Daha sonra Kral I. Rama (Phra Buddha Yodfachulaloke) (1782-1809⁷), Patani Devleti'ni fethetmek için bir ordu göndermiş ve neticede 1786 yılında Pattani'yi ele geçirmiştir. Patani Devleti yıkıldıktan sonra pek çok asker, Malay Müslümanlar, bazı aileler ve ağır silahlar başkent Bangkok'a gönderildi. Aslında Pattani esirlerinin getirilme amacı, yeni kurulacak Tay devletinin güçlenmesini sağlamaktı. “Rattanakosin Dönemi” olarak bilinen bu dönemde yeni bir başkent (Bangkok) kurulması gerekti. Fakat başkenti kurmak için yeterli güce sahip olmamaları sebebiyle esirlere ihtiyaç duyuldu.⁸

Görülmektedir ki, ya isyanları bastırmak amacıyla ya da başka bir nedenden kaynaklı olarak, her bir savaşın neticesinde Malay Müslümanlar (Pattanili) esir olarak Bangkok'a gönderilmiştir. Bu esirler Bangkok'un kenar kentlerindeki yerlere ve yakın şehirlere yerleştirilmişlerdir.⁹ Ne var ki yukarıda zikredilen olaylar, İslamîyet'in yayılmasının bir nedeni olmuştur.

3) İslamîyet'in Ticaret ve Siyasi İktidar Vasıtasıyla Gelişi

⁵ Chalayondecha, s. 19; Andries Teeuw ve David K. Wyatt, *Hikayat Patani (Patani Hikayesi)*, The Hague: Martinus Hijhoff, 1970, s.71-79.

⁶ Narongraksaket v.dğr. s. 19.

⁷ *King of Thailand*, (t.y.), <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-1phrabath-smdec-phraphuthth-yxd-fa-cula-lok-mharach> (erişim tarihi 29-03-2018).

⁸ Sawvanee Jitmoud, *Klum Chadpan: Chau Tay Muslim (Etnik Grubu: Taylandlı Müslüman)*, Bangkok, 1988, s. 82-84.

⁹ Jitmoud, s. 110.

Ayutthaya Dönemi'nden (1350-1767) Rattanakosin Dönemi'ne (1782-günümüze kadar) kadar, İslam devletlerinden gelen Müslümanlar ile Siyam Devleti (Tayland Devleti) arasında gerçekleşen ticarî faaliyetlerde en önemli iki şahıs vardır. Bu kimseler, o dönemdeki devlet için büyük rol oynamışlardır. Bunlardan biri, Dato Mogol,¹⁰ Sultan Süleyman Şah'ın babasıdır. Diğeri ise Tayland Krallığı'nın ilk şeyhülislamı olan Şeyh Ahmet Kumi'dir.¹¹ Bu iki isim İslam'ın yayılmasına öncülük etmiştir.¹²

2. Tayland'daki Müslümanların Kökenleri

Tayland'daki Müslümanlardan bahsedilince çoğu insan, Tayland'ın güneyinde Pattani, Yala ve Narathiwat illerinde yaşayan Malay Müslümanların olduğunu düşünmektedir. Fakat Tayland'da bu üç şehir ve güney bölgesi dışında Malay kökenli olmayan Müslümanlar da bulunmaktadır. Arap-İran, Cava, Çam, Khmer ve Güney Asya (Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Afganistan) gibi çeşitli etnik kökenlerden gelen Tayland'daki Müslümanlar farklı bölgelerde yaşamaktadır. Ayrıca Çin kökenli Müslümanlar da mevcut olup onların çoğu Tayland'ın kuzeyinde yaşamaktadır.¹³ Ayrıntıları özet olarak şöyle zikretmek mümkündür.

¹⁰ “Dato Moqul”, Hua Khao Daeng (Songkhla, Tayland) bölgesini geliştirerek en önemli bir liman şehri haline getirmesi ve deniz yoluyla ticaret başlatmasında çok büyük rol oynamıştır. Onun rolü o dönemdeki Songkhla, Satingpra ve Pattalung insanları tarafından kabul edilmiş olup bu nedenle insanlar onun yönetim altında kalmak istemişler. Dato Moqul, insanları adaletle hükmetmiş ve onlara mutluluk ve ferah hayatı vermiştir. Dato Moqul hem âlim hem İslam hukukçusu hem de uluslararası tüccar olarak bilindiğinden dolayı Ayuttha Karalı tarafından “yüksek yönetici” olarak tayin edilmiştir. Dato Mogol, Kral Songdham döneminde (1620-1628) Phatthalung Valisi (hükümdar, kral naibi) olarak tayin edilmiştir. (Supatr Sukontapirom Na' Pattalung, *Pravatsart Trakul Sultan Sualaiman (Sultan Sulaiman'ın Soyu Hikayesi)*, Bangkok: Amarin Printing Group, 1988, s. 77-78).

¹¹ Kral Naresuan döneminin sonlarında (1590-1605) Hazar Denizi'nin güneydoğu bölgesinde yerleşmiş olan ve ardında Hindistan'dan geçerek Ayuttha Devleti'ne gelip burada yerleşen Şeyh Ahmet Kumi vardır. Ayutthaya'ya gelmeden önce Bako, Arakan, Tanintharyi ve Açeh bölgelerinde ticaretle uğraştığı iddia edilmiştir. Ayrıca buranın gelecekteki refahı ve bolluğu ona getireceği için Ayutthaya'ya gelmeye ve yaşamaya devam etmeye sebep olduğu söylenmiştir. (Phitya Bunnak, *Müslim Punam Patom Chula Konrek Nay Siyam (Siyam'da İlk Müslüman Lideri olarak Şeyhülislam)*, Bangkok: Samnak Phim Matichon, 2005, s. 157-158). Şeyh Ahmet, Siyam (Tayland) toprağına İslam'ı ilk getiren ve toplumda en önemli kişilerdendir. Şeyh Ahmet Kumi, Siyam Devleti için büyük rol oynamış ve Tayland'ın ilk şeyhülislam olmuştur. Ayrıntıları Birinci Bölüm'de zikredilecektir.

¹² Narongraksaket, s. 28.

¹³ Aree Jampaklay, Teeranong Sakulsri ve Abdul-Aziz Prasith-hima, *Muslims in Thailand: Marginalised or Merely Different*, Bangkok; Rongphim Duan Tula, 2012, s. 89.

Malay Kökenli Müslüman Taylılar: 1785 yılında hüküm süren Kral I. Rama, Myanmar'daki Müslümanları bastırmak için bir ordu göndermiş, ardından Pattani'ye doğru hareket etmiş ve sonunda Pattani'yi fethetmiştir. Bu fetih sonucunda Malay Müslümanlar Bangkok'a götürülmüş ve farklı farklı şehirlere yerleştirilmiştir.¹⁴ Günümüzde de Malay asıllı Müslümanlar, Tayland'ın farklı farklı şehirlerinde yaşamaktadır. Tayland'ın güney bölgesinin dışında (Pattani, Yala, Narathiwat Satun ve Sonkla) çok az Malay Müslüman bulunmaktadır. Tayland'daki Müslümanların çoğunluğu Ayutthaya, Nakorn Nayok, Chachoengsao ve Bangkok gibi şehirlerdedir.

Geçmişten beri Malay Müslümanların çoğu genellikle tarım ve ticaret ile meşgul olmakla birlikte Rattanakosin döneminden (1782- günümüze kadar) günümüze kadar devlet sektöründe çalışan çok az sayıda Malay Müslüman bulunmaktadır.¹⁵

Arap veya İran (Doğu Asya) Kökenli Müslüman Taylılar: Arap ya da İran (Fars) kökeninden gelen Müslüman Taylılar'ın tarihi, Sukhotai döneminde (1249-1463) başlar. Bu etnik kökenlerden birine sahip olan Müslümanların ticarî faaliyetlerini yürütmek ve aynı zamanda İslamîyet'i tebliğ etme amacıyla gelen tüccarların neslinden oldukları iddia edilmiştir.

İranlı Müslümanların çoğu Kral Songdham döneminden (1602-1627) -yani Ayutthaya dönemi- Rattanakosin dönemine kadar kamuda memurluk yapmışlardır. Aynı zamanda bazı rivayetlere göre Tayland'ın güney bölgesine yerleşen bazı İran asıllı Müslümanlar da mevcuttur.¹⁶ Bu ırktan gelen Müslümanlar genellikle ticaret yapma yeteneğine sahiptirler.¹⁷

Cava Asıllı Müslüman Taylılar: Bu soydan gelenler, Ayutthaya döneminden itibaren ülkeye yerleşen Müslümanlardır. Bazı rivayetlere göre, bu kimselerin Kral V. Rama döneminde geldikleri de iddia edilmiştir.¹⁸ Kral V. Rama Dusit Sarayı'ndaki bahçeleri düzenlemek için Cava halkından iki kişi getirmiştir. Rivayete göre bu iki kişi

¹⁴ Jitmoud, s. 82-84.

¹⁵ Jampaklay, s. 91.

¹⁶ Jampaklay, s. 91.

¹⁷ Jitmoud, s. 125.

¹⁸ Jampaklay, s. 91.

bahçe süsleme ve düzenleme yeteneğine sahiptirler.¹⁹ Ayrıca bazı kaynaklara göre, İkinci Dünya Savaşı'nda, Japonyalı askerler, Cava halkından insanları tutuklayıp ardından da bu insanları Kanchanaburi iliyle Myanmar ülkesini birbirine bağlamak için inşa edilen demir yollarında çalıştırmak için Tayland'a esir olarak getirmişlerdir.²⁰

Tayland'da yaşayan Cava kökenli Müslümanların çoğu ticaret ile uğraşmaktaydı. Fakat sonraki dönemlerde, halk sahip oldukları yeteneklere göre işlerle meşgul oldular. Bazıları devlet kurumlarında, bazıları Taylandlı zenginlerin evlerinde, bazıları ise serbest mesleklerde çalışmışlardır. Bu çalışma alanları 1941 yılına kadar sürmüştür. Ancak 1941 yılına gelindiğinde Tayland Devleti, yabancıların iş alanlarını kontrol etmek için yeni bir kanun çıkarmıştır. Bu kanun birçok açıdan kısıtlamalar getirmiştir.²¹

Çam ve Khmer Kökenli Müslüman Taylılar: Çam ve Khmer asıllı Müslümanların, Tayland'da yaşayan Müslüman ırklardan oldukları ve bu iki ırkın farklı etnik kökenlerden geldikleri bilinmektedir. Buna göre Çam'ın kökeni, eski Khmer, Hint, Malay ve Çin gibi farklı ırkların birleşiminden oluşan bir grup olduğu iddia edilmiştir. Bazı kaynaklara göre ise Khmer, Çam ve Yuan arasında yapılan savaşlarda kaybeden taraftaki insanların Ayutthaya'ya göç edip yerleştiği söylenmektedir. Tay Devleti, Myanmar ile savaşırken, asker sıkıntısı yaşadı. Böylece gönüllüler asker olarak alınmaya başlandı. Bu gönüllü askerlerin bir kısmının Çam asıllı veya Kamboçyalı Müslüman ahaliden oldukları bilinir.²² Savaşın sonunda bu gönüllü askerler Tayland topraklarına yerleşmişlerdir. Bu gruptan gelen Müslümanlar günümüzde Bangkok, Trad ve Surattani illerinde bulunmaktadır.²³

Güney Asya (Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Afganistan) Kökenli Müslüman Taylılar: Geçmişte bu grup Müslümanların bazıları ticaret yapmak amacıyla Tay Devleti'ne gelmiştir. Kral IV. Rama (Phra Chomklao) döneminde (1851-

¹⁹ Kannikar Chuthamas Sumali, *The Javanese in Bangkok* (Tayca baskı), Bangkok; The Thailand Research Fund, 1998, s. 56, 63.

²⁰ Jampaklay, s. 91.

²¹ Sumali, s. 59, 67.

²² Jitmoud, s. 135-136.

²³ Jampaklay, s. 91.

1868²⁴), Tay Devleti Batılı devletlerle diplomatik ilişkilerini geliştirmeye ve onlarla çeşitli anlaşmalar yapmaya başlaması nedeniyle Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Afganistan'dan gelen Müslüman tüccarların Batılı devletlerin himayesiyle Tayland'a yerleşmelerine vesile olmuştur. Böylece Güney Asya'dan gelen Müslümanların sayısı gün gittikçe çoğalmıştır.²⁵ Günümüzde, bu grup Müslümanların Tayland'da farklı şehirlere yerleştikleri bilinmektedir. Mesela Tak, Nakorn Sawan, Chiang Mai, Pissanulok, Bangkok ve Kanchanaburi şehirleri gibi... Tayland'ın kuzey bölgesinde yaşayan Müslümanların bir kısmı da Myanmar'dan gelmişlerdir. Fakat onların asıl kökeninin Bengal olduğu bilinir. Myanmarlı Müslüman mültecilerin Tayland'a göç etmesi, Tayland'ın kuzey bölgesindeki Mae Hong Son şehrinde Müslüman sayısının artmasına neden olmuştur.²⁶ Günümüzde Hintli Müslümanların çoğu iyi bir ekonomik pozisyona sahip olup, ticaret alanında başarılı ve Bangkok'taki birçok ekonomik alanlara hâkimdirler.²⁷

Çin Kökenli Müslüman Taylılar: Çin soyundan gelen Müslümanların çoğunun, Çin'in güney bölgesinde bulunan Yunnan şehrinden göç ettiği bilinmektedir.²⁸ Onlar, Kuzey Tayland ile Myanmar arasındaki sınırlarından geçerek gelmişlerdir. Nitekim bu bölge Güney Çin'e uzak değildir.²⁹ Bu Müslümanların çoğu Haw kabilesindedir. Haw kabilesinden olmayanların bir kısmı Çinliler'dir.³⁰ Çinli Müslümanların Tayland'a göç etmelerinin nedeni ise şu şekilde özetlenebilir:

Çinli Müslümanlar, Çin Devleti tarafından yapılan haksızlık, zorlama, baskı, zulüm ve benzeri gibi sıkıntılardan kurtulmak için kaçıp bu bölgeye sığınmışlardır. Bu olay Kral V. Rama döneminde gerçekleşmiştir. Ancak bunun haricinde bir kısım Çinli Müslüman 1950 yılında Tayland'a gelmiştir. Çinli Müslümanlar, Myanmar ve

²⁴ *King of Thailand*, (t.y.), <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-4-phrabath-smdec-phracxmkela-cea-xyu-haw> (erişim tarihi 05-04-2018).

²⁵ Jitmoud, s. 144-145.

²⁶ Jaran Maluleem, Kitima Amorntad ve Pornpimon Treechot, *Tay Kab Lok Muslim (Tay ve Müslüman Dünyası)*, Bangkok: Rongphim Chulalongkorn Mahawittayalai, 1993, s. 33.

²⁷ Jampaklay, s. 91.

²⁸ Jampaklay, s. 91.

²⁹ Jitmoud, s. 144-145.

³⁰ Maluleem, *Tay Kab Lok Muslim (Tay ve Müslüman Dünyası)*, s. 33.

Tayland'da ticaret yapmak için kervan olarak seyahat etmişler ve o tarihlerde Çin'de ortaya çıkan siyasi olaylardan dolayı geri dönemeyerek Tayland'da yerleşmek zorunda kalmışlardır. Onların çoğu ticaretle uğraşmışlar, buradaki Taylandlılar'la evlenip aile kurmuşlardır.³¹ Günümüzde bu grup Müslümanların çoğu, Kuzey Tayland'ın Chiang Rai, Lampang, Lampun, Mae Hong Son, Chiang Mai şehirlerinde bulunur.³²

B. Tayland'daki Müslümanların Nüfusu ve Yaşadıkları Bölgeler

Tayland'daki Müslüman nüfusun sayısı hâlâ tartışma konusudur. En son (2019'da) yapılan nüfus sayımına göre, Tayland'da Müslüman oranının %5.5 olduğu yani 3.7 milyon Müslümanın bulunduğu belirtilmiştir.³³ buna rağmen, bazı kaynaklarda -mesela Jaran 2004- Tayland'daki Müslümanların sayısının yaklaşık 6 milyon olduğu söylenmektedir. Yani ülke nüfusunun yaklaşık onda birini Müslümanlar oluşturur. Böylece, yazar Jaran tarafından yapılan araştırma, Ulusal İstatistik Ofisi tarafından yapılan nüfus sayımından daha fazla Müslümanın olduğunu göstermektedir. Çünkü birçok Müslüman araştırmacı, Ulusal İstatistik Ofisi tarafından bildirilen Müslüman nüfusunun düşük gösterildiğini savunur. Yine de Müslüman nüfusun tam olarak ne kadar olduğu bilinmemektedir. Buna karşın bazı Müslüman araştırmacılara göre, Tayland'daki Müslüman nüfus -Brunei Darussalam ülkesi gibi- bazı İslam ülkelerindeki Müslüman sayısından daha fazladır.³⁴

Aree Jampaklay ve heyeti tarafından yapılan araştırmaya göre, 2000 yılında, Tayland'daki Müslüman nüfusunun sayısı 2,7 milyon olarak bulunmuştu. Bu Müslümanların farklı farklı yerlerde yaşadıkları görülmektedir ve yaşam tarzı bakımından incelendiklerinde, daha çok ülkenin değişik yerlerine dağılmış küçük topluluklar halinde yaşadıkları görülmektedir. Müslümanların %80'den fazlası, Tayland'ın güney bölgesinde yaşamaktadır (Tablo 1). Bununla birlikte Tayland'daki tüm Müslüman sayısının üçte ikisinin (%64 civarında) Tayland'ın güneyinde bulunan beş şehirde (Narathiwat, Pattani, Yala, Satun ve Songkhla) yaşadığı bilinmektedir.

³¹ Jitmoud, s. 156-157.

³² Jitmoud, s. 151.

³³ Countrymeters, *Thailand Population*, 2019, <https://countrymeters.info/en/Thailand> (erişim tarihi 22-05-2019), s. 8.

³⁴ Jampaklay, s. 89.

Müslümanların %9'ü Bangkok'ta, %8'i merkez bölgedeki değişik şehirlerde, %1'i kuzeyde ve geri kalanları yani %1'den daha azı kuzeydoğu bölgesinde yaşamaktadır. Şehir olarak bakacak olursa, güneydeki ve Tayland'daki Müslüman nüfusu en çok Narathiwat, Pattani, Song Kla ve Yala şehirlerinde bulunmaktadır. Bangkok ise beşinci olarak en büyük Müslüman nüfusuna sahiptir.

Tablo 1

Tayland'ın değişik bölgelere dağılmış Müslümanların sayısı ve oranı (2000 yılında nüfus ve toplu konut sayımı)

Bölge	Sayı	Oran
Bangkok	262,023	9.4
Merkez/Orta	220,414	7.9
Kuzey	30,637	1.1
Kuzeydoğu	18,069	0.7
Güney	2,246,399	80.9
Toplam	2,777,542	100.0

Kaynak: Jampaklay, s. 90.

Sadece Tayland'ın güney kısmına bakacak olursak, burada Müslüman olmayan Tay halkına kıyasla Müslüman nüfus oranının yaklaşık %28 olduğu kaydedilmiştir. Böylece gayrimüslimlerin oranının yaklaşık %72 olduğu görülür.

Tablo 2

Tüm bölgelerde Müslüman, Budist ve diğer dinlerin dağılımı, 2000 yılı

Bölge	Müslüman	Budist	Diğer	Toplam	Sayı
Bangkok	4.2	94.4	1.4	100.0	6,352,182
Merkez/orta	1.5	97.3	1.2	100.0	14,196,404
Güney	27.6	71.5	0.9	100.0	8,081,721
Kuzey	0.3	96.5	3.3	100.0	12,210,047
Kuzeydoğu	0.1	98.7	1.2	100.0	20,819,777
Toplam	4.5	93.9	1.6	100.0	61,660,131

Kaynak: Jampaklay, s. 90.

C. Taylandlı Müslümanların Devlette Aldığı Önemli Roller

Taylandlı Müslümanların ekonomik ve sosyal statü açısından Müslüman olmayan Taylandlılar'dan daha alt seviyede bulunmalarına karşın, tarihî kaynaklarda kaydedildiği gibi birçok Taylandlı Müslümanın Tay Devleti'nde büyük rol oynadığı bilinmektedir. Geçmişten günümüze kadar, pek çok Müslüman hem ulusal hem de uluslararası alanda büyük ün kazanmış, geniş bir sahada tanınmış ve Tayland toplumu için önemli rol oynamıştır.³⁵

Son 50 yıl içerisinde, Tayland'da etkin olan pek çok Taylandlı Müslüman bulunmaktadır. Bunların en tanınmışları, 1992-1997 yılları arasında Başbakan olarak görev yapan Chuan Leekpai döneminde Tayland Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı olarak atanan Dr. Surin Pissuwan'dır. Tayland'da Budizm'in milli din, Tay nüfusunun çoğunluğunun Budist olmasına rağmen; bir Müslüman olan Dr. Surin Pissuwan Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Üstelik 2008 yılında Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği veya ASEAN genel sekreteri olarak tayin edilmesiyle birlikte Dr. Surin'nin ismi Tayland tarihi sayfalarına tekrar yazılmıştır.³⁶

1996-2000 yılları arasında Tayland'da 34. meclis (parlamento) başkanı (yasama organı) olarak görev yapan Wan Muhamad Noor Matha'nın da Müslüman olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda o ilk Müslüman meclis başkanı, ilk Müslüman Temsilciler Meclisi Başkanı ve Başkan Yardımcısı olarak bilinir. Ayrıca İçişleri Bakanı, Ulaştırma Bakanı (2. dönem) Tarım ve Kooperatifleri Bakanı olarak da görev yapmıştır.³⁷

Kaynaklara göre Tayland'da ilk Müslüman Yüksek İdare Mahkemesi (Danıştay) Başkanı olarak görev yapan kişi Akkaratorn Chularat'tır. Jularat, İtalya'da Roma Üniversitesi'nde hukuk alanında doktora yapmış, 21 Ekim 2000 tarihinde Yüksek İdare Mahkemesi Başkanlığı görevine başlayıp 20 Eylül 2010 tarihinde, 70 yaşında emekli olarak görevinden ayrılmıştır. Akkaratorn Jularat aslen ilk şeyhülislam olan Şeyh Ahmet Kumi'nin soyundan gelmektedir.³⁸

³⁵ Jampaklay, s. 99.

³⁶ Jampaklay, s. 99.

³⁷ Jampaklay, s. 99.

³⁸ Jampaklay, s. 100.

Bunun dışında, geniş çapta yani ulusal ve uluslararası sahada tanınmış ve meşhur olan birçok Müslüman akademisyen de bulunmaktadır. Dr. İsmail Lütfi Japakiya en önemli akademisyenlerden biridir. Dr. İsmail Lütfi, Tayland'ın güney sınır bölgesinden³⁹ gelen bir akademisyen olmakla birlikte, bir düşünür, yazar ve konuşmacı olarak da bilinir. Dr. İsmail Lütfi, Tüm Müslüman halk tarafından Tayland'ın en seçkin kimselerinden biri olarak kabul edilmiş ve aynı zamanda Malezya, Endonezya, Çin, Kore, Hindistan, Pakistan ve Orta Doğu ülkelerinde de ün kazanmıştır. Dr. İsmail Lütfi, Suudi Arabistan'da Medine İslam Üniversitesi'nde doktora yapmıştır.⁴⁰ Onun en tanınmış faaliyeti ise Tayland'da ilk İslam üniversitesi olarak bilinen Patani Üniversitesi'ni kurmasıdır.

Ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse, Tayland'da yaşayan Müslümanlar azınlık olarak kabul edilmektedir. Ancak derin bir şekilde incelendiğinde geçmişten günümüze kadar birçok Müslümanın Tayland toplumunda büyük rol oynadığı görülmektedir.

D. Tayland'da İslam Hukukunun Uygulanması

Tarihî kaynaklarda, 1941 yılında güney sınır illerinde aile ve miras hukuku alanlarında İslam Hukuku'nun uygulandığı görülmektedir. Kral V. Rama, 1901 Tarihli 7 Bölgeyi Yönetme ile ilgili yönetmeliğin hazırlanmasını ve ardından da Müslümanların davaları için İslamî mahkeme kurulmasını ve davalara bakmak için Tok Kadi (Kali)'nin hâkim olarak görev yapmasını emretmiştir.⁴¹

Daha sonra, aile ve miras hukukuna yönelik İslam Hukuku'nun çevirisi yapılmış ve ardından bu çeviri kanun olarak basılmıştır. Bununla birlikte, Datok Yutitham⁴² (Hâkim) aile ve miras ile ilgili davaların çözümünde basılan bu kanunun uygulanmasını şart koşmuştur. Daha sonra Adalet Bakanlığı, Aile ve Mirasa Dair İslam Hukuku'nu

³⁹ Dört güney sınır illeri Narathiwat, Pattani, Yala ve Satun'dan oluşur. Yüzölçümü; 513.120 km². Toplam 56 ilçe, 36 kasaba, 2,8 köyden oluşan bölgenin nüfus sayısı yaklaşık 3.493.084 kişidir. Nüfusun çoğu Müslüman olup Malayca konuşur. Kendilerine has kültür, gelenek ve göreneklere sahiptir. (Datuk Aziz Benhawan, *Thai Muslims in The Southern Provinces of Thailand* (Tayca baskı), Sapa Tipriksa Sımsang Santisuk Changvad Çayden Paktay (The Southern Border Provinces Peace Advisory Council), t.y, s. 3.)

⁴⁰ Jampaklay, s. 101.

⁴¹ İsmail Alee, *Kotmai Mordok Leh Phinaikam İslam (İslam Hukukunda Miras ve Vasiyet Hukuku)*, bsk. yy, 2003, s. 8.

⁴² Datok Yutitham, Tayland'da dört güney sınır ilinin (Pattani, Yala, Narathiwat ve Satul) devlet mahkemesinde bulunan kâdi görevine yer almaktadır.

tercüme etmek için bir heyet kurmuş ve bu tercüme faaliyetinin amacını da güney sınır illerinde ortaya çıkan davaları çözmek olarak belirtmiştir. Tercüme 1941 yılında tamamlanmış ve kanun halinde basılmıştır. Bundan sonra Pattani, Yala, Narathiwat ve Satun illerinde İslam hukukunun kullanımına dair kanun çıkarılmış ve 1946 yılında yürürlüğe girmiştir. Yedi maddeden oluşan bu kanun son olarak 2006 yılında bazı değişikliklere uğramıştır.⁴³

Pattani, Yala, Narathawat ve Satun illerinde İslam Hukuku Uygulanması ile ilgili 1946 Tarihli kararnameye göre, bu dört ilde yaşayan bütün Taylandlı Müslümanların, davacı ve davalının Müslüman olduğu veya anlaşmazlık talebinde bulunanın Müslüman olduğu meselelerde normal Medeni ve Ticaret Kanunu 5. ve 6. babı kullanmaları yerine Aile ve Mirasa Dair İslam Hukuku'nu kullanmalarına izin verilmiştir.

Ayrıca her dört ilin mahkemesinde Müslüman halk tarafından seçilen iki kişinin Datok Yutitham olarak atanması emredilmiştir. Dato Yuttitam, İslam hukukuna yönelik davalarda hâkimlik yapar, bütün kararları hâkime bağlı olup hâkimin kararı sabittir.⁴⁴

Dato Yuttitam makamının, güney sınır illerinde (Pattani, Yala, Narathawat ve Satun) bulunan İl Mahkemesi hâkimi gibi görev yaptığı kabul edilmektedir. Her ilde iki hâkim bulunması gerekir. Hâkim bütün talep edilen davaları inceleyip davalarda son kararı verme hakkına sahiptir. Pattani, Yala, Narathawat ve Satun illerinde İslam Hukuku Uygulanması ile ilgili 1946 Tarihli kararname göre, dört ilde ortaya çıkan anlaşmazlık davaları çözümlmek için Dato Yuttitam'ın, devlet tarafından atanan hâkimle birlikte davalara bakmasını şart koşmuştur. Hâkim de, Dato Yuttitam'ın verdiği karara göre hükmü düzenleyecek, bu karar son olup tekrar bakılmasına izin verilmeyecektir.⁴⁵

E. Taylandlı Müslümanların Tayland Devleti ile İlişkisi

Taylandlı Müslümanlar, Tayland'daki diğer dinlere mensup olan Budist ve Hıristiyanlar gibi Tayland hükümetinden yardım, koruma ve destek almaktadırlar.

⁴³ Abdulsuko Din-a, *The Future of Islamic Law in Thailand* (Tayca baskı), Songkhla, 2010, s. 166.

⁴⁴ Din-a, s. 167.

⁴⁵ Din-a, s. 167.

Tayland hükümetinin İslam'ı teşvik etme ve Taylandlı Müslümanlara yardım etme çabaları şöyle sıralanabilir:

1. Hukuk Alanında

Tayland Anayasası'nda yasallaşan din özgürlüğü ilkesinin yanı sıra Tayland hükümeti Müslümanları kontrol etmek ve onların menfaatini sağlamak için çeşitli yasalar (kanun) çıkarmıştır. Bu kanunlar genellikle hükümet politikalarına yönelik İslam dini ve dinî işlerini desteklemek amacıyla yapılmaktadır. Tayland hükümetinin çıkardığı, hukuk vasıtasıyla İslam'ı teşvik eden bazı kanunlar şunlardır:

1) *Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkında Kararname*: Bu kararname, şeyhülislamlık görevini yerine getirmek için en etkili ve İslam ilimlerini en iyi bilen kişinin atanması gerektiğini belirtmiştir. Kral, şeyhülislamı İslamîyet ve din işleri ile ilgili çeşitli konularda Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Diyanet İşleri birimine tavsiyelerde bulunmak üzere tayin etmiştir. Ayrıca bu Kraliyet fermanı, Tayland'daki İçişleri Bakanlığı'na İslamî işler ile ilgili tavsiyelerde bulunmak için Tayland Merkez İslam Komitesi'nin atanmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte yine İslam ile ilgili faaliyetlerde Müslümanların bulunduğu her ildeki valilere tavsiyede bulunmak üzere İl İslam Komitesi'nin atanması gerektiğini belirtmiştir. Fakat daha sonra İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'nun uygulanmaya başlamasıyla bu kanun kaldırılmıştır.⁴⁶

2) *Güney Sınırın Dört İlinde İslam Hukuku Uygulanması ile İlgili Kararname* (veya Pattani, Yala, Narathawat ve Satun illerinde İslam Hukuku Uygulanması ile ilgili 1946 Tarihli Kararname): Bu karnameye göre, güneydeki bu dört ilde yaşayan bütün Taylandlı Müslümanların, Tayland'da Medeni ve Ticaret Kanunu'nun 5. ve 6. babı kullanmaları yerine Aile ve Miras Alanlarına Dair İslam Hukuku'nu kullanmalarına izin verilmiştir. Bununla birlikte, her dört ilde de bulunan İl Mahkemesi'ne Müslümanlar arasından iki kişinin Datok Yuttitam (hâkim) atanmasının gerektiği belirtilmiştir.⁴⁷

⁴⁶ Gazali Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam Nai Prated Tay (Tayland'da İslamî İşler Hakkında Kanunlar)*, Pattani: Fatoni Üniversitesi, 2011, s. 65-66.

⁴⁷ Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 13-21.

2. Eğitim Alanında (İslam Dinî Eğitim ve Öğretimi Alanında)

Tayland hükümeti, bütün Taylandlı Müslümanlara İslam'ı öğrenmek için fırsat vermektedir. Güney Tayland'da yaşayan Müslümanlar, özellikle Müslüman gençler normal eğitim almaları yerine sadece İslamî dersler veren kurumlarda (medrese veya ilahiyat gibi) eğitimi tercih edebilirler.⁴⁸ Tayland İslamî Özel Okulları Birliği'nin verdiği bilgilere göre, Tayland'daki yüksek öğretim kademesinde İslam dini eğitimi ve Arapça alanında eğitim veren 14 tane kurum (üniversite ve kolej) bulunmaktadır. Bunlar dokuz devlet üniversitesi ve dört özel üniversiteden oluşur. Ortaöğretim-lise kademesinde ise İslamî eğitim veren özel okulların sayısı 557, sadece din dersleri veren din okullarının (medreseler) sayısı 237 ve hem din dersleri hem de normal dersler veren okulların (hem din dersleri hem fen ve sosyal bilimlerle ilgili dersler veren yani İmam-Hatip tarzına benzeyen okullar) sayısının 340 olduğu tespit edilmektedir. Ayrıca, güney sınırındaki dört ildeki devlet okullarında hem din dersleri hem de normal dersler veren toplam 350 okulun bulunduğu bilinmektedir.⁴⁹

1966 yılında hükümet "Pondok"⁵⁰ olarak bilinen medrese okulların sistemlerini değiştirmek ve geliştirmek için yeni bir proje başlatmıştır. Bu projeye İslamî eğitim veren kurumların daha etkili ve sistemli bir şekilde olması amacıyla yeni faaliyetler sürdürülmüştür. Müfredata İslam diniyle ilgili bazı derslerin yanında fen ve sosyal bilimlere dair dersler de ilave edilerek eski sistem değiştirilmiştir. Ayrıca, projenin diğer amacı da öğrencilerin hem dinî hem de dünyevî açıdan bilgi sahibi olmalarını sağlamaktır. Öğrenciler için bu durumun, mezun olduktan sonra daha kolay bir kariyer elde edebilmek ya da daha yüksek seviyede eğitime devam edebilmek için büyük bir fırsat olacağı düşünülmüştür.

Tayland hükümeti, merkezde İslamî Kolej kurmuş ve devlet tarafından konulan ders programlarının yanına bazı İslamî dersler ve Arapça dersi müfredata eklenmiştir. Ayrıca, bazı Eğitim fakültelerinde İslamî dersler okutulmuş ve liselerde de seçmeli ders olarak Arapça okutulmasına izin verilmiştir. Üstelik günümüzde Millî Eğitim Bakanlığı,

⁴⁸ Benhawan, s. 26.

⁴⁹ Islamic Private Schools Association of Thailand, *The Countrywide Board of Islamic Private School* (Tayca baskı), 2011, s. 24-158.

⁵⁰ Pondok; Güney Tayland bölgesinde ve Malezya'da İslam'ın yayılışında etkin olan din eğitimi merkezlerine verilen ad ve Patani bölgesinde sağlam ve köklü bir geleneği sahiptir.

güney bölgesindeki ortaokulların müfredatlarına İslamî dersler ekleyerek programı güncelleştirmiştir.⁵¹

3. Hizmetler ve Korunma Alanında

Tayland hükümetinden yardım ve destek almakta olan hacca gidecek Taylandlı Müslümanlar için organizasyon ve korunma sağlanması, Müslümanlar için büyük hizmetlerden birisidir. Taylandlı Müslümanlar hac ibadetini yerine getirmek için geçmişten beri hac yolculuğu yapmışlardır. Geçmişte hacca giden Müslümanların sayısının az olduğu ve bir İngiliz şirketinin gemisi vasıtasıyla Malezya'nın Penang şehrinde başlayıp Arabistan'ın Cidde şehrine kadar seyahat ettikleri kaydedilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hacca giden Taylandlı Müslümanların sayısı artmış ve Penang'daki İngiliz şirketinin gemisiyle seyahat etme hususunda sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sıkıntılardan dolayı hükümet, Taylandlı Müslüman hacıların yolculuğunu sağlamak için Taylı özel bir şirketin işlemleri organize etmesine izin vermiş ve bütün seyahat düzenini Tayland hükümeti kontrol altına almıştır.⁵² Ayrıca Tayland hükümeti, yolculuk ve hac esnasında bütün hacca giden yolcuların sağlıklarını korumak ve kontrol etmek amacıyla sağlık kurumlarına bağlı olarak çalışan Taylandlı Müslüman doktorlar ve hemşireler göndermiştir.⁵³

4. İslamî İşlerin Yönetimi Alanında

Tayland'da İslam, Ayutthaya döneminden günümüze kadar Tay kralı tarafından himaye edilmektedir. Geçmişteki Tay tarihinde hükümetle görev yapan şeyhülislamlığın (chularajmontri) Tayland'da önemli makamlardan biri olduğu bilinmektedir. Bu makamda bulunan kimse, Tayland'daki bütün Müslümanları kontrol eden başkan konumundadır. Bu görevi yapan kişinin aynı zamanda Batı'ya dair dış işleri ile ilgili "Grom Tha Khua" (Dışişleri ve Ticaret İşleri Sağ Bölümü) adlı bir görev daha üstlendiği bilinmektedir. Ayrıca erken Rattanakosin döneminden günümüze kadar şeyhülislamlık makamı da bulunmaktadır. 1945 yılından günümüze kadar şeyhülislam, kral tarafından tayin edilmiştir. Şeyhülislam, Tayland'daki bütün Müslümanların başkanı olarak ve aynı

⁵¹ Kacaphai Burutphat, *Tay Muslim (Tay Müslümanlar)*, Bangkok: Samnakkim Prae Wittaya, 1976, s. 504-505.

⁵² Burutphat, s. 505-506.

⁵³ 2016 (sayı 3) Tarihli Hac Merasimi Teşviki Kanunu (HMTK), 2016, Madde: 6; Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 89-92.

zamanda İslam ile ilgili meselelerde hükümete tavsiyelerde bulunmak için görev yapmaktadır.

Günümüzde Taylandlı Müslümanlar Bangkok'a ve diğer şehirlere dağılmış ve çoğu güney Tayland'da yerleşmişlerdir. İslamî işlerin organize edilmesi ve yönetilmesi, Tayland Merkez İslam Meclisi tarafından yapılmaktadır. Bu meclis üyeleri, İl İslam Meclisleri tarafından seçilir ve ardından İçişleri Bakanlığı'nın onaylamasıyla tayin edilirler. Ayrıca, her bir kasaba veya köyde bulunan camilerde de Cami Meclisi bulunmaktadır. Genellikle Cami Meclisi üyeleri, İl İslam Meclisi tarafından tayin edilmektedir. Caminin inşa ve restore edilmesi, İslam din eğitimi ve dinî faaliyet alanında kullanılan masrafların bir kısmı (veya gerektiği kadarı) hükümet tarafından karşılanmaktadır.⁵⁴

⁵⁴ Chalayondecha, s. 274; Khamnuan Wibulphan, "The Participation of Thai Muslim In The Recruitment of Islamic Leader: A Case Study on The Selection of Sheikul Islam" (Tayca baskı), (*Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Ramkhamhaeng University: Master of Art in Political Science, 2001), s. 52-56.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAYLAND'DA ŞEYHÜLİSLAMLIK MÜESSESESİ

Tayland'da şeyhülislamlık müessesesi olarak bilinen Samnak Chularajmontri, Tayland'da yaşayan müslümanları temsil etmektedir. Bu kurum Tayland hükümetinde yapılan değişiklikten sonra (1932'ten sonra) kurulmasına rağmen Tayland'da şeyhülislamlık görevinin 1600'lerden beri mevcut olduğu kaydedilmektedir. Bunun detayları bu bölümde incelenecektir. Ayrıca bu bölümde Tayland'da şeyhülislamlığın tarihçesi ve görev yapmış olan şeyhülislamlar, şeyhülislamın özellikleri, şeyhülislamlık müessesesinin mahiyeti ve Tayland'da İslami kurumsal yönetim konuları ele alınacaktır.

I. TAYLAND'DA ŞEYHÜLİSLAMLIĞIN TARİHÇESİ VE ŞEYHÜLİSLAMLAR

A. Tayland'da Şeyhülislamlığın Tarihçesi

Taylandlılar arasında şeyhülislam olarak bilinen “Chularajmontri”⁵⁵, kral tarafından tayin edilen bir Müslüman liderdir. Kral Songdham döneminden (1611-1628)⁵⁶ önceki dönemlerde şeyhülislamlık görevi mevcut olduğu rivayet edilmekle birlikte kimin tarafından yürütüldüğü kaydedilmemiştir.⁵⁷

Kral Naresuan'ın son döneminde (1590-1605) iki kardeş olan Şeyh Ahmed ve Şeyh Said ticaret yapmak üzere Kum şehrinde Siyam'a (Tayland) gelen Müslüman tüccarlar idi. Onlar, ticaret konusunda çok becerikli oldukları için kısa bir zaman içinde çok zengin oldular. Kardeşlerden Şeyh Said Tayland'da birkaç yıl kaldıktan sonra

⁵⁵ “Chularajmontri” kelimesi “Chula”, “Raj”, “Montri” olmak üzere üç kelime kökünün birleşimi ile oluşur. Bunların anlamları sözlükte şöyledir; “Chula” kelimesi, sorguç, kafanın en üstünde bulunan şey, örneğin; taç, sorguç vb. “Raj” kelimesi, başta olan kimse, kral. “Montri” kelimesi, danışman, müşavir, kralın müşaviri. Bu kelimeler birleştirildiğinde, Kralın en üst müşaviri ya da kral müşavirliği görevi olan kıdemli devlet memuru anlamına gelmektedir. Aynı zamanda resmî görevdeki İslam Konseyi Bakanlığı anlamını da içerir. (Ali Suasaming, “Kvampenma Leh Pattanakarn Kong Phu Damrong Tammeng Chularajmontri” (Şeyhülislamın Tarihçesi ve Evrimi), 2012, <http://alisuasaming.org/main/?p=3038> (Erişim tarihi 14-05-2018)).

⁵⁶ Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation, *Thai King Directories* (Tayca baskı), 3. Baskı, Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindharn Foundation, 2011, s. 132.

⁵⁷ Tavevut Pongpipat, “Chularajmontri konrek kong tay” (Tayland'da İlk Şeyhülislam), bsk. yy., 2012, s. 50; Manoch Aref, *Chularajmontri Pen Krai Tammai Tong Sanha* (Şeyhülislam Kimdir ve Neden Gözden Geçirmek Gerekir), *Nittayasan Pabkai Taksin*, Cilt. 50, Sayı. 2, (Mayıs-Haziran 2010), s. 6; Ali Suasaming, *Kvampenma Leh Pattanakarn Kong Phu Damrong Tammeng Chularajmontri* (Şeyhülislamlık Makamının Tarihçesi ve Gelişmesi), 2012, <http://alisuasaming.org/main/?p=3038> (erişim tarihi 3-04-2019).

Kum'a geri dönmeye karar verdi. Tayland'a kalıcı olarak yerleşen Şeyh Ahmed Kumi ise yerli bir bayan ile evlendi.⁵⁸

Ticarî faaliyetlerdeki çalışkanlığıyla dikkat çeken Şeyh Ahmed Kumi,⁵⁹ hem ticareti hem de dili çok iyi bildiği için Arap ülkelerinden gelen tüccarlar ile iletişim kurmak, onları ağırlamak ve oradan gelen malları kontrol edip vergi toplamak vb. işlerini yürütmek için Ayutthya hükümdarı Kral Songdham tarafından "Phraya Sheikh Ahmed Ratanarajsethi" unvanı verilerek Krom Tha Khua (Dışişleri ve Ticaret İşleri Sağ Bölümü⁶⁰) müdürlüğüne atanmıştır.⁶¹ Aynı zamanda Chularajmontri (Şeyhülislamlık) makamına tayin edilmiştir. Böylece Tayland'da şeyhülislamlık göreviyle resmî kayda geçen ilk kişi Kral Songdham döneminde Şeyh Ahmed Kumi⁶² olarak zikredilebilir.⁶³ Bundan sonra şeyhülislamlık makamı ve Krom Tha Khua müdürlüğü geleneksel olarak Müslümanlara verilmiştir. Fakat bu makama en çok Şeyh Ahmed Kumi'nin torunları atanmıştır.⁶⁴

Şeyh Ahmed Kumi, bir yandan ticaret işleriyle uğraşırken bir yandan da kralın dinî müşavirliğini yürütüp Müslümanların dinî sorunlarına çözüm üretmeye çalışırdı. Onun vefatından sonra yakın akrabalarından Keaw, 1656 yılında Tayland'ın ikinci

⁵⁸ Jirasak Jarensuk, "Leadership of Thailand's Chhularajmontri during 1981-1995" (Tayca baskı), (*Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Thammasat University: Faculty of Political Science, 1996), s. 81-82; Pongpipat, s. 51.

⁵⁹ M. Roflee Weahama, "İslamiyet'in Güney-doğu Asya'ya Yayılması", (*Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Sakarya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, t.y.), s. 68.

⁶⁰ Ayutthaya döneminde, ticaretin yoğunluğundan dolayı karışıklık olmaması için Krom Tha kendi içerisinde "Krom Tha Khua" (Dışişleri ve Ticaret İşleri Sağ Bölümü) ve "Krom Tha Sai" (Dışişleri ve Ticaret İşleri Sol Bölümü) olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan "Krom Tha Sai" Tayland'ın doğu bölgesindeki Çinlilere, "Krom Tha Khua" Tayland'ın batı bölgesinden Müslüman tüccarlara hizmet veriyordu. Ayrıca Krom Tha Khua, Müslümanlar'ın bütün işleriyle ilgilenirdi. Bundan dolayı Krom Tha Khua reisliği yapan kişinin "Chularatmontri" (Şeyhülislam) unvanı da vardır (Weahama, s. 69-70).

⁶¹ Weahama, s. 69-70; Jarensuk, s. 82.

⁶² Supoj Dantrakul, *Adit Chularajmontri Çem Phomyong Kab 4 Changvad Phaktay (Chularajmontri Çem Phomyong ile Tayland Güneyinde 4 Vilayet)*, Nontaburi; Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 4.

⁶³ Jaran Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng Ravang Rattaban Tay Kab Muslim Nay Prated Tay (Tayland'da Tay Devleti ve Müslümanlar Arasında Çatışma Hakkında Bir Analiz)*, Islamic Academy, 1995, s. 72.

⁶⁴ Weahama, s. 68-69.

şeyhülislamı olarak atandı. Bu silsile on üçüncü şeyhülislam olan Chularajmontri Soan Ahmed Chula'ya kadar devam etti.⁶⁵

Anlaşıldığına göre, kralın güvenini kazanan Şeyh Ahmed Kumi ve torunlarının memurluk hayatı çok başarılı geçmiştir. Çünkü onun soyundan gelen üç nesil devamlı olarak Ayutthaya döneminin⁶⁶ en yüksek ve yetkili memurluk makamı olan mülki âmirligi (Sımuha Nayok) yapmışlardır.⁶⁷ Şeyhülislam ise Ayutthaya döneminde hem Müslümanlar'ın lideri hem de Krom Tha Khua'nın reisiydi. Fakat Rattanakosin'in orta dönemlerinde Krom Tha Khua makamı kaldırılarak şeyhülislam, sadece Müslümanlar'ın işleriyle ilgilenmiş veya başka bir deyişle Tayland'daki Müslümanlar'ın liderliği görevini üstlenmiştir.⁶⁸

Şîi mezhebine mensup olan Şeyh Ahmed Kumi ve soyu Tayland'da 300 yılı aşkın şeyhülisamlık görevini yürüttü.⁶⁹ Şeyhülisamlıkta Şeyh Ahmed Kumi'nin soyundan olan Chularajmontri Soan'ın vefatından sonra 1945'yılına kadar hükümet sisteminde yapılan değişiklikten dolayı şeyhülisamlık makamı bir süre pasif kaldı.⁷⁰ Daha sonra Tayland'da mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçiş yapmış olan hükümet şeyhülisamlık görevini, kralın dinî danışmanı olarak anayasaya yazmıştır. O dönem Tayland'ın dört güney sınır ilinde çatışma olduğu bir dönem idi. Hükümet, bu sorunu çözmek için halkla ilişkiler dairesinde çalışan Cheam Phromyong'u (1945-1947) görevlendirdi. Cheam Phromyong'a, bu sorunu hallettiği için kral tarafından şeyhülisamlık görevi verildi. Fakat bazı siyasi meselelerden dolayı görevini ancak iki

⁶⁵ Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng*, s. 74, 78-79.

⁶⁶ 1949'den önce Tay Devleti Syam, Siyam veya Siam diye biliniyordu. Fakat Tayland halkı, başkentlerinin ismini devletin adı olarak kullanmak istediler. Nitekim 1238-1378 seneleri arasında Sukhotai şehri başkent olduğu zaman Tay halkı kendi memleketlerini "Sukhotai Devleti" diye adlandırmışken başkent Sukhotai şehriden Ayutthaya şehrine taşındığında "Ayutthaya Devleti" ismini vermişlerdir (Rong Syamananda, *A History of Thailand*, 7. Baskı, Bangkok, 1990, s. 4). Ancak 1949 Mayıs ayından itibaren Tay Devleti'nin resmî adı Tayca'da "Prated Thai" ve yabancı dillerinde "Thailand" olarak ilan edildi (Weahama, s. 72).

⁶⁷ Weahama, s. 72.

⁶⁸ Weahama, s. 77; Rachnee Sardpream, "The Role of Muslim in The Central and Southern Part of Thailand During the Rattanakosin Period A.D. 1782-1910" (Tayca Baskı), (*Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Silpakorn University, Tarih Bölümü, 1978), s. 172.

⁶⁹ Chalayondecha, s. 51-52; Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng*, s. 79.

⁷⁰ Dantrakul, s. 10.

yıl yapabildi ve kendisi yurtdışına çıkmak zorunda kaldı.⁷¹ Cheam Phromyong, Tayland'daki ilk Sünnî şeyhülislam olarak nitelendirilmektedir.⁷²

1947 yılında Başbakan Phibul Songkram (1939-1958) İslam Meclisi üyelerini toplayarak şeyhülislamlık görevini yapacak bir aday sunmalarını istedi. Bunun neticesinde Tuan Suvansart, şeyhülislam olarak seçildi. Tuan Suvansart, halk tarafından seçilmiş ilk şeyhülislam olarak bilinmektedir.⁷³ Tuan Suvansart göreve başladıktan bir yıl sonra (1948) Tay hükümeti, 1945 Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararname'sinde değişiklik yaparak şeyhülislamın yetkisi ve statüsünü azaltmıştır. Bu yeni kanunda yapılan değişikliğe göre, şeyhülislamın görevi, kralın dinî danışmanlığı yerine Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Diyanet İşleri Birimi'nde din müşaviri olarak değiştirilmiştir.⁷⁴

1997 yılında, Şeyhülislam Prasırt'ın vefatından dolayı Savat şeyhülislamlık görevine başlamıştır. Aynı yılda devlet tarafından çıkarılan 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu ile beraber şeyhülislamlıkta da önemli bir değişim olmuştur. Çünkü bu kanunda İslam işleri idaresi ve şeyhülislamlık ile ilgili bütün detaylar belirlenmiştir. Mesela; şeyhülislamın tayin şekli, yetkisi ve vazifeleri, şeyhülislamlığın çalışma müddeti vb. kanunların tasarlanmasında kullanılan bazı yöntemler başbakan Phibul Songkram döneminde yürütülen bazı uygulamalardan etkilenmiştir.

Günümüzde Tayland Merkezi/İl İslam Meclisi üyeleri tarafından seçilen Aziz Phitakkumpol şeyhülislamlık görevini yapan ilk güneyli Müslümandır. 6 Haziran 2010'dan bu yana görevine devam eden Aziz Phitakkumpol,⁷⁵ daha sonra açıklanacağı üzere, 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunları'na göre şeyhülislamlık görevini yürütmektedir.

⁷¹ Ekrach Mukem, *Chularajmontri Pravatisart Phunam Tay Muslim (Tay Müslümanların Reis olan Şeyhülislamlarının Tarihçesi)*, Bangkok: Ruamduechuekan, 2005, s. 42-43.

⁷² Dantrakul, s. 1.

⁷³ Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng*, s. 79-80; Mukem, s. 49.

⁷⁴ Mukem, s. 49.

⁷⁵ Fai Kijjakarn Sassana İslam Krom Karn Pokrong, "Chivit Leh Ponngan Nai Aziz Phitakkumpol Chularajmontri" (Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol'un Hayatı ve Çalışmaları), *Nittayasan Pabkau Taksin*, Cilt. 50, Sayı. 2 (Mayıs-Haziran 2010), s. 3-4.

B. Tayland'da Şeyhülislamlar

Tayland'da şeyhülislamlık, Ayutthaya (1350-1767) ve Rattanakosin (1782-bugüne kadar) dönemlerinde varlığını devam ettirmiş olup toplam on sekiz şeyhülislam görev yapmıştır. Birinci şeyhülislamdan itibaren on üçüncü şeyhülislama kadar görev yapanlar İranlı Şeyh Ahmed Kumi'nin torunlarıydı. Onlar Şî mezhebine mensuptu. Ancak on dördüncü şeyhülislamdan itibaren çoğunlukta bulunan Sünnî mezhebenden olanlar bu makama atanmaya başladı.⁷⁶ Bunların daha kolay anlaşılabilmesi için aşağıdaki tablo oluşturulmuş⁷⁷ ve detaylar zikredilmiştir.

No.	İsim ⁷⁸	Görev başlangıcı ve bitişi	Görev süresi
1.	Şeyh Ahmed Kumi ⁷⁹	t.y.-1627	-
2.	Chularajmontri Keaw	1656 - 1682	26
3.	Chularajmontri Son	1732 - 1758	26
4.	Chularajmontri Chen	t.y.	-
5.	Chularajmontri Kon Keaw	1782 - t.y.	-
6.	Chularajmontri Akayee	t.y.	-
7.	Chularajmontri Tiğan	t.y.	-
8.	Chularajmontri Noei	t.y. - 1867	-
9.	Chularajmontri Nam	1867 - 1889	22
10.	Chularajmontri Sin	1889 - 1910	21
11.	Chularajmontri San Ahmed Chula	1911 - 1923	12
12.	Chularajmontri Kasem Ahmed Chula	1923 - 1926	3

⁷⁶ Weahama, s. 77; Sardpream, s. 172.

⁷⁷ Samran Phondee, *Sheikhul Islam: Muslim Leader's Role and Importance in The History of Siam* (Tayca baskı), Thonburi Üniversitesi Samnak Suksa Saka Tuapai, 2016, s. 104-106; Chalayondecha, s. 156-158.

⁷⁸ Tayland'da şeyhülislamlık dönemi mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçişten önceki ve sonraki dönem olarak ikiye ayrılır. Geçişten önceki dönemde şeyhülislam tayin edilirken şeyhülislamın şahsiyeti ve İslam hukuku prensiblerine bağlılığı gibi konular göz önüne alınmadığı için bazı şeyhülislamlar dini konuları açıklamada yetersiz kalmışlardır. Bununla birlikte geçişten sonraki dönemde bu durum düzeltilmiştir. Dolayısıyla tezimizde 2. şeyhülislamdan 13. şeyhülislama kadar ünvan olarak "Chularajmontri", 14.ten 18.ye (bugüne) kadar ise "Şeyhülislam" kelimesi kullanılacaktır.

⁷⁹ Chao Phraya Boworn Rajnayok adlı Şeyh Ahmed Kumi'dir.

13.	Chularajmontri Soan Ahmed Chula	t.y.	-
14.	Şeyhülislam Cheam Phromyong	1945 - 1947	2
15.	Şeyhülislam Tuan Suvansart	1947 - 1981	34
16.	Şeyhülislam Prasert Mahamed	1981 - 1997	16
17.	Şeyhülislam Sawat Sumalyasak	1997 - 2010	13
18.	Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol	2010 - Bugüne kadar	-

1. Şeyh Ahmed Kumi (1602-1627)

Şeyh Ahmed Kumi Tayland'da ve Ayutthaya devrinde ilk şeyhülislam olarak sayılmaktadır. İran'ın Kum şehrinden Tayland'a ticaret yapmak için geldi. O, ticaret konusunda çok becerikli olduğu için kısa bir dönemde çok zengin oldu. Şeyh Ahmed Kumi Takayi'ye yerleşip Çıy isimli yerli bir bayan ile izdivacından iki erkek ve bir kız çocuğu olmuştur.⁸⁰

Kral Songdham (1611-1628) döneminde Şeyh Ahmed Kumi, bir yandan ticaret işleriyle uğraşırken bir yandan kralın dinî müşavirliğini yürütüp aynı zamanda Müslümanların dinî sorunlarına çözüm üretmeye çalışırdı.⁸¹ Kaydedilmiş bir rivayete göre bu dönemde Ayutthaya başkentinde devlete karşı bir Japon ayaklanması ortaya çıkmış, Japonlar, Kral Songdham'ı tahtan indirmeye ve Ayutthaya devletini işgal etmeye çalışmıştır. Ancak başarılı olamamışlar çünkü Şeyh Ahmed Kumi ve Genel Devlet İşleri Reisi olan Phra Maha Ammart bu hadiseyi değerlendirerek binlerce Taylı, Çinli ve Müslümanı toplamış ve silahlandırarak Japon ayaklanması üzerine göndermiştir. Böylece Japon ayaklanması başarıyla bastırılmıştır. Bu olaydan sonra Kral Songdham, devletin lehine çalışan Şeyh Ahmed Kumi'yi devletin en yüksek düzeyindeki memurluğa tayin etmiştir.⁸²

İlk şeyhülislam olan Şeyh Ahmed Kumi, doğum tarihi kesin olarak kaydedilmemekle birlikte 1631 yılında vefat ettiği varsayılmaktadır. Vefat yaşı hakkında bazı kaynaklarda 88 ve bazı kaynaklarda 99 yaşında olduğu kaydedilmiştir.

⁸⁰ Pongpipat, s. 51; Jarensuk, s. 81-82. Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng*, s. 74.

⁸¹ Pongpipat, s. 50-51.

⁸² Pongpipat, s. 52; Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng*, 74; Weahama, s. 70.

Türbesi Tayland'da Ayutthaya şehrinin Tayku bölgesinde bulunmaktadır. Şeyh Ahmet Kumi'nin vefatından itibaren Ayutthaya devrinde yaklaşık üç yüz yıla aşkın süre boyunca onun soyuna ve şöhretine önem verilmiş ve onun soyundan gelenler sarayda şeyhülislamlık görevini yürütmüştür. Günümüzde, Tayland'da hem Müslümanlar'da hem de Budistliler'de bulunan Bunnak, Buranon, Catikrat, Supmitr, Sripem, Wasutarn, Wichyapai, Panuwong, Ahmed Chula, Akayi, Choangrasmi vs. soyadlarına sahip kişilerin Şeyh Ahmed Kumi'nin soyuna mensup olduğu bilinmektedir.⁸³

2. Chularajmontri Keaw (1656-1682)

Tayland'daki ikinci şeyhülislamdır. Ayutthaya devrinde Kral Naray döneminde (1656-1688) şeyhülislam olan Keaw,⁸⁴ Aka Mahamed'in oğlu⁸⁵ ve Şeyh Ahmed Kumi'nin Chee adındaki kızının soyundan gelen torunudur.⁸⁶ Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Chularajmontri Keaw, Şeyh Ahmed Kumi ile yakın akraba olması ve ilişkisinin iyi olması sebebiyle, ondan iyi derecede ilim tahsil etmiştir. Yirmi altı yıl şeyhülislamlık vazifesini yürüten Chularajmontri Keaw, ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Kral Boromakot döneminde (1733-1758) vefat ettiği kaydedilmiştir.⁸⁷

3. Chularajmontri Son (1732-1758)

Tayland'da üçüncü şeyhülislam olan Chularajmontri Son, Jao Phrayasrihanarong'un (Yee) oğlu ve Şeyh Ahmed Kumi'nin akrabasıdır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kral Boromakot döneminden (1733-1758) beri devlet işlerinde görev yapan Chularajmontri Son, 1732 yılında üçüncü şeyhülislamlık görevine getirildi ve 1758 yılında görevinden ayrıldı.⁸⁸ Soyundan gelen çocuk bulunmayan Chularajmontri Son'un⁸⁹ ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

⁸³ Pongpipat, s. 53; Mukem, s. 19.

⁸⁴ Phondee, s. Mukem, s. 104.

⁸⁵ Mukem, s. 21.

⁸⁶ Weahama, s. 76.

⁸⁷ Dantrakul, s. 22.

⁸⁸ Phondee, s. 102.

⁸⁹ Mukem, s. 23.

4. Chularajmontri Chen (t.y.)

Tayland'da dördüncü ve Ayutthaya devrinin en son şeyhülislamı⁹⁰ olan Chularajmontri Chen, Şeyh Ahmed Kumi'nin beşinci neslinden olan Chao Phraya Petpichai'nin oğludur.⁹¹ Chularajmontri Chen, Gontong hanım ile izdivacından beşinci şeyhülislam olan Kon Keaw adlı tek çocuğu olmuştur.⁹² Kral Ekatat (veya Kral Pratinangsuriyasomrin) döneminde (1758-1767) şeyhülisamlık görevi yapmıştır.⁹³ Ayutthaya devrinin sonunda, memuriyet alanında çok etkili bir Müslüman olan Chularajmontri Chen'in doğum ve ölüm tarihi kesin olarak kaydedilmemekle birlikte cenazesinin Ayutthaya'da Klong Khujam diye bir bölgede bulunduğunu kaydeden bir kaynak bulunmuştur.⁹⁴

5. Chularajmontri Kon Keaw (1782-t.y.)

Tayland'da beşinci ve Rattanakosin devrinde birinci şeyhülislam olan Kon Keaw, Chularajmontri Chen'in oğludur. Kral Rama I (veya Phra Buddha Yodfachulaloke) döneminde⁹⁵ (1782-1809⁹⁶) şeyhülisamlık görevine tayin edilen Chularajmontri Kon Keaw'in ismi müslümanlar arasında Muhammad Mahsum olarak bilinirdi. Kendisi çok yetenekli olduğu için şeyhülisamlık vazifesini yürütürken bir yandan da Simuha Kalahom (Askerî Âmirliği) görevine atanmıştır.⁹⁷ Defalarca savaşa giden Chularajmontri Kon Keaw 82 yaşında vefat etmiş olup onun türbesi Tonson Camii Türbesi'nde bulunmaktadır.⁹⁸ Fakat ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

⁹⁰ Plubpleng Khongchana, *Chen: The Last Chularajmontri of the Ayutthaya Period* (Tayca baskı), Bangkok: Dhonburi Rajabhat University, 2007, s. 20.

⁹¹ Weahama, s. 76.

⁹² Mukem, s. 22-23.

⁹³ Weahama, s. 76.

⁹⁴ Khongchana, s. 3.

⁹⁵ Weahama, s. 76.

⁹⁶ *King of Thailand*, (t.y.) <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-1phrabath-smdec-phraphuthth-yxd-fa-cula-lok-mharach> (erişim tarihi 29-03-2018).

⁹⁷ Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng Ravang Rattaban Tay Kab Muslim Nay Prated Tay* (Tayland'da Tay Devleti ve Müslümanlar Arasında Çatışma Hakkında Bir Analiz), 75.

⁹⁸ Mukem, s. 30; Samnak Chularajmontri, *Chularajmontri Heng Ratanacak Tay* (Tayland Devletinde Şeyhülislam), (t.y.) <https://skthai.org/th/pages/6794> (erişim tarihi 18-03-2019).

6. Chularajmontri Akayi (t.y.)

Tayland'da altıncı ve Rattanakosin devrinde ikinci şeyhülislam olan Akayi, Chularajmontri Chen'in oğlu ve Chularajmontri Kon Keaw'in küçük kardeşidir.⁹⁹ Büyük kardeşinin şeyhülisamlık görevinden ayrılması üzerine küçük kardeşi olan Chularajmontri Akayi, ağabeyinin yerine şeyhülisamlık görevine tayin edilmiştir.¹⁰⁰ Başlangıç ve bitiş tarihi kesin olarak kaydedilmemekle birlikte Kral Rama II (veya Phra Buddha Loethlalnaphalai) döneminde (1809-1824¹⁰¹) görev yapmıştır. Doğum tarihi de kesin olarak kaydedilmemiş olup Kral Rama II döneminde vefat ettiği kaydedilen Şeyhülislam Akayi'nin beş tane çocuğu olmuştur.¹⁰²

7. Chularajmontri Tiğan (t.y.)

Tayland'da yedinci şeyhülislam olan Tiğan, Chularajmontri Kon Keaw'in çocuklarından birisidir. Arapça ismi bazı kaynaklarda "Muhammad Kasim" ve bazı kaynaklarda "Amir Raja Muhammadkarim" diye kaydedilmiştir. Şii mezhebine mensup olan Chularajmontri Tiğan, Şii mezhebi âlimlerinden biri olan Seyid Ahmed'in talebesi olmuş ve hayatı boyunca Şiilik hakkında birçok kitap yazmıştır. O, çok yetenekli olduğundan dolayı bir yandan din âlimliği yapmış bir yandan da askeriye ve hariciye bakanlığı görevinde bulunmuştur.¹⁰³ Rattanakosin devrinde üçüncü şeyhülislam olan Chularajmontri Tiğan'ın, doğum ve ölüm tarihi kesin olarak kaydedilmemekle birlikte, Rattanakosin devrinde Kral Rama II döneminde dünyaya geldiği ve Kral Rama III (veya Kral Phra Nangklao) döneminde (1824-1851)¹⁰⁴ vefat ettiği kaydedilmiştir. Türbesi Tonson Camii'nde bulunmaktadır.¹⁰⁵

⁹⁹ Weahama, s. 76.

¹⁰⁰ Mukem, s. 30.

¹⁰¹ Weahama, s. 76; *King of Thailand*, (t.y.) <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-2-phrabath-smdec-phraphuthth-leis-hla-nphalay> (erişim tarihi 29-03-2018).

¹⁰² Mukem, s. 30.

¹⁰³ Mukem, s. 31-32; Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng*, 75-76.

¹⁰⁴ *King of Thailand*, (t.y.) <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-3-phrabath-smdec-phra-nang-kela-cea-xyu-haw> (erişim tarihi 04-04-2018)

¹⁰⁵ Samnak Chularajmontri, *Chularajmontri Heng Ratanacak Tay (Tayland Devletinde Şeyhülislamlar)*, (t.y.) <https://skthai.org/th/pages/6794> (erişim tarihi 18-03-2019).

8. Chularajmontri Noei (t.y.-1867)

Tayland'da sekizinci ve Rattanakosin devrinde dördüncü şeyhülislam olan Chularajmontri Noei, altıncı şeyhülislam olan Chularajmontri Akayi'nin oğludur.¹⁰⁶ Muhammed Bakır¹⁰⁷ bilinen Arapça ismidir. Chularajmontri Noei, Kral Rama III döneminde şeyhülisamlık görevine getirilip Kral Rama IV (veya Phra Chomkiao) (1851-1868)¹⁰⁸ döneminde vefat etmiştir. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak kaydedilmemiş olup bazı kaynaklarda, ölüm tarihi 8 Şubat 1866 olarak kaydedilmiştir.¹⁰⁹

9. Chularajmontri Nam (1867-1889)

Tayland'ın dokuzuncu ve Rattanakosin devrinin beşinci şeyhülislamı olan Nam, Chularajmontri Tiğan'ın oğludur. Muhammad Ta'ki bilinen Arapça ismidir. Chularajmontri Nam Kral Rama V (veya Phra Chulachomkiao) döneminde (1868-1910)¹¹⁰ şeyhülisamlık görevine getirildi.¹¹¹ Chularajmontri Nam çok dürüst, yetenekli ve bilgili olduğu için Kral Rama V ondan çok memnundu. Hatta şeyhülisamlık görevini yürütürken aynı zamanda da dış ticaret sorumluluğu görevine getirildi. 22 sene boyunca şeyhülisamlık görevini yürüten Chularajmontri Nam'ın, doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte Kral Rama VI (veya Phra Mongkot) döneminin (1910-1925)¹¹² ortasında 74 yaşında vefat ettiği düşünülmektedir. Türbesi Tonson Camii'nde bulunmaktadır.¹¹³

¹⁰⁶ Phondee, s. 105; Weahama, s. 76.

¹⁰⁷ Weahama, s. 76.

¹⁰⁸ *King of Thailand*, (t.y.) <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-4-phrabath-smdec-phracxmkela-cea-xyu-haw> (erişim tarihi 05-04-2018).

¹⁰⁹ Mukem, s. 34.

¹¹⁰ *King of Thailand*, (t.y.) <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-5-phrabath-smdec-phra-culcxmkela-cea-xyu-haw> (erişim tarihi 05-04-2018).

¹¹¹ Phondee, s. 105; Weahama, s. 76.

¹¹² *King of Thailand*, (t.y.) <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-6-phrabath-smdec-phramngkudkela-cea-xyu-haw> (erişim tarihi 20-03-2019).

¹¹³ Mukem, s. 33;

10. Chularajmontri Sin (1889-1910)

Tayland'ın onuncu, Rattanakosin devrinin altıncı şeyhülislamı olan Chularajmontri Sin, Chularajmontri Nam'ın oğludur.¹¹⁴ Mirsa Khulam Husen bilinen Arapça ismidir. Annesi, Kral Chen'in akrabası olduğundan dolayı Chularajmontri Sin kraliyet ailesinden sayılmıştır. Öğrenmeyi seven ve hukuk ilmi hakkında bilgiye sahip olan Chularajmontri Sin, Rattanakosin devri Kral Rama VI döneminde adalet bakanlığı kurulurken, bir yandan şeyhülislamlık görevini yürütürken bir yandan da uluslararası mahkemede¹¹⁵ yargılama vazifesinde bulunmuştur.¹¹⁶ Chularajmontri Sin, hayatının sonlarına doğru şiddetli bir hastalığa yakalanması sebebiyle 10 Haziran 1910 tarihinde 65 yaşında vefat etmiştir. Türbesi Tonson Camii'nde bulunmaktadır.¹¹⁷

11. Chularajmontri San Ahmed Chula (1911-1923)

Tayland'ın on birinci ve Rattanakosin devrinin yedinci şeyhülislamı olan San, Chularajmontri Sin'in oğludur.¹¹⁸ Kral Rama VI döneminde 1911-1923 yılları arasında şeyhülislamlık görevini yürüten Chularajmontri San, 1868 yılında doğmuştur. Müslümanlar tarafından Mirsa Ali Raja adıyla bilinmektedir. Çocukluk çağında Phraya Boromsrinuvong'dan (Chuang Bunnak ve o dönemde bilinen Dato' Somdej) devlet işleri hakkında birçok şey öğrendi. Chularajmontri San, bilinen ilk şeyhülislam olan Şeyh Ahmed Kumi'nin soyundan geldiği için 1913 yılında, Kral Rama VI'dan izin alarak Şeyh Ahmed Kumi'nin soyadını kullanılmıştır.¹¹⁹ 12 yıl gibi uzun bir süre görev yapan Chularajmontri San 22 Mayıs 1923 tarihinde 57 yaşında vefat etti. Türbesi Tonson Camii'nde bulunmaktadır.¹²⁰

¹¹⁴ Phondee, s. 105; Weahama, s. 76.

¹¹⁵ Ticaret için başka devletlerden gelen tüccarların yargılandığı mahkeme.

¹¹⁶ Mukem, s. 34; Maluleem, 77; Dantrakul, s. 22; Samnak Chularajmontri, *Chularajmontri Heng Ratanacak Tay (Tayland Devletinde Şeyhülislamlar)*, (t.y.), <https://skthai.org/th/pages/6794> (erişim tarihi 18-03-2019).

¹¹⁷ Mukem, s. 35.

¹¹⁸ Phondee, s. 105; Weahama, s. 76.

¹¹⁹ Mukem, s. 36-37.

¹²⁰ Mukem, s. 38.

12. Chularajmontri Kasem Ahmed Chula (1923-1926)

Tayland'ın on ikinci ve Rattanakosin devrinin sekizinci şeyhülislamı olan Chularajmontri Kasem Ahmed Chula Chularajmontri Sin'in oğludur.¹²¹ Muhammad Raja Arapça ismi ile bilinen Chularajmontri Kasem, Kral Rama V döneminin sonunda dışişleri bakanlığı görevine getirildi. Daha sonra Kral Rama VI döneminde Adalet Bakanlığına atandı. Chularajmontri Kasem, Büyük kardeşi Chularajmontri Sin vefat ettikten sonra şeyhülisamlık vazifesine tayin edilmiştir. Kral Rama VI döneminde 1923-1926 yılları boyunca şeyhülisamlık görevini yürüten Chularajmontri Kasem, 1926 yılında vefat etmiştir. Türbesi Tonson Camii'nde bulunmaktadır.¹²²

13. Chularajmontri Soan Ahmed Chula (t.y.)

Tayland'ın on üçüncü ve Rattanakosin devrinin dokuzuncu şeyhülislamı olan Soan, Chularajmontri San'ın oğludur.¹²³ Kral Rama VII (veya Phra Pokklao) döneminde (1925-1934)¹²⁴ İçişleri Bakanlığında görevlendirildi. Daha sonra Kral Rama VII tarafından şeyhülisamlık görevini tayin edildi. Ancak şeyhülisamlık görevinin başlangıç ve bitiş tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Chularajmontri Soan, Şeyh Ahmed Kumi'nin nesebinden olan son şeyhülislamdır. Onun bu nesebi şeyhülislam ünvanında 300 yılından fazla kesintisiz olarak devam etmiştir.¹²⁵ Chularajmontri Soan'ın doğum tarihi bilinmemekte, 1937 yılında, yani Siyam devletinin mutlakiyetten demokrasiye geçişinden sonra vefat ettiği tahmin edilmektedir. Türbesi Tonson Camii'nde bulunmaktadır.¹²⁶

14. Şeyhülislam Cheam Phromyong (1945-1947)

Tayland'ın on dördüncü ve Rattanakosin devrinin onuncu şeyhülislam olanı Cheam Phromyong¹²⁷ 1901 yılında Prajuabkirikan'da doğdu. Babası Campa ya da Mustafa adıyla bilinmekte olup imamlık ve dinî öğretmenlik görevlerinde bulunmuştur.

¹²¹ Phondee, s. 105; Weahama, s. 76.

¹²² Mukem, s. 39; Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng*, s. 77.

¹²³ Phondee, s. 105; Weahama, s. 76.

¹²⁴ *King of Thailand*, (t.y.), <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-7-phrabath-smdec-phra-pkkela-cea-xyu-haw> (erişim tarihi 09-04-2018).

¹²⁵ Chalayondecha, s. 51-52; Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng*, s. 79.

¹²⁶ Chalayondecha, s. 51; Mukem, s. 39.

¹²⁷ Phondee, s. 105.

Şamsüddin Mustafa Arapça ismi ile bilinen Şeyhülislam Cheam, Mısır'da Ezher Üniversitesi'nde eğitimini tamamladı.¹²⁸ Arapça, İngilizce ve Malayca dillerini bilen Şeyhülislam Cheam Phromyong hem siyasetçi hem de din âlimi idi.¹²⁹ Patani kökenli olan Şeyhülislam Cheam Phromyong, ondan önceki şeyhülisamlardan farklı olarak Sünnî mezhebine mensup ilk şeyhülislam olarak nitelenmektedir.¹³⁰

Kral Rama VIII (veya Ananda Mahidol) döneminde (1929-1946)¹³¹ Tayland'da mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçiş yapılmıştır. Sözkonusu dönem Tayland'ın dört güney sınır ilinde çatışmanın olduğu bir dönem idi. Hükümet bu sorunu çözmek için halkla ilişkiler dairesinde çalışan Cheam Phromyong'u görevlendirdi. Phromyong'a, bu sorunu halletmesiyle birlikte kral tarafından şeyhülisamlık görevi verildi. Daha sonra 1947 yılında siyaset sahasındaki krizden dolayı darbe olmuş, Cheam Phromyong şeyhülisamlık görevinden istifa etmek ve yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır.¹³²

İki yıl kadar şeyhülisamlık görevini yürüten Cheam Phromyong Tayland'da en kısa görevde bulunan şeyhülislam olmuştur. Fakat bu kısa süreçte Tayland'ın dört güney sınır ilinde aile ve miras hukukunu İslam Hukuku'na göre uygulamaya gayret eden Şeyhülislam Cheam Phromyong'un Taylandlı Müslümanlara çok faydası olmuştur.¹³³ 1955 yılında hükümet tarafından affedildiğinde Tayland'a geri dönmüş¹³⁴ ve 1988 yılında Samutprakan'da vefat etmiştir.¹³⁵

¹²⁸ Mukem, s. 42.

¹²⁹ Chalayondecha, s. 53.

¹³⁰ Dantrakul, s. 1.

¹³¹ *King of Thailand*, (t.y.) <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-8-phrabath-smdec-phra-pr-men-thr-mha-xa-nanth-mhidl> (erişim tarihi 20.03. 2019).

¹³² Mukem, s. 42-43. ; *King of Thailand*, (t.y.), <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy/rachkal-thi-8-phrabath-smdec-phra-pr-men-thr-mha-xa-nanth-mhidl> (erişim tarihi 10-04-2018).

¹³³ Chalayondecha, s. 53-54.

¹³⁴ Mukem, s. 43.

¹³⁵ Dantrakul, s. 14.

15. Şeyhülislam Tuan Suvansart (1947-1981)

Tayland hükümetinde yapılan değişiklikten sonra şeyhülislamın seçim şekli de değişti. Bu değişiklik şeyhülislamlığa tayin edilecek kişinin İl İslam Meclisi'nin üyeleri tarafından seçilmesi şeklinde olmuştur. Tuan Suvansart ilk defa bu şekilde Tayland'da on beşinci şeyhülislam olarak tayin edilmiştir. Hacı İsmail Yahyavî Arapça ismi ile bilinen Şeyhülislam Tuan Suvansart Bangkok'ta doğdu. Tayland'da ikinci Sünnî şeyhülislam olarak nitelenmiştir. Suudi Arabistan'da dinî eğitim almış, şeyhülislam olmadan önce Anyuman İslam Okulu'nda dinî öğretmen olarak görev yapmıştır. Birçok değerli öğrenci yetiştiren Şeyhülislam Tuan Suvansart şeyhülislamlık görevini yürütürken yaptığı Tayca Kur'an Tercümesi, Tayland'da ilk tercüme eser sayılan ve İslam ilimleriyle meşgul olan ilim adamlarına ışık tutmuş çok faydalı bir eserdir.¹³⁶

İncelediğimiz dönemde görev yapan Chularajmontri Tuan Suvansart 1947-1981 yılları arasında Tayland'da şeyhülislamlık görevinde en uzun süre bulunan kişidir.¹³⁷ Chularajmontri Tuan Suvansart 1981 yılında 93 yaşında vefat etmiştir. Türbesi Bangkok'ta Harun Camii'nde bulunmaktadır.¹³⁸

16. Şeyhülislam Prasirt Mahamed (1981-1997)

İl İslam Meclisi Bangkok bölgesinin başkanı olan Prasirt Mahamed, 1981 yılında seçim meclisinde İl İslam Meclisi'nin üyeleri tarafından Tayland'ın on altıncı şeyhülislamı tayin edildi.¹³⁹ Suudi Arabistan'da dinî eğitimini tamamlamış olan Şeyhülislam Prasirt Mahamed din âlimi olmuş ve Bangkok'ta Miftah Ulumuddiniyah adlı bir okul kurmuştur. Tayland'ın üçüncü Sünnî şeyhülislamı olarak nitelenmektedir. Şeyhülislamlık görevini yürüten Prasert Mahamed idarî işlerde çok becerikli olup o dönemdeki Müslüman toplumuna çok fayda sağlamıştır. Bu dönemde yaptığı faaliyetlerden en önemli olanı İslamî İşler İdari Merkezi'ni kurma projesidir. Şeyhülislam Prasirt Mahamed, hükümetten Taylandlı Müslümanlar ve şeyhülislamın

¹³⁶ Chalayondecha, s. 53-54; Mukem, s. 45-46.

¹³⁷ Samnak Chularajmontri, *Chularajmontri Heng Ratanacak Tay (Tayland Devletinde Şeyhülislamlar)*, (t.y.), <https://skthai.org/th/pages/6794> (erişim tarihi 20-03-2019).

¹³⁸ Chalayondecha, s. 55; Samnak Chularajmontri, *Chularajmontri Heng Ratanacak Tay (Tayland Devletinde Şeyhülislamlar)*, (t.y.), <https://skthai.org/th/pages/6794> (erişim tarihi 20-03-2019).

¹³⁹ Chalayondecha, s. 56.

görevini ifası için bir İslamî İşler İdari Merkezi inşa edilmesini sağlamıştır.¹⁴⁰ 1995 yılından bugüne kadar bu teşkilattan yararlanılmaktadır. 54 yaşında şeyhülislam olma şerefine nail olan Şeyhülislam Prasert Mahamed, 8 Eylül 1981 tarihinde başladığı bu görevi vefat tarihi olan 1997 yılına kadar 16 sene sürdürmüştür.¹⁴¹

17. Şeyhülislam Savat Sumalyasak (1997-2010)

Şeyhülislam Prasert Mahamed döneminde hükümete teklif edilen 1997 tarihli İslamî kurumsal yönetim kanunları bu dönemde uygulanmaya başlanmıştır. Tayland'da on yedinci şeyhülislam olan Savat Sumalyasak şeyhülislam seçimi için düzenlenen bu kanunlara göre seçilen ilk şeyhülislamdır.¹⁴² Ahmed Mahmud Şarkavi Arapça ismi ile bilinen Şeyhülislam Savat Sumalyasak, 27 Ocak 1916 tarihinde Chachoengsao'da doğmuş ve 7 yaşında iken Bangkok'a yerleşmiştir. Babası Hacı Mahmud Sumalyasak bir din âlimi idi. Lisedeiken okul bittikten sonra akşamları birkaç âlimden tefsir, hadis, mantık, Arapça gibi dinî ilimleri özel olarak öğrenmiştir. Daha sonra Bangkok'ta, Mahalu'd-Dîn Camiu'l-Ulum Salafan va Kalafan li-l Müslimîn okulunda iken on beşinci şeyhülislam olan Tuan Suvansart'tan dinî ilimler eğitimi almıştır. Şeyhülislam Savat Sumalyasak, sonrasında kendisini tecrübe ve dinî ilimler konusunda geliştirmek için Suudi Arabistan'a gitmeye karar verdi. Bundan dolayı âlim Alavî bin Muhammed Huseyin al-Mâlikî, âlim Abdulkadir al-Mandil ve Malezya'nın Klantan bölgesinde müftü olan âlim Muhammed Nur gibi büyük âlimlere talebe olmuştur.¹⁴³

Genel anlamda ve İslamî toplumunda çok etkili ve becerikli olan Şeyhülislam Savat Sumalyasak, şeyhülisamlık görevine getirilmeden önce Bangkok milletvekilliği, Tayland Merkezi İslam Meclisi'nin başkan yardımcılığı, İl İslam Meclisi'nin Bangkok bölgesinin üyesi, bir okulda eğitim üyeliği, Tayland'ın hac amirliği (Amîru-l Hacc) görevlerinde bulundu.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Mukem, s. 47-49.

¹⁴¹ Mukem, s. 49; Samnak Chularajmontri, *Chularajmontri Heng Ratanacak Tay (Tayland Devletinde Şeyhülislamlar)*, (t.y.), <https://skthai.org/th/pages/6794> (erişim tarihi 20-03-2019).

¹⁴² Samnak Chularajmontri, *Chularajmontri Heng Ratanacak Tay (Tayland Devletinde Şeyhülislamlar)*, (t.y.), <https://skthai.org/th/pages/6794> (erişim tarihi 20-03-2019).

¹⁴³ Mukem, s. 49-50.

¹⁴⁴ Mukem, s. 50-51; Samnak Chularajmontri, *Chularajmontri Heng Ratanacak Tay (Tayland Devletinde Şeyhülislamlar)*, (t.y.), <https://skthai.org/th/pages/6794> (erişim tarihi 20-03-2019).

Şeyhülislam Savat Sumalyasak, 82 yaşında şeyhülislam olma şerifine nail olup 5 Kasım 1997 tarihinde başladığı bu görevi¹⁴⁵ vefat tarihi olan 24 Nisan 2010 tarihine kadar sürdürmüş olup toplam 13 sene şeyhülisamlık görevinde bulunmuştur. Türbesi Bangkok'ın Nong Chok bölgesinde al-Husna Camii'nde bulunmaktadır.¹⁴⁶

18. Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol (2010-Bugüne kadar)

Günümüzde şeyhülisamlık görevine devam eden Aziz Phitakkumpol, Tayland'daki son ve on sekizinci şeyhülislamdır. 1947 yılında Songkhla'da dünyaya gelen Aziz Phitakkumpol Hacı Mail Phitakkumpol ve Nah Phitakkumpol'un oğludur.¹⁴⁷ İlk ve orta tahsilini Songkhla'da bitirdi. Daha sonra Songkhla ve Pattani'de Pondok okullarında dinî ilimleri okumaya başladı. Pondok'ta dinî ilimler eğitimini tamamlayan Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol Arapça ve Malayca dillerini öğrenmiştir.¹⁴⁸

Aziz Phitakkumpol, Şeyhülislam Prasert Mahamed döneminde Tayland Merkezi İslam Meclisi'nde akademi yönetimi görevine atandı. 1987 yılında, İl İslam Meclisi'nin Songkhla bölgesine başkan olarak tayin edildi. Başbakan Taksin Chinnavatra döneminde (2001-2006) İslamî müfredatı geliştirmek için Millî Eğitim Bakanlığı'nda danışman olarak görev aldı. On yedinci şeyhülislam olan Savat Sumalyasak döneminde Tayland Merkezi İslam Meclisi'nin başkan yardımcısı olarak tayin edildi. 13 Mayıs 2010 yılında seçim meclisinde İl İslam Meclisi'nin üyeleri tarafından en çok teklif edilen kişi olan Aziz Phitakkumpol, 6 Haziran 2010 tarihinde Kral Rama IX (Bhumibol Adulyadej) (1946-2015) tarafından şeyhülisamlık görevine getirildi.¹⁴⁹

Şeyhülisamlık görevini yapan ilk güneyli Müslüman olan Aziz Phitakkumpol resmî hizmeti yanında ilmî çalışmalarını da ihmal etmedi. Onun yayınlanmış eserleri, makaleleri, çeşitli kongre ve konferanslarla verdiği tebliğler şunlardır; Al-Bid'a, 350

¹⁴⁵ Mukem, s. 49.

¹⁴⁶ Samnak Chularajmontri, *Chularajmontri Heng Ratanacak Tay (Tayland Devletinde Şeyhülislamlar)*, (t.y.), <https://skthai.org/th/pages/6794> (erişim tarihi 20-03-2019).

¹⁴⁷ Samnak Chularajmontri, *Pravat Chularajmontri (Şeyhülislamın Tarihcesi)*, (t.y.), <https://www.skthai.org/th/pages/6792> (erişim tarihi 3-04-2019).

¹⁴⁸ Fai Kijjakarn Sassana İslam Krom Karn Pokrong, s. 3.

¹⁴⁹ Fai Kijjakarn Sassana İslam Krom Karn Pokrong, s. 3-4; Samnak Chularajmontri, *Pravat Chularajmontri (Şeyhülislamın Tarihcesi)*, (t.y.), <https://skthai.org/th/pages/6792> (erişim tarihi 3-04-2019).

Hadis, 40 Hadis İmam Nevevi, Gençler İçin Temel İslam Bilgileri, Tebliğin Değerleri, Ölüm İhtimali olan Hastaların Bakımı, Camii Yönetimi, Uyuşturucunun Yaygınlaşması Problemi ve İslama Göre Çözüm Biçimleri, Pondok (Medrese) İle Şiddet Olayları ve İncelenmesi Gereken Roller vs.¹⁵⁰

II. TAYLAND'DA ŞEYHÜLİSLAMIN ÖZELLİKLERİ

A. Şeyhülislamın Nitelikleri

Geçmiş dönemdeki şeyhülislamlarda bulunması gereken vasıflar hakkında açık bir kayıt bulunmamaktadır. Buna rağmen, Prayurasak Chalaynadeacha'ın kaleme aldığı eserde olduğu gibi diğer çeşitli eserlerde de geçmiş dönemlerde yüksek görevlerde bulunan devlet memurları tarafından şeyhülislamlık görevine tayinde bulunduğu zikredilmiştir. Şeyhülislamlar, Tayland'da (Siyam) yaşayan Müslümanların temsilcisi olmasının yanında devlete bağlı işler gibi başka görevler de üstlenmişlerdir. Sımuha Nayok (Mülkî Âmirliği), Senabodi Phra Klang (Maliye ve Dışişleri Bakanlığı), Krom Tha Khua (Dışişleri ve Ticaret İşleri Sağ Bölümü).¹⁵¹ Böylece, şeyhülislamlık görevini yapacak kişinin hem idarî yeteneğe hem yeterli sosyal statüye sahip bir kişi olması gerektiğini söylemek mümkündür.

Tayland'ın ilk şeyhülislamı Şeyh Ahmet Kumi'nin şeyhülislam olarak tayin edilmesinin sebebi, uluslararası iletişime ve yabancı dile sahip olması ve ticaret alanını iyi bilmesi nedeniyle devlete büyük bir oranda para kazandırmasıdır.¹⁵² Böylece, uluslararası iletişim alanında yeteneğe ve yabancı dile sahip olmanın o dönemdeki şeyhülislamların niteliklerinden biri olduğu bilinmektedir.

Ayrıca, pek çok tarihî kaynağa göre şeyhülislamı tayin etme ve görevden alma yetkisinin bizzat krala ait olduğu kaydedilmiştir.¹⁵³ Birinci şeyhülislamdan on üçüncü şeyhülislama kadar şeyhülislamlık görevi yapanların yalnız Şeyh Ahmet Kumi'nin

¹⁵⁰ Samnak Chularajmontri, *Pravat Chularajmontri (Şeyhülislamın Tarihcesi)*, (t.y.), <https://skthai.org/th/pages/6792> (erişim tarihi 20-03-2019).

¹⁵¹ Chalayondecha, s. 40-54, 57.

¹⁵² Pongpipat, s. 51; Maluleem, *Vikrok Kvam Khadyeng*, s. 74.

¹⁵³ Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 65.

soyundan geldiği kaydedilmektedir.¹⁵⁴ Böylece, yukarıda zikredilen niteliklerin yanı sıra şeyhülislam olacak kişinin aynı soy ve silsileden olmasının da en önemli niteliklerinden biri olduğuna işaret edilir. Çünkü bu faktör kralın gelecek şeyhülislamı seçmesinde ve değerlendirmesinde çok etkili olmuştur.

Görülüyor ki geçmişte şeyhülislamın niteliği açık bir şekilde belirtilmemiştir. Çünkü geçmiş dönemde şeyhülislamın niteliklerini belirlemek için günümüzdeki gibi yazılı ferman veya kanun gibi resmî bir kayıt bulunmamaktadır.

Bu bölümden sonra şeyhülislamda bulunması gereken nitelikleri sunacak ve konuyu iki bölüme ayıracağız. Ayrıntıları aşağıda zikredilecektir.

1. Şeyhülislamda Bulunması Gereken Nitelikler

Tayland'ın 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'nun 7. maddesine göre, şeyhülislamda bulunması gereken nitelikler şunlardır;

- a) Müslüman ve doğuştan Tayland vatandaşı olmak.
- b) Kırk yaşını tamamlamış olmak.
- c) Dinî ilimleri iyi bilmek.
- d) Dine sıkı sıkıya bağlı olmak.
- e) Diğer dinlerle iyi ilişkiler kurmak.
- f) Meşrutî demokrasi yönetimini kabul etmek.¹⁵⁵

2. Şeyhülislamda Bulunmaması Gereken Nitelikler

Tayland'ın 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'nun 7. maddesine göre şeyhülislamda bulunmaması gereken nitelikler şunlardır;

- a) Daha önce iflas etmiş olmak.
- b) İhmal ve hafif suçlar dışında mahkeme kararı ile hapsedilmiş olmak.
- c) Ağır fiziksel engellilik, ehliyetsizlik, ayırt etme gücünden yoksunluk veya bakanlık tarafından belirlenen (görme gibi) hastalıkların bulunması.

¹⁵⁴ Chalayondecha, s. 51.

¹⁵⁵ 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu, (İKYK), 1997: madde 7; Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam Nai Prated Tay (Tayland'da İslamî İşler Hakkında Kanunlar)*, s. 69.

d) Herhangi bir politik pozisyonda bulunmak.¹⁵⁶

B. Şeyhülislamın Tayin ve Vazifeden Ayrılma Prosedürü

1. Şeyhülislamın Tayin Prosedürü

Khamnuan Wibulphan'ın yaptığı araştırmaya göre, Tayland'daki şeyhülislam tayin şekli, siyasi yönetim sisteminin değişikliğine bakılarak incelenebilir. Yani mutlak monarşi ve anayasal monarşi olmak üzere iki dönem olarak inceleyebiliriz. Birinci dönem, Tayland hükümetinde değişiklik yapılmadan önceki dönemdir. Bu dönem Ayutthaya Krallığı devrinden Rattanakosin devrinin hükümet değişikliği yapılmasına kadar süren mutlak monarşi dönemidir. İkinci dönem ise Rattanakosin devrinin hükümet değişikliği yapılmasından bugüne kadar süren anayasal monarşi dönemidir.¹⁵⁷

Mutlak monarşi döneminde şeyhülisamlık makamının tayin şeklinin iki sebepten ibaret olduğu söylenebilir. Birinci sebep ekonomidir. Şeyhülislam, ülkenin (Tayland) ekonomisine katkı sağlamak için yabancı ülkelerle ticarî ilişkiler geliştirdi. Bu sebeple devlet dış ticaretini geliştirmek için şeyhülislamın bilgi ve kabiliyetine ihtiyaç duyulurdu. İkinci sebep ise devlet yönetimidir (siyasi). Çünkü Ayutthaya'da farklı ırk, inanç ve kültürden yerleşen yabancılar vardı. Kral da onları kontrol altına alabilmek için içlerinden kral tarafından seçilip atanan adamların kontrolü altında yönetilmesini istemiştir. Dolayısıyla, o dönemde şeyhülisamlık makamının tayin edilmesi sadece kralın isteğine bağlıdır. Bu sebeple şeyhülislamı seçme aşamasında, Müslüman halkın katılım hakkı yok olduğu söyleyebilir. Bu uygulama şekli, Rattanakosin devrindeki hükümet değişikliğine kadar yani Kral Songdham döneminde birinci şeyhülislam olarak atanan Şeyh Ahmed Kumi'den on üçüncü şeyhülislam Chularajmontri Soan Ahmed Chula'ya kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁵⁸

Anayasal monarşi döneminde ise şeyhülisamlık makamının tayin şekli, 1943 Tarihli Sivil Kamu Hizmetleri Kanunu'na (Civil Service Act) göre şeyhülislam ülke başkanı tarafından seçilip kralın onayının alınması şeklinde değiştirilmiştir. Daha sonra 1945 yılında İslamî (dinî) işler hakkındaki uygulamaların prensiplerini düzenlemek için

¹⁵⁶ İKYK, 1997: madde 7; Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 69.

¹⁵⁷ Wibulphan, s. 51-52.

¹⁵⁸ Wibulphan, s. 52.

1945 Tarihli “Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararnamesi” düzenlenmiştir. Fakat bu düzenlemede şeyhülislam tayin şekli hakkında herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bunun için şeyhülislam tayin şekli 1943 Tarihli Sivil Kamu Hizmetleri Kanunu ile yürütülmeye devam ediyordu. 1947 yılında hükümete darbe oldu ve Şeyhülislam Cheam Phromyong şeyhülisamlık görevinden istifa etti. 1948 yılında yeni şeyhülislam tayin etmek için İçişleri Bakanlığı tarafından yeni prensip düzenlemesi yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre İl İslam Meclisi'nin başkanı ve üyeleri imamlar ve İl İslam meclislerinin başkanları tarafından şeyhülislamın seçilmesi belirlenmiştir. Bu uygulamada, Müslümanlara şeyhülislamın tayininde daha çok katılım hakkı verilmiştir. Şeyhülislam atanması 1948 (sayı 2) Tarihli Müslüman Topluluğun Dini Himayesi Hakkındaki Kararname ile İl İslam meclislerinin başkanlarınca kral tarafından onay verilerek yapılması şeklinde düzenlenmiştir. Bu şekilde şeyhülislam artık sadece devlet memuru olmayıp din adamı da olmuştur.¹⁵⁹

1948 (sayı 2) Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararname uygulamaları hükümet tarafından 1997 yılında çağdaş döneme uygun görülmediğinden dolayı daha uygun bir uygulama için 1997 Tarihli “Tayland İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu” adlı yeni bir düzenleme tasarlanmıştır. Düzenlenen bu prensipler günümüzde şeyhülislam tayini sahasında halen kullanılmaktadır¹⁶⁰ ve bu detaylar ilerdeki açıklamalarda ele alınacaktır.

Günümüzde şeyhülislam tayin şekli 1997 Tarihli Tayland İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'nun 6. Maddesi gereğince İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan kurallara göre uygulanmaktadır. Şeyhülislam tayin aşamaları şunlardır:¹⁶¹

a) Kamuya İlan

Şeyhülislam makamı boşaldığında, İçişleri Bakanlığı tarafından seçim tarihi ve mekânı belirlenir, daha sonra şeyhülislamın niteliklerine uygun olduğu teklif edilen kişiye onay verilir. Şeyhülislam adayınının oylanacağı mekânın belirlenmesi için tüm İl

¹⁵⁹ Wibulphan, s. 53-56.

¹⁶⁰ Wibulphan, s. 59; Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam Nai Prated Tay (Tayland'da İslamî İşler Hakkında Kanunlar)*, s. 66.

¹⁶¹ Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 67-69.

İslam Meclisi üyelerine emir verilir. Ancak oylama süresi meclis toplantısının anlaşmasına göre uygulanmaktadır.

b) Adayları Belirleme

Şeyhülislam adaylarını belirleme konusunda, 2540/1997 tarihli Tayland İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'nun 7. Maddesi'ne göre, bulunması ve bulunmaması gereken nitelikler bakımından uygun bulunan aday, mecliste bulunan İl İslam Meclisi'nin üyeleri tarafından teklif edilir. Teklif ettikleri adayın en az 20 oy almış olması gerekir. Daha sonra üç kişi içerisinde en çok oy alan aday, mecliste bulunan İl İslam Meclisi'nin üyeleri tarafından oylanır.

Şeyhülislam adayları belirleme konusu 3 duruma ayrılır:

Birinci durum, şeyhülislam seçimine katılacak tek adayın bulunması.

Şeyhülislam seçimine katılacak tek aday varsa, bu adayın tüm İl İslam Meclisi üyeleri tarafından onaylanmış olduğu kabul edilir. Daha sonra İçişleri Bakanı bu adayın şeyhülislam görevine atanmasını krala takdim edecektir.

İkinci durum, şeyhülislam seçimine katılacak adayın üçten daha az bulunması.

Meclis esnasında hazır bulunan İl İslam meclislerinin temsilcilerinin şeyhülislam seçimine katılacak adaylarını sunmalarının ardından adayların listesi değerlendirilerek bir kişi seçilir.

Üçüncü durum, şeyhülislam seçimine katılacak aday sayısının üçten daha fazla olması.

Şeyhülislam seçimine katılacak adayların sayısı üçten daha fazla olursa, İçişleri Bakanı, adayları belirleme vekillerini seçmek için bu meclis esnasında bulunan her İl İslam Meclisi üyelerinden bir kişinin kura çekimini yapar. Daha sonra belirleme vekilleri, atanan adayları değerlendirip en uygun üç kişiyi seçer.

c) Oylama

Adaylar belirlendikten sonra meclis esnasındaki bulunan tüm İl İslam Meclisi üyelerinin temsilcileri şeyhülislam seçimine katılacak adayı oylamayla belirler. Daha

sonra bu meclisteki en çok oy alan şeyhülislam adayı, meclis başkanı tarafından şeyhülislamlık makamına tayin edilir.

Birden çok aynı oyu alan aday var ise, meclis başkanı tarafından düzenlenen kurallara göre aynı oyu alan adaylar arasında seçim tekrarlanır. Fakat yine aynı durum çıkmış ise meclis başkanı kura çekimi yapar.

d) Atanmaya Sunulması

Adayları belirleme ve oylama işlemleri tamamlandığında, İçişler Bakanlığı bu meclisteki en çok oyu alan adayı ülke başkanına sunduktan sonra ülke başkanı bu adayın şeyhülislamlık görevine atanması için krala teklif verir.

2. Vazifeden Ayrılma

- a) Vefat etmek.
- b) İstifa etmek.
- c) Herhangi bir bulunması gereken özelliğin eksikliği veya herhangi bir bulunmaması gereken özelliğin bulunmuş olması nedeniyle görevden alınması.¹⁶²

Geçmiş dönemde şeyhülislamın tayin edilmesi işleminin günümüzdekinden çok farklı olduğu görülmektedir. Geçmiş dönemde yani ülke yönetimi değiştirilmeden önce şeyhülislamı kral bizzat kendisi tayin eder ve aynı zamanda kendisi görevden alırdı. Fakat ülke yönetiminin değiştirilmesiyle beraber şeyhülislamın seçilme yöntemi de değiştirilmiştir. Yani şeyhülislamlık makamı, Müslümanların temsilcilerinin ittifakıyla seçilir. Şeyhülislam seçilebilmek için her ilin bir temsilcisi seçilir, ardından oylama yaparlar ve sonuca ulaştırırlar. Mecliste adaylar arasından seçilen kişi, kralın onaylamasıyla göreve başlar ve “Şeyhülislam” olarak vasıflandırılır. Şeyhülislamlık vazifesi hayat boyunca devam eder veya şeyhülislam ayrılma sebebi doğması nedeniyle görevden ayrılmak zorunda kalabilir. Bu yöntem günümüzdeki şeyhülislamlık seçiminde uygulanmaktadır.

¹⁶² Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam Nai Prated Tay (Tayland'da İslamî İşler Hakkında Kanunlar)*, s. 69-70.

B. Şeyhülislamın Yetki ve Görevleri

Tayland'da İslam teşkilatı Ayutthaya döneminde başlamış olup “şeyhülisamlık” olarak bilinen makam bu dönemde çok etkili olmuştur. Bu makam çok önemli ve Taylandlı Müslümanlar için en yüksek makam olarak sayılmaktadır. Tayland'daki İslamî işlerle bizzat ilgilenen bir makamdır. Bu makamda bulunacak kişiyi kral bizzat kendi yetkisiyle tayin eder ve kendi kararıyla görevden alır. Ayutthaya döneminden erken Rattanakosin dönemine kadar şeyhülislam doğrudan İslamî işlerle ilgilenen ve sorumluluğu altında bulunan bütün Müslümanların şikâyetlerine ve davalarına hâkim olarak çözümler getiren kişi olmuştur. Fakat şeyhülislamın görevlerinin bir kısmı sonradan kaldırılmıştır.¹⁶³

Şeyhülisamlık makamı, Ayutthaya kralı olan Kral Songdham döneminden günümüze kadar yaklaşık 400 yıl boyunca Taylandlı Müslümanların elindedir. Geçmişte bu makam, yani Şeyh Ahmed Kumi döneminden Chularajmontri Soan Ahmet Chula dönemine kadar devletin yüksek rütbeli idarecileri (vezir) tarafından tayin edilmiş hatta şeyhülislam Cham Promyoung yüksek rütbeli idarecilerin aldığı kararlarla şeyhülislam olmuştur. Bu seçim sistemi, Şeyhülislam Tuan Suvansart ve Şeyhülislam Paseart Mahamed'in tayin edilmesiyle birlikte değiştirilen yeni sistem günümüzde şeyhülislamın seçilmesinde kullanılmaya devam etmektedir. Tarihî kaynaklara göre geçmişteki birçok şeyhülislam, savaş olduğu zamanlarda savaşa gider, ve savaş olmadığı zamanlarda da devlet işleriyle uğraşır. Mesela, Sımuha Nayok (Mülkî Âmirliği), Senabodi Phra Klang (Maliye ve Dışişleri Bakanlığı), Krom Tha Khua (Dışişleri ve Ticaret İşleri Sağ Bölümü) gibi görevlerde bulunmuşlardır. Bu makamın en yüksek konumlardan biri olduğu kabul edilmiş olup kralın daima güvenini kazanmış bir makamdır.¹⁶⁴ Böylece görüyoruz ki geçmişteki şeyhülisamlık makamı, devlet yönetimi sahasında çok önemli rollere sahip yüksek bir pozisyondur. Çünkü bazı şeyhülislamlar “Chao Phraya” makamına (günümüzdeki başbakan konumunda) kadar yükselmiştir.¹⁶⁵

¹⁶³ Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 65.

¹⁶⁴ Chalayondeja, s. 57.

¹⁶⁵ Chalayondeja, s. 57.

Chularajmontri Soan'ın vefatından sonrada, -1936 ve 1945 yılları arası- hükümet sisteminde yapılan değişiklikten dolayı şeyhülislamlık makamı pasif kaldı.¹⁶⁶ Pridi Panomyong'un başbakan olduğu dönemde (1941-1945) şeyhülislamlık makamı yeniden canlandırılmış ve şeyhülislamın görevi İslamî işlerle ilgili alanda özelden krala tavsiyede bulunmak ve yardımcı olmak olarak belirlenmiştir. Fakat çok geçmeden 1948 yılında şeyhülislamın rolü Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Diyanet İşleri Birimi'nin danışmanı olarak yeniden değiştirilmiştir.¹⁶⁷ Fakat günümüzde Diyanet İşleri Birimi Kültür Bakanlına bağlı bir konumdadır.

1997 Tarihli Kanun (1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu) ilan edildikten sonra şeyhülislamın görevi tekrar değişikliğe uğramıştır. Bu kanunun 6. maddesine göre “Kral, Tayland'daki İslamî işlerde liderlik yapmak için bir şeyhülislamı tayin eder”¹⁶⁸ ve 8. maddeye göre şeyhülislamın görevleri, dinî konularda devlete danışmak ve tavsiyelerde bulunmak, dinî konularda danışmanlık yapmaları için din uzmanları atamak, ramazan ve bayram günlerinin başlangıcını ve bitişini ilan etmek ve dinî konularda fetva vermektir.¹⁶⁹

Görülüyor ki, devlet yönetimi ile ilgili görevler ve roller sahasında günümüz şeyhülislamının vazifelerinde geçmiştekilere nazaran farklılıklar bulunmaktadır, hatta azalma olmuştur.¹⁷⁰ Buna rağmen, 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'nun 6. ve 8. maddesine göre, şeyhülislamın statüsü bir seviyeye kadar yükseltildi. Bu maddelere göre şeyhülislamın, Tayland'daki İslamî işlerde liderlik yapmak, hükümete tavsiyede bulunmak ve İslamî işlerle ilgili yorumlar ve bilgiler paylaşmak gibi yetkileri bulunmaktadır. Böylece şeyhülislamın görevleri sadece Dinî İşler Bürosu'na yönelik

¹⁶⁶ Dantrakul, s. 10.

¹⁶⁷ Mukem, s. 49; Benmad, Mufti of Thailand, s. 19.

¹⁶⁸ Siriporn Anusapha v.dğr., “Chief of The Muslim in Thailand Role in Educational Administration: A Case Study of His Excellency Aziz Phitakkumpol” (Tayca baskı), *Warasan Borihan Kan Suksa SWU*, Cilt. 13, Sayı. 25, (Temmuz-Aralık 2016), s. 128; İKYK, 1997: madde 6.

¹⁶⁹ İKYK, 1997: madde 8; Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 69.

¹⁷⁰ Anusapha v.dğr., s. 128.

olmayıp devlete bağı diğer kurumlara da yönelik tavsiyede bulunma gibi görevleri mevcuttur.¹⁷¹

III. ŞEYHÜLİSLAMLIK MÜESSESESİNİN MAHİYETİ

A. Müessesenin Çalışması ve Yapısı

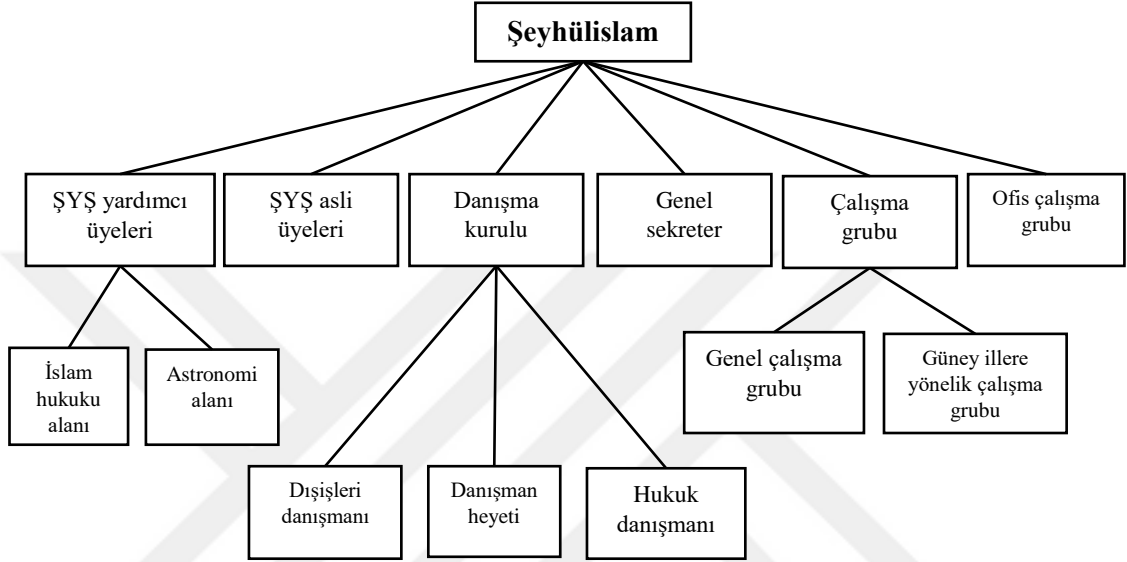
Şeyhülislamlik müessesesi, Tayland Merkezi İslam Meclisi'nden farklı çalışma alanlarıyla ilgilenmekle beraber şeyhülislamın çalışmalarını denetlemekle sorumlu özel bir kurum olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda Tayland Merkezi İslam Meclisi devletten maddi yardım almamasına karşın şeyhülislamlik müessesesi devletten maddi yardım almaktadır.¹⁷²

Şeyhülislamlik müessesesi, İçişleri Bakanlığı'nın himayesi altında bulunan Yerel Yönetim Birimi'ne bağı ve Kültür Bakanlığı'nın himayesi altında bulunan Diyanet İşleri Birimi'nin gözetimi ve denetimi altında bulunan bir kuruluştur. İçişleri Bakanlığı'na bağı Yerel Yönetim Birimi, bu müesseseyle doğrudan ilgilenmektedir. Yani Yerel Yönetim Birimi, şeyhülislamlik müessesesinin bütçe konularını desteklemekle birlikte şeyhülislam seçimi ve atanmasıyla da ilgilenmektedir. Kültür Bakanlığı'na bağı Diyanet İşleri Birimi ise doğrudan ilgilenmemekle beraber dolaylı olarak ilgilenmekte olup Yerel Yönetim Birimi tarafından şeyhülislamlik müessesesine verilen bütçelerin harcamalarını denetlemekle yükümlüdür.

¹⁷¹ Ali Suasaming, *Kvampenma Leh Pattanakan Kong Phu Damrong Tamneng Chularajmontri (Şeyhülislamlik Makamının Tarihcesi ve Gelişmesi)*, 2012, <http://alisuasaming.org/main/?p=3038> (erişim tarihi 3-04-2019).

¹⁷² Maluleem, *Tay Kab Lok Muslim (Tay ve Müslüman Dünyası)*, s. 84.

Şeyhülislamlık müessesesinin yönetim yapısında, en yüksek makamda şeyhülislam bulunmakla beraber, genel sekreter, Şeyhülislamlık Yüksek Şûra (ŞYŞ) asli üyeleri, ŞYŞ yardımcı üyeleri, danışma kurulu, çalışma grubu, ofis çalışma grubu (yönetici ve müessesenin görevlileri) da bulunmaktadır. Görevleri hakkında aşağıda ayrıntılı olarak bahsedilecektir.

Şekil 1: Şeyhülislamlık Müessesesi Genel Yapısı

Kaynak: Samnak Chularajmontri, *Krongsang Ongkorn (Kuruluşun Genel Yapısı)*, (t.y.), <https://www.skthai.org/th> (erişim tarihi 24/04/2019).

Şeyhülislamın genel sekreteri: Şeyhülislamlık müessesesine ait önemli belgeleri imzalama görevini üstlenmekle birlikte hem kamu (devlet) hem de özel kuruluşların yanı sıra, ülkede bulunan dinî kuruluşlar ve diğer kuruluşları koordine etmede görev almaktadır.

ŞYŞ asli üyeleri: Fetva verme işlemlerinde İslam ilkelerine göre soruları cevaplamak veya fetvaları doğru ve kapsamlı bir şekilde verebilmek için dinî konularda şeyhülislama tavsiyede bulunma yetkisine sahip görevlidir.

ŞYŞ yardımcı üyeleri: İki bölümden oluşmaktadır. Birincisi, İslam hukuku bölümünde uzman olan ŞYŞ yardımcı üyeleridir. Bu üyeler genellikle verilecek fetvalar için gerekli bilgileri toplamak, toplanan kaynakları ve delilleri incelemek ve ŞYŞ asli üyelerine sunmadan önce sorulan soruları ve cevapların detaylarını dinî ilkelere göre özetleme görevlerini üstlenmektedir. İkincisi, astronomi alanında uzman olan ŞYŞ

yardımcı üyeleridir. Görevleri ise; 1) İslam takvimine göre ayın başlangıcını belirlemek için şeyhülislamlık müessesesine astronomik veriler hazırlamak. 2) Taylandlı Müslümanların namazlarını doğru bir şekilde eda edebilmeleri için namaz vakitlerini hesaplama ve Kible yönünü belirleme konularında incelemeler yapmak, değerlendirmelerde bulunmak, kriterleri belirlemek ve uygulandıktan oluşmaktadır.

Danışma kurulu: Dışlarıyla ilgilenen danışma kurulu, hukukî faaliyetlerle ilgilenen danışma kurulu ve genel danışma kurulu olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Bu danışma kurulları genel olarak şeyhülislama tavsiye bulunma ve danışmanlık hizmeti vermekle yükümlüdür.

Çalışma grubu: Genel çalışma grubu ve Güney çalışma grubu olmak üzere iki gruptur.¹⁷³ Görevleri ise; medya aracılığıyla dinî bilgileri yaymak için temel dinî bilgileri hazırlamak, dinî kuruluşları etkileyecek çeşitli gündem konularını takip etmek ve şeyhülislam tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmektir.

Ofis çalışma grubu (Ofis yöneticisi ve personeli): Ofis yöneticisi, ofiste çalışan tüm görevlileri yönetme yetkisine sahip olmakla birlikte şeyhülislamlık müessesesine ait önemli belgelerin onaylanmasını gerçekleştirmek ve hem kamu (devlet) hem de özel kuruluşlarının yanı sıra ülkede bulunan dinî kuruluşlar ve diğer kuruluşları koordine etmekle görevlidir. Ofis personeli ise ofis yöneticisinin verdiği görevlerle ilgilenmekte ve ilgilendikleri pozisyona veya bölüme göre görev yapmaktadır. Ofis personeli; Ofis başkan yardımcısı, iletişim koordinatörü, malî işler koordinatörü, insan kaynakları koordinatörü, muhasebe koordinatörü, teknoloji koordinatörü ve genel yönetim görevlilerinden oluşmaktadır.

B. Müessesenin Vizyon ve Misyonu

Şeyhülislamlık müessesesinin vizyonu şudur: “Dinî, eğitimsel, kültürel ve yaşamsal kaliteyi geliştirme konusunda Müslüman toplumunu yönlendiren bir organizasyondur.” Misyonu şunlardır;

- 1) 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'na göre görev yapmak.
- 2) İslam hükümlerine göre doğru bilgi ve anlayışı yaymak.

¹⁷³ Bu çalışma grubu 14 ilde bulunmaktadır. Bunlar; Chumphon, Krabi, Nakhon Si Thammarat, Narathiwat, Pattani, Phangnga, Phatthalung, Phuket, Ranong, Satun, Songkhla, Surat Thani, Trang ve Yala'dır.

- 3) Her alanda bulunan Müslüman personel ve kuruluşların eğitimini ve diğer yönlerini geliştirmek.
- 4) Aile kurumunun güçlendirilmesini sağlamak.
- 5) Çok kültürlü bir toplumda beraber huzur içinde yaşayabilmek için Müslümanların diğer insanları daha iyi anlamalarını sağlamak.
- 6) Toplumun ve devletin yararı için kamu, özel ve dinî kuruluşların koordinasyonunu sağlamak.
- 7) Din, eğitim, kültür, toplum, ekonomi vb. alanlarda uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak.¹⁷⁴

C. Müessesenin Stratejisi

Şeyhülislamlık müessesesi, aşağıdaki stratejileri takip ederek işlerini yürütmektedir:

Strateji 1: Müfredat ve öğrenme sürecinde dinî eğitimi teşvik etmek ve desteklemek.

Strateji 2: Kişinin öğrenmeye yönlendirilmesini sağlamak, bunu üç kısma ayırabiliriz: Birincisi, İslam dininin doğru anlaşılmasını teşvik etmek ve desteklemek. İkincisi, Dinî doktrinlerin yayılması için kitle iletişim araçlarını yararlı ve doğru bir şekilde kullanmak. Üçüncüsü, her dinin öğretisinin etkili bir şekilde yayılması için yönetim sistemini geliştirmek.

Strateji 3: Din alanında yeterli bilgi ve yeteneğe sahip bir personel olabilmek için kabiliyet gelişimini teşvik etmek ve desteklemek.

Strateji 4: Çok kültürlü bir toplumda milli birliği sağlamak için dinî faaliyetlere ilişkin farkındalık yaratmak ve anlayış oluşturmak.

Strateji 5: Bütün insanlara ulaşabilmesi için dinin yayılmasını teşvik ederek sosyal etkinliği güçlendirmek.

¹⁷⁴ Samnak Chularajmontri, *Nayobay Visaytad (Vizyon Misyon)*, (t.y.), <https://www.skthai.org/th> (erişim tarihi 25/04/2019).

Strateji 6: Tayland'daki dinî anlayış konusunda yabancılarda farkındalık yaratmak ve anlayış oluşturmak amacıyla yabancı ülkelerle ilişki kurmak.¹⁷⁵

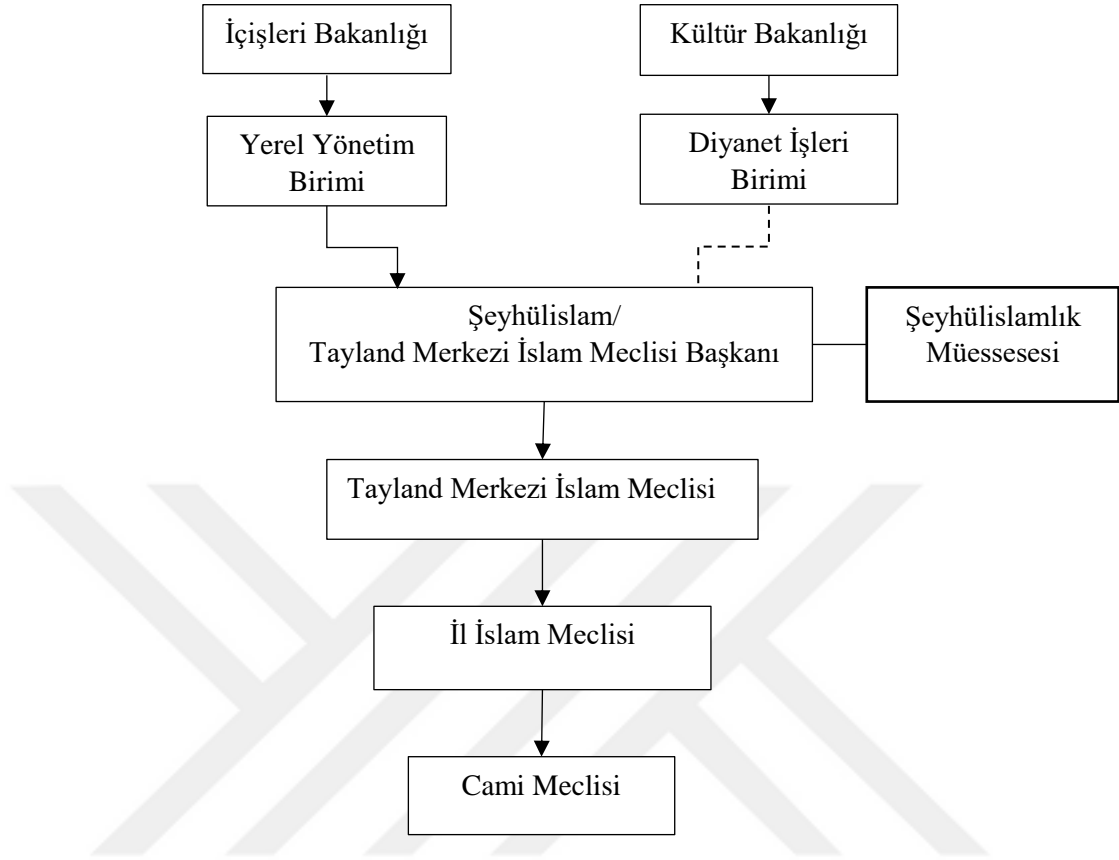
IV. ŞEYHÜLİSLAMLIK MÜESSESESİ VE TAYLAND'DAKİ İSLAMÎ KURUMSAL YÖNETİM

1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'na göre, şeyhülislamlık makamı Tayland Müslümanları arasında en yüksek makam olarak kabul edilmektedir. Bu kanunda, şeyhülislam aynı zamanda Tayland Merkezi İslam Meclisi başkanı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle şeyhülislam, İslamî işler idare rolünü de üstlenmekle birlikte şeyhülislamlık müessesesi şeyhülislamın ana ofisi olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁶

Tayland'daki İslamî işler ile ilgili yönetim, doğrudan İçişleri Bakanlığı Yerel Yönetim Birimine, dolaylı olarak Kültür Bakanlığı Diyanet İşleri Birimine bağlı bir şekilde gerçekleştirilmekle birlikte şeyhülislam aracılığıyla Tayland Merkezi İslam Meclisi, İl İslam Meclisi ve Cami Meclisi'ne geçer.

¹⁷⁵ Samnak Chularajmontri, *Nayobay Visaytad (Vizyon Misyon)*, (t.y.), <https://www.skthai.org/th> (erişim tarihi 25/04/2019).

¹⁷⁶ Samnakngan Knakamkarn Klang İslam Heng Prated Tay (The Central Islamic of Thailand), *Chularajmontri Heng Rajanacak Tay (Tay Devleti'nde Şeyhülislam)*, (t.y.), <https://www.cicot.or.th/th/chularatchamontri> (erişim tarihi 25/04/2019).

Şekil 2: Tayland'daki İslamî İşler ile İlgili Yönetim

Kaynak: Somchai Jewangma (Ofis Çalışma Grubu Müdür Yardımcısı), (som1985@hotmail.com), Kongsang Ongkorn (Kuruluş Genel Yapısı), Lukman Yusoh'a kişisel e-posta, (lukman_yusoh@hotmail.com), (11 Nisan 2019).

Yukarıdaki tabloda gösterilen şeyhülislam aracılığıyla gerçekleştirilen Tayland'daki İslamî işler ile ilgili yönetim, 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'nun belirlediğine göre üç ana alandan oluşur; Tayland Merkezi İslam Meclisi, İl İslam Meclisi ve Cami Meclisi.¹⁷⁷ Bu bölümler ayrı ayrı ele alınarak ne tür çalışmalar yapıldığı özetlenmeye çalışılacaktır.

1) Tayland Merkezi İslam Meclisi

¹⁷⁷ Sun Komul Klang Dan Sasna (Religious Information Centre), *Samnak Chularajmontri: Sasna İslam (Şeyhülislamlık Müessesesi: İslam Dini)*, (t.y.), <http://e-service.dra.go.th/organization.php?id=5> (erişim tarihi 24/4/2019).

1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'na dayanılarak kurulmuştur. Şeyhülislam meclisin başkanı olarak kabul edilir. Hâlihazırda yönetim kurulu üyeleri 39 ili temsil eder ve görev süresi de 6 yıldır. Şeyhülislam, Tayland Merkezi İslam Meclisi'nin 1/3 üyesini bizzat seçer. Bu meclisin yaptığı temel faaliyetler şunlardır:

- Devlet kurumlarına danışmanlık yapmak
- Helal gıda sertifikasını çıkarmak
- İngilizce ve Arapça belgeleri onaylı çeviri yapmak
- Belge (evlilik belgesi gibi) onaylamak, Müslüman olmanın veya İslam'ı kabul etmenin onaylanması
- Dinî sorulara cevap vermek
- Radyo, televizyon, web siteleri vb. yollarla İslam dinini yaymak
- Kuruluşlar arasında ortaya çıkan sorunlarda belirtilen kanuna göre arabulucu olmak/ çözüm bulmak
- Kamu yararını gözetmek ve sosyal hizmetleri yürütmek¹⁷⁸

2) İl İslam Meclisi

İl İslam Meclisi, 1997 yılı İslamî Kurumsal Yönetim Kanunlarına dayanılarak kurulmuştur. Hâlihazırda ülkedeki Müslüman halkı ile birlikte en az üç tane caminin bulunduğu şehirlerde İl İslam Meclisi kurulabilir. Camileri temsil eden yönetim kurulu üyelerinden en az 9 kişi ve en fazla 30 kişiden oluşmaktadır. Görev süresi 6 yıldır ve İl İslam Meclisi cami imamlarını bizzat seçer.¹⁷⁹ Günümüzde, Tayland'da toplam 39 İl İslam Meclisi bulunmaktadır.¹⁸⁰

Tayland Merkezi İslam Meclisi'nin alt kolu olan İl İslam Meclisi, görev açısından Tayland Merkezi İslam Meclisi'ne benzerdir. Fakat görevleri sadece

¹⁷⁸ The Central Islamic Council of Thailand, “*Komun Keukab Kamkarn Klang İslam Heng Prated Tay*” (Ulusal İslamî İşleri Komitesi Hakkında Temel Bilgiler), (t.y.), <https://www.cicot.or.th/th/about> (erişim tarihi 22/04/2019).

¹⁷⁹ Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 75-79.

¹⁸⁰İllerin Alfabetik sıraya göre Tayland'da bulunan İl İslam meclisleri şöyledir: Ang Thong, Ayutthaya, Bangkok, Chachoengsao, Chaiyaphum, Chiang Mai, Chiang Rai, Chonburi, Chumphon, Kanchanaburi, Khon kaen, Krabi, Lopburi, Mae Hong Son, Nakhon Nayok, Nakhon Sawan, Nakhon Si Thammarat, Narathiwat, Nonthaburi, Pathum Thani, Pattani, Petchburi, Phangnga, Phatthalung, Phetchabun, Phuket, Prachuap Khiri Khan, Ranong, Ratchaburi, Rayong, Samut Prakan, Saraburi, Satun, Songkhla, Surat Thani, Tak, Trad, Trang ve Yala olmak üzere toplam 39 ilde bulunmaktadır (Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 75-76).

bulunduğu il ile sınırlandırılmıştır. Görevler bulunduğu ilde valiliğe dinî konular ile ilgili danışmanlık yapmak, Tayland Merkezi İşlam Meclisi'nin verdiği görevi yerine getirmek, bazı evrakları onaylamak, bulunduğu ildeki camileri resmî kayda geçirmek ve her camide meclis kurma vb. işlemlerini yapmaktır.¹⁸¹

3) Cami Meclisi

1997 Tarihli İşlam Kurumsal Yönetim Kanunu'nun 30-39. maddesine göre, Cami Meclisi imam başta olmak üzere hatip ve mezzinden oluşur. Bunun yanında mahalli insanların becerikli kişilerinden seçilerek ktip, sicilci ve muhasebeci gibi 6-12 kişi arasında Cami Meclisi kurulabilir. Cami Meclisi'nin temel görevleri şunlardır: caminin maddi değerlerini korumak, caminin düzenli olması için bazı görgü kuralları koymak, Tayland Merkezi İşlam Meclisi ve İl İşlam Meclisi'nin önerdiği şartları benimseyerek uygulama vb. görevler yapmaktır.¹⁸²

¹⁸¹ Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İşlam*, s. 75-79.

¹⁸² Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İşlam*, s. 79-81.

İKİNCİ BÖLÜM

1997 SONRASI SÜREÇTE FETVA İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Bu bölümde Tayland'da yayınlanan fetvalarla ilgili konuların daha iyi anlaşabilmesi için öncelikle o bölgede fetva literatürünün tarihî gelişimi ele alınacaktır. Daha sonra 1997 sonrası süreçte Tayland'da şeyhülislamlık müessesesinin fetva vermesi ile ilgili kanunlar, fetva veren görevliler, fetva verme (iftâ) süresi ve yöntemi, fetva verilen mekân, fetva işlemlerinde kullanılan bütçe ile fetva işlemlerindeki engeller ve sorunlar üzerinde durulacaktır.

I. FETVANIN LİTERATÜRÜNÜN GELİŞİMİ

Tayland'daki Müslüman toplum, genellikle herhangi bir dinî-hukukî mesele hakkında şüphe olduğunda veya gerçeği öğrenerek bilgisizlikten kurtulmak istediğinde meşhur âlimlere veya oturduğu çevredeki âlimlere başvurmaya çalışmıştır. Bu âlimlerin verdiği cevaplara “fetva” denmektedir. Dolayısıyla âlimlerin toplum için çok önemli bir rolü vardır. Örneğin Davud b. Abdullah el-Fatani'nin¹⁸³ *Fürû'ul-Mesâil ve Usûlü'l-Vesâil*¹⁸⁴ adlı eseri ve Ahmed b. Muhammed Zeyn b. Mustafa el-Fatani'nin¹⁸⁵ *el-Fetâvâ el-Fataniye* adlı eseri günümüzde bazı âlimlerin telif ettiği fetva türü eserlerdir.

¹⁸³ Davud b. Abdullah el-Fatani, Güney Doğu Asya bölgesinin en meşhur âlimlerinden biridir. Babasının adı Abdullah, annesinin adı ise Wan Selame bt. Tok Banda Wansu b. Tok Kaya Rakya Diyara olup Cham soyundan (hanedan) gelmiştir. Davud el-Fatani 1183/1769 yılında Krise'de (günümüzde Pattani eyaleti) doğdu. 1846 yılında Arabistan Yarımadası'nda Taif'te vefat etti. Davud el-Fatani, 19. yüzyılda Güneydoğu Asya ve uluslararası alanda en önde gelen ve en meşhur İslam âlimlerinden biridir. Pattani halkına yönelik İslamî-akademik temelleri atan ve İslamî metinlerin (eser) yazılmasına öncülük eden Pattani âlimidir. Davud el-Fatani, “Şeyh Hacı Cemaat el-Jawi” adına hacca gidecek olan Malaylara kabile başkanı olarak görevlendirildi. Davud el-Fatani, Mekke Harem Camii'nde Şafii mezhebine mensup imam-hatip olarak tayin edilen ilk Malay âlimidir. Ayrıca Osmanlı padişahları tarafından kendisine “*el-Âlim el-Allâme el-Ârif er-Rabbani*” unvanı verilmiştir. Bu unvanı Malay dünyasında (Nusantara) ilk alan kişi olduğu kaydedilmiştir. (Wan Mohd Shaghir Bin Abdullah, *Syeikh Daud b. Abdullah al-Fatani Ulama' dan Pengarang Terulung Asia Tenggara*, Shah Alam HIZBI, 1990, s. 9-10; Wan Mohd Shaghir Bin Abdullah, “Ulama-Ulama Patani: Satu Paparan Mengenai Ketekohan dan Karya Mereka”, *Nadwah Ulama Nusantara 1: Peranan Dan Sumbangan Ulama Patani*, Prince of Songkla University Pattani Campus, Pattani (Thailand), 19-20 May 2001, s. 4.

¹⁸⁴ Yapılan araştırmaya göre, *Fürû'ul-Mesâil ve Usûlü'l-Vesâil* adlı eserin Malay Yarımadası'nda ilk fetva eseri olduğu söylenmiştir. (Mansod Lambensa, 18. ve 19. “Yüzyıl Tayland'ın Patani Eyaletinde Fıkıh Çalışmaları: Şeyh Dâvûd b. Abdullah el-Fatani Örneği”, (*Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2012), s. 54.

¹⁸⁵ Ahmed b. Muhammed Zeyn b. Mustafa el-Fatani 10 Nisan 1856 tarihinde Pattani eyaletine bağlı Sanohjanja Yamu'da dünyaya geldi ve 14 Ocak 1908 tarihinde vefat etti. Ahmed el-Fatani, Güneydoğu Asya ve uluslararası alanda en önde gelen ve en meşhur İslam âlimlerinden biridir. Prof. C.S. Hurngronje, ona “*A Servant of Merit*” künyesini vermiştir. Ahmed el-Fatani'nin 102 tane eseri vardır; bunların 51'i Arapça, 51'i Malayca'dır. Ahmed el-Fatani, Malayca eserlerin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesini ve bunların yayımlanması sağlamak için Osmanlı Devleti'ne sunmuştur. Birinci Dünya Savaşı esnasında Malay dünyasında ortaya çıkan siyasi problemlerin çözülmesi için katkıda bulunmuştur. (Kamaruddin Haji Salleh, “Isu-Isu Politik Dalam Pemmikiran Syeikh Daud dan Syeikh Ahmad al-Fatani: Suatu Analisis”, *Nadwah Ulama Nusantara 1: Peranan Dan Sumbangan Ulama Patani*, Prince of Songkla University Pattani Campus, Pattani (Thailand), 19-20 May 2001, s. 15).

Zikredilen iki âlimin dışında da İslam dünyası tarafından tanınan âlim Mahmut Zühdi el-Fatani'dir. Sultan Şerif döneminde, Zühdi el-Fatani 1923 yılında Mekke'de düzenlenen ve dünyanın dört bir yanından 72 meşhur âlimin katıldığı *el-Fetvâ el-Âliyye* olarak bilinen fetva meclisine iştirak etti. Aynı zamanda kendisine Sultan Selanga tarafından *Şeyhülislam* unvanı verilmiştir.¹⁸⁶

Fetva ile ilgili çalışmalar hakkında daha çok Tayland'ın güney illerinde faaliyete geçildiği görülür. O bölgedeki âlimlerin fetva türü çalışmalarında diğer bölgelerde yapılan çalışmalardan tarih, siyaset, yönetim, sosyal ve ekonomi gibi konular özelinde birçok açıdan farklılıklar bulunmaktadır. Geçmişte, bu bölgedeki fetva işlemleri yerli âlimlerin göreviydi. O bölgelerin sultanları veya kralları da âlimlerden fetva istemişlerdir. Mesela Kelantan kralının fetva istediği Şeyh Ahmed b. Muhammed Zeyn b. Mustafa el-Fatani'nin fetva şeklinde yazılan birçok eserler bulunmaktadır. Örneğin, yukarıda verilen örnek olan *Fürû'ü'l-Mesâil ve Usûlü'l-Vesâil* ve *el-Fetâva el-Fatâniyye* adlı eserleri kendisine aittir.¹⁸⁷

Davud b. Abdullah el-Fatani'nin *Fürû'ü'l-Mesâil ve Usûlü'l-Vesâil* adlı eseri Şâfiî fihhına dair bir Malayca eser olarak yazılmıştır. Yazar soru ve cevapları nasıl seçeceğini zikretmiş olup öğrencilerine ve Müslüman halka dikkat çeken meseleleri tercüme etmiştir.¹⁸⁸ Davud el-Fatani, er-Ramlî Muhammed b. Ahmed b. Hamza'nın *Fetâvâ Şeyh Muhammed er-Ramlî*'si ve Hüseyin b. Ahmed el-Mahallî'nin *Keşfü'l-Lisâm an es'ileti'l-enâm* adlı iki eserden istifade etmiştir. Bu eser soru-cevap şeklinde kaleme alınmıştır. Eser kitâb, bâb ve fasıl şeklinde tasnif edilerek toplam 63 başlık içermektedir. Bu başlıklar; itikat, taharet, namaz, zekât, oruç, itikaf, hac ve umre, kurban, besin (gıda), akidler, suçlar, şahitlik tutulması, köle azadı gibi konularda ele alınmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Bin Abdullah, *Syeikh Daud b. Abdullah al-Fatani Ulama' dan Pengarang Terulung Asia Tenggara*, s. 12.

¹⁸⁷ Gazali Benmad, "Mufti of Thailand : it's Necessity, Possibility and Model" (Tayca baskı), (*Yayınlanmamış doktora tezi*, Prince of Songkla University Pattani Campus; The Degree of Doctor of Philosophy in Islamic Studies, 2012), s. 282.

¹⁸⁸ Muhammad Zaini b. Yahya, "Penulisan Fiqh Sheikh Daud al-Fatani", *Nadwah Ulama Nusantara 1: Peranan Dan Sumbangan Ulama Patani*, Prince of Songkla University Pattani Campus, Pattani (Thailand), 19-20 May 2001, s. 4; Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 283.

¹⁸⁹ Lambensa, s. 63-66; Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 283.

el- Fetâvâ el-Fatâniyye adlı eser ise, Şeyh Wan Ahmed b. Muhammed Zeyn b. Mustafa al-Fatâni tarafından yazılmıştır. Bu eserin içerisinde 106 tane fetva meselesi bulunmakta olup birinci meseleden dokuzuncu meseleye kadar akâid meseleleriyle ilgili bilgiler ve geri kalan kısımda ise fikhî meselelerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Eser yaralı kişinin abdest alması meselesinden uluslararası ilişkilerle ilgili meselelere kadar ele alınan hem basit hem karmaşık meseleleri ihtiva etmiş olup bütün fikhî meseleleri içermektedir.¹⁹⁰

Yukarıda zikredilen deliller geçmişte fetva işlemlerinin mevcut olduğunu kanıtlayabilir, bunun yanında âlimlerin verdiği fetvalar Tayland toplumunda büyük ve önemli bir rol oynamıştır. Geçmişte fetva verme görevi sadece şeyhülislama ait olmayıp aynı zamanda dinî hükümleri iyi kavrayabilen ve fetva verme yeteneğine sahip bütün âlimler tarafından, resmî görevi olsun veya olmasın, fetva verilebilirdi.

Şeyhülislam, Ayutthaya döneminden erken Rattanakosin'in dönemine kadar Müslüman cemaatinin lideri olarak görev yapardı. Aynı zamanda İndonezya ve İran asıllı Müslümanlara da dinî ibadet yönünde imamlık görevi yapmaktaydı.¹⁹¹ Daha sonra şeyhülislamlığın otoritesi ve görevi ile ilgili yazılı kanun çıkarılmıştır. İslam dinine yönelik faaliyetlerin desteklenmesi ile ilgili 1945 Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararnamenin 3. maddesinde şeyhülislamlığın kraliyete bağlı resmî görev sayılması ve 6. maddesinde şeyhülislamın Tayland Merkezî İslam Meclisi'nin başkanı olarak görev yapması kararlaştırılmıştır. Daha sonra 1948 Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararname (Sayı 2), 1945 Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararnamenin 3. Maddesinde bulunan İslam dinine yönelik faaliyetlerin desteklenmesi ile ilgili hükmünü kaldırmış olup şeyhülislamın yetki ve görevini yeniden düzenlemiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki dinler koordinatörlüğünün dinî (İslamî) konularda danışmanlık ve rehberlik görevine getirilmiştir.¹⁹²

¹⁹⁰ Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 385.

¹⁹¹ Den Tokmina, *Kotmai İslam (Islamic Law)*, Bangkok: Seangcun Karnpim, 2001, s. 33; Chulispong Chularat, "The Role and Duty of Krom Tha Khua's Noblemen in Ayutthaya and Rattanakosin Periods [1610-1892]" (Tayca baskı), (*Yayınlanmamış doktora tezi*, Chulalongkorn University: The Degree of Doctor in Faculty of Art (History) 2001), s. 130-133.

¹⁹² Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 19.

Tayland şeyhülislamlarının tarihî süreç itibarıyla ne zaman düzenli olarak fetva vermeye başladıkları konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Şeyhülislam Tuan Suwannasart'ın (1947-1981) sigortaya ilişkin verdiği fetva ve Şeyhülislam Prasert Mahamed (1981-1997)'ın vermiş olduğu fetvalar gibi şeyhülislamların kendi dönemlerinde birçok fikhî konuda fetva verdikleri görülmüştür. Şeyhülislam Prasert Mahamed döneminin 1982 tarihinde Güney Sınır İlleri İdare Merkezi (Southern Border Provinces Administration Centre) tarafından dinî hükümlerle ilgili meseleleri toplamak amacıyla beş sınır bölgesi olan Pattani, Yala, Narathiwat, Satun ve Songkhla'dan uzmanlar tayin edilip bir araya getirilerek şeyhülislam ve bu uzmanlar arasında bir toplantı düzenlendi. Toplantıdan sonra şeyhülislam diğer dinlerde bulunan uygulamaların Müslümanlar tarafından yapılıp yapılamayacağı konusunda fetvalar vermiş olup toplam 23 fetva çıkmıştır.¹⁹³ Bunlar Budizm dinî törenine katılmak ve Buda heykeline tütsü, mum yakma törenine Müslümanların katılması, hocalara sırt eğerek saygı/hürmet gösterilmesi, iki elini birleştirip eğilerek selam vermek, tapınak ve kiliselerin içine girmek, hocalara saygı gösterme amacıyla onlara mum ve tütsü verilmiş törenine katılmak, kralın anıtına ve imajına saygı göstermek, diğer dinlerin törenlerine katılmak, cenazede siyah elbise giymek, imamın diğer dinlerin törenlerine katılıp dua etmesi, kısa resmi pantolon formaların giyilmesi, mevlitlerde yapılan kutlamanın sınırı, Cuma gününün resmi tatil günü olarak ilan edilmesi, yeni bir cami inşa etmenin kuralları, Davet ve Tebliğ Cemaati gibi konulardır.¹⁹⁴ Şeyhülislam yukarıda zikredilen sorunları toplantı meclisinde tartışmaya açıp uzmanlar ve âlimlerle birlikte istişare ederek dinî hükmüne göre fetva vermiştir, bütün hükümleri kültürel prensiplere ve geleneksel düşüncelere bakmaksızın vermiştir.¹⁹⁵

¹⁹³ Tangnam, "Plik Kamsang Julia 23 Ko Kongdee Tee Tong Reeb Nam Ma Çai" (Twenty Three Subjects of Fatwa, The Advantages Which Have to Be Applied), Kasım 1990, s. 5-6 Aktaran: Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 281.

¹⁹⁴ Samnak Chularajmontri, "Khamtob Chularajmontri Kevkab Panha Kvamkadyeng Nai Dan Sasna" (The Fatwa from Sheikhul Islam of Thailand to the Religious Disputes in Islam), *Warasan Tini Samnak Chularajmontri*, Cilt. 2, Sayı. 1, (Ocak-Şubat 2010), s. 38-41.

¹⁹⁵ Tangnam, s. 5-6, aktaran: Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 282.

1997 yılında yapılan İslam dini hakkındaki kanun değişiklikleri yapılmadan önce şeyhülislamın kendi dönemlerinde birçok fikhî konuda fetva verdikleri görülmüş,¹⁹⁶ aynı zamanda İl İslam Meclisi de fetva verme görevini üstlenmiştir. Bununla ilgili bazı örnekler şunlardır; Pattani İslam meclisi, halkın dinî sorularını cevaplandırmak ve fetva vermek gibi faaliyetleri sağlamak amacıyla danışmanlar görevlendirmiştir.¹⁹⁷ Pattani İslam Meclisi bir fetvaname hazırlayıp 1985 tarihinde Pattani İslam komitesi, Pondok hocalarına ait fetvalar ile Ulema Konseyi'ne ait fetvaları bir araya getirerek yedi mesele etrafında toplamıştır. Bunlar namaz, Kur'ân okuma, hac, cenaze ve nikâh (evlenme) gibi meselelerdir.¹⁹⁸

Görüyoruz ki şeyhülislam ihtilafı meseleler hakkında dinî hükümlere göre fetva vermiştir. Aynı zamanda fetva verirken tek başlarına değil, grup veya heyet oluşturarak fetva vermişlerdir. Fakat o dönemlerde şeyhülislam, verdikleri bütün cevapların fetva olmadığını zikretmektedir.¹⁹⁹ Buna rağmen Santi Suasaming'in (ŞYŞ Yardımcı Üyeleri Başkanı) röportajda verdiği bilgiye göre fetva verme görevi geçmişte, yani 1997 yılında yapılan İslam dini hakkındaki kanun değişiklikleri yapılmadan önce şeyhülislamın görevi olarak herhangi bir kanunla tanımlanmamaktaydı. Fakat fetva vazifesi yine de şeyhülislamlık unvanı gereğince şeyhülislamın bir görevi olarak fiiliyatta bilinmekteydi.²⁰⁰

1997 yılına gelince, 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu ilan edildi, bununla birlikte 1945 ve 1948 Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararnameler iptal edilmiştir. 1997 yılında yapılan İslam dini hakkındaki kanun

¹⁹⁶ Santi Suasaming, -ŞYŞ Yardımcı Üyeleri Başkanı- "Tayland Şeyhülislamlık Müessesesinin Fetva Usulü" konulu görüşme, Bangkok (Tayland), 8 Aralık 2018.

¹⁹⁷ Badlisham Mohd. Nasir v.dğr., "Gerakkan Dakwah di Pattani", *Nadwah Ulama Nusantara I: Peranan Dan Sumbangan Ulama Patani*, Prince of Songkla University Pattani Campus, Pattani (Thailand), 19-20 May 2001, s. 5.

¹⁹⁸ Kamakarn İslam Prajam Changvad Pattani (The Islamic Committee of Pattani Province), *Sans Sumnakngan Kamkarn Islam Changwad Pattani (The Message from the Office of Provincial Islamic Council of Pattani)*, Pattani: Muslim Press, 1959, s. 3.

¹⁹⁹ Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 282.

²⁰⁰ Santi Suasaming (mülakat).

değişiklikleri ile şeyhülislam, fetva konusunda devletin resmî görüşünü temsil eden bir müftü olarak görevlendirilmiştir.²⁰¹

Yapılan bu yeni değişiklikle fetva ve yönetim konusunda günümüzdeki şeyhüislamlik müessesesinin ŞYŞ asli üyeleri kurulu oluşturulmuştur. Şeyhüislama danışmanlık görevi üstlenen bu kurulun ŞYŞ asli üyeleri aynı zamanda fetva konusunda da uzmandırlar.²⁰² Atanan ŞYŞ asli üyelerinin âlimlerle iş birliği yapması ile ilgili kanunlar, şeyhülislam için çok yarar sağlamıştır, çünkü bazı şeyhüislamlar müctehidlik mertebesine ulaşmamış olsa bile atanan ŞYŞ asli üyeleri fetva verirken mevcut eksiklikleri giderebilir. Şöyle ki ŞYŞ asli üyeleriyle iş birliği yapmak, sağlam fetvaların verilmesine katkı sağlamış ve kararların doğru bir şekilde tamamlanmasında ve müessesenin güçlülüğünü sağlamasında etkin rol oynamıştır. Çünkü onlar tek başına icthad etmemiş ve tek başına hüküm vermemiştir.²⁰³

Buna rağmen, herhangi bir konu veya mesele ortaya çıkarsa yahut sorulmuşsa şeyhülislam tek başına fetva verebilir, çünkü ŞYŞ asli üyeleriyle birlikte karar vermesi ile ilgili belli ve açık bir kural yoktur.²⁰⁴ Şeyhülislam Savart Sumalyasak (1997-2010) bu yöntemleri uygulamaya koyan ilk şeyhülislamdır.²⁰⁵

2010'dan bugüne görevde olan Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol tarafından fetva hazırlığı konusunda görevlendirilen ŞYŞ yardımcı üyeleri (el-Lecnetü't-Temhîdiyye gibi) fetva faaliyeti konusunda yararlı olmaktadır.²⁰⁶

II. FETVA İLE İLGİLİ KANUNLAR

Tayland'daki İslamî kurumlar tarafından verilen fetvaları belirleyen Tayland anayasası (fetvaya ilişkin kanunlar), Şeyhülislam Prasert Mahamed döneminde (1981-1997) yasama meclisinde tasarlanmış ve oraya sunulmuş olup 1997 yılında Şeyhülislam Sawat Sumalyasak döneminde (1997-2010) yürürlüğe girmiştir. Bu kanun 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu olarak adlandırılmakta ve fetvalara yönelik ilk yazılı

²⁰¹ Mohd. Nasir v.dğr., s. 5.

²⁰² Mohd. Nasir v.dğr., s. 5.

²⁰³ Santi Suasaming (mülakat).

²⁰⁴ Santi Suasaming (mülakat).

²⁰⁵ Mukem, s. 49.

²⁰⁶ Santi Suasaming (mülakat)

kanun olarak kabul edilmektedir.²⁰⁷ Bu kanun çıkarılmadan önce İslam dini ve Tayland'daki Müslümanlarla ilgili birtakım kanunlar bulunmaktaydı. 1997 Tarihli Tayland İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu önceki kanunlardan da yararlanılıp bu kanunların daha da genişletilmiş halidir.

Geçmişten günümüze kadar Tayland'da, İslamî kurumsal yönetim, aile ve miras, hac ve İslamî bankacılık ile ilgili kanunlar olmak üzere birçok konu ve Tayland'daki Müslümanlarla ilgili kanunlar bulunmaktadır.²⁰⁸ Bu kanunlar şunlardır;

- 1) 1901 Tarihli Yedi İlçenin Yönetimi ile İlgili Yönetmelik
- 2) 1945 Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararname
- 3) 1946 Tarihli Pattani, Narathiwat, Yala ve Satul Bölgesinde İslamî Kanunların Uygulanması Hakkındaki Kararname
- 4) 1947 Tarihli Mescid-i İslam Kararnamesi
- 5) 1948 (sayı 2) Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararname
- 6) 1981 Tarihli Hac Merasiminin Teşviki Kanunu
- 7) 1988 (sayı 2) Tarihli Hac Merasiminin Teşviki Kanunu
- 8) 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu
- 9) 2002 Tarihli Tayland İslamî Bankacılık Kanunu²⁰⁹

Bununla beraber yukarıda zikredilen kanunlara göre, 1997 Tarihli Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okul formaları ve kıyafetleri ile ilgili düzenleme gibi birçok düzenleme ve bakanlık yönetmelikleri de bulunmaktadır.²¹⁰

1845 Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararname, 1901 Tarihli Yedi İlçenin Yönetimi ile İlgili Yönetmelik, 1947 Tarihli Mescid-i İslam Kararnamesi ve 1948 (sayı 2) Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararname günümüzde kaldırılmış durumdadır. 1946 Tarihli Pattani, Narathiwat, Yala

²⁰⁷ Mukem, s. 48-49; Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 19.

²⁰⁸ Jitmoud, s. 220; Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 286.

²⁰⁹ Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 286-287.

²¹⁰ Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 287.

ve Satul Bölgesinde İslamî Kanunların Uygulanması Hakkındaki Kararname, zikredilen bölgelerde aile ve miras kanunu olarak kullanılmaktadır. 1981 ve 1988 (sayı 2) Tarihli Hac Merasiminin Teşviki Kanunu, hac vazifeleri ve şeyhülislam tarafından tayin edilen hac görevlilerinin yetkilerinin belirlenmesine ilişkin kanun olarak kullanılmaktadır.²¹¹

1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu ve 2002 Tarihli Tayland İslamî Bankacılık Kanunu olmak üzere günümüzde fetvayla alakalı genel itibariyle iki kanun bulunmaktadır. Bu kanunların detayları şu şekildedir.

A. 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu

1997 yılında, çıkarılan İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu kullanılmaya başlamış ve 1945 ve 1948 (sayı 2) Tarihli Müslüman Topluluğun Dinî Himayesi Hakkındaki Kararnameler kaldırılmıştır. 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanununda Şeyhülislamlık, Tayland Merkezi İslam Meclisi, İl İslam Meclisi ve Cami Meclisi gibi konularla ilgili gerekli detaylar ve kurallar bulunmaktadır.²¹²

Günümüzde, 1998 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu, şeyhülislama fetva verme yetkisi ve ŞYŞ asli üyelerini tayin etme yetkisi vermiştir. Yani ŞYŞ asli üyeleri fetva işlemlerinde fetva komitesi olarak tanınmaktadır. Kanunun 8. maddesinde bulunan şeyhülislamın görev ve yetkileri şunlardır:

- 1) Dinî konularda devlete danışmak ve tavsiyelerde bulunmak
- 2) Dinî konularda danışmanlık yapmaları için din uzmanları atamak
- 3) Ramazan ve bayram günlerinin başlangıcını ve bitişini ilan etmek
- 4) Dinî konularda fetva vermek²¹³

Bu kanunda, şeyhülislamın fetva verme görevinde, yani fetvayı verecek şeyhülislamın eğitim seviyesi hakkında bilgi yoktur. Ancak İslamî konularda yeterli derecede bilgi ve donanıma sahip kimseler olmasını belirtmektedir. 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu, birinci bölümde zikredildiği üzere şeyhülislamın niteliklerini belirtmektedir.

²¹¹ Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 287.

²¹² Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 66.

²¹³ İKYK, 1997: madde 8.

Tayland Merkezi İslam Meclisi'nin fetva verme yetkisine sahip olması ile ilgili kanununun 18. maddesinin 9. fıkrasında belirtilmektedir ki; Tayland Merkezî İslam Meclisi Müslümanları ilgilendiren gün ve haberleri ilan etme ve dinî uygulamalarda onay verme yetkisine sahiptir.²¹⁴

İl İslam Meclisi'nin fetva verme yetkisine sahip olması ile ilgili kanununun 26. maddesinin 13. fıkrasında da belirtilmektedir ki; kendi illerinde bulunan Müslümanları ilgilendiren gün ve haberleri ilan etme ve dinî uygulamalarda onay verme, İl İslam Meclisi'nin yetkisi kapsamındadır.²¹⁵

Benmad'ın tez çalışmasında verdiği bilgiye göre, 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanununda, fetva verme yetkisinin sadece şeyhülislama verildiği görülmektedir. Ancak 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanununun 18. Maddesinin 9. Fıkrasında ve 26. maddesinin 13. fıkrasında belirlenen Tayland Merkezi İslam Meclisi ve İl İslam Meclisi'ne bağlı İslam'a ilişkin işlemlerde cevaz verme yetkisi ile ilgili fetvalar hariçtir.²¹⁶

B. 2002 Tarihli Tayland İslamî Bankacılık Kanunu

Tayland hükümeti tarafından İslam bankasının bağımsız ve yasal olarak kurulmasına yönelik bir fikir ortaya atıldığında Tayland hükümeti, değerlendirilmek üzere temsilciler meclisine sunması için Maliye Bakanlığı'na Tayland İslamî Bankacılık Kanunu'nu hazırlamasını emretmiştir. Bu fikir, Ekim 2002 tarihinde başarılı bir şekilde Tayland İslamî Bankacılık Kanunu olarak yürürlüğe girmiştir.²¹⁷

Tayland hükümeti, Tayland İslamî Bankası'nın kurulmasını uygun görmüştür. Bu banka 2002 Tarihli Tayland İslamî Bankacılık Kanunu'na göre kurulmuştur. Böylece İslamî Bankacılık 22 Ekim 2002 tarihinde yasal olarak yürürlüğe girmiş ve genel denetleme görevi Maliye Bakanına verilmiştir.²¹⁸

²¹⁴ İKYK, 1997: madde 18.

²¹⁵ İKYK, 1997: madde 23.

²¹⁶ Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 289.

²¹⁷ Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 82.

²¹⁸ Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 83.

Böylece 2002 Tarihli Tayland İslamî Bankacılık Kanunu, Maliye Bakanlığının Tayland İslamî Bankasını himaye etmesi (yani kontrol etmesi) için çıkarılmıştır. Ayrıca 2018 (sayı 2) Tarihli Tayland İslamî Bankacılık Kanununun 7. maddesinin 1. fıkrasında bulunan detayları düzeltmek için çıkarılmıştır. Bu düzenleme Danışman Komitesi'nin atanması ile ilgili detayları etkilememiştir.²¹⁹

2002 Tarihli Tayland İslamî Bankacılık Kanunu'nda ve 2018 (sayı 2) Tarihli Tayland İslamî Bankacılık Kanunu'nun 32. maddesinin 5. fıkrasında İslam Bankası Danışma Kurulu'nun bankacılık işlemlerinin İslamî prensiplere göre İslam Bankası'na yönelik tavsiye verme ve danışma yetkisine sahip olması için bir yönetmelik çıkarılmıştır. Aynı zamanda 32. maddede olduğu gibi bankacılık işlemlerinde İslamî ilkelere karşı aykırı davranılmaması için bu yeni yönetmelik çıkarılmıştır.²²⁰

32. maddede Komite tarafından tayin edilen danışma kurulu "İslam Bankası Danışma Kurulu" olarak bilinmektedir. Bu kurulda kurul başkanı ve dörtten fazla olmamak üzere danışmanlar bulunur. Bu kurulun üyeleri, 32. maddede olduğu üzere bankacılık işlemlerinde İslamî ilkelere karşı hareket edilmemesi için bu işlemlerin İslamî prensiplere göre uygulanması adına komitelere yönelik tavsiye, danışma ve emir yetkisine sahiptir.²²¹

Bu madde, bankacılık işlemlerinde İslamî ilkelere karşı hareket edilmemesi için bankacılık işlemlerinin İslamî prensiplere göre komitelere yönelik tavsiye ve danışma yetkisinin İslam Bankası Danışma Kuruluna vermesi, yani İslam Bankası Danışma Kurulu Tayland İslam bankacılık işlemlerinde İslam hukukuna uygun olup olmadığına dair fetva verme yetkisine sahip kişiler veya kurul anlamına gelmektedir.

III. FETVA VERMEKLE GÖREVLİ KİŞİLER

Şeyhülislamlık müessesesinin verdiği fetvalar, ŞYŞ asli üyeleriyle istişare edilip onların eğilimleri göz önünde bulundurularak yani ŞYŞ asli üyelerine danışılarak ve

²¹⁹ Tayland İslamî Bankacılık Kanunu (TİBK) (sayı 2), 2001: Madde 7; Benmad, *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam*, s. 83.

²²⁰ TİBK (sayı 2), 2001: Madde 7.

²²¹ TİBK (sayı 2), 2001: Madde 7.

onlarla fikir alışverişi yapılarak verilir. Ayrıca ŞYŞ asli üyeleri heyetinde İslam hukukunda ihtisas sahibi ŞYŞ asli üyeleri ve farklı alanlardan uzmanlar bulunmaktadır; mesela tıp uzmanı, fen bilimleri uzmanı, astronomi uzmanı ve sosyal bilimciler gibi ŞYŞ asli üyeleri bulunmaktadır. Bununla birlikte şeyhülislam, ŞYŞ yardımcı üyeleri olarak bilinen geçici heyet veya komiteleri de tayin etmektedir.²²² Bu nedenle şeyhülislam, fetva verirken iki heyetin yani ŞYŞ asli üyeleri ile ŞYŞ yardımcı üyeleri fikirlerini göz önünde bulundurmaktadır.

ŞYŞ asli üyeleri, 1997 Tarihli Kanununun 8. maddesine göre tayin edilen bir görev olup yine aynı kanununun 2. fıkrasına göre şeyhülislam, İslam hukuku ile ilgi önerilerde bulunmaları için ŞYŞ asli üyelerini görevlendirme yetkisine sahiptir.²²³ Şeyhülislam onları tayin ederken ilmî yeterliliklerini, uzmanlıklarını, yaşadıkları yerleri göz önünde bulundurmaktadır.²²⁴ Görülüyor ki, ŞYŞ asli üyelerinin seçilme işlemi yapılırken İslam hukukunda ihtisas sahibi kişiler diğer alanlardaki uzmanlardan daha fazladır. Yukarıda belirtildiği gibi ŞYŞ asli üyeleri, Tayland'ın tüm bölgelerinden seçilmekte olup aralarında bağımsız olarak çalışan üniversite hocaları, öğretmenler ve imamlar da mevcuttur. Ayrıca bunların arasında ictihat seviyesine ulaşan âlimler olduğu gibi bu seviyeye ulaşamayan âlimler de vardır.²²⁵

ŞYŞ asli üyelerinin tayin edilmesinin amacı, fetva verme işlemlerinin eksiksiz, tam bir sonuca ulaşabilmesi için İslamî ilkelere uygun olarak şeyhülislama İslam hukuku ile ilgili önerilerde bulunmaktır. Bu kurulun üyeleri bir başkan, iki ile dört arası yardımcı, bir genel sekreter, bir genel sekreter yardımcısı ve bunların haricinde on beş ile yirmi arası üyeden oluşmaktadır.²²⁶ Görev süreleri ise iki yıldır.

Şeyhülislamlıkta görev yapan ŞYŞ yardımcı üyeleri ise şeyhülislam tarafından tayin edilmiştir. ŞYŞ yardımcı üyeleri herhangi bir kanuna veya kurala bağlı olmaksızın

²²² Samnak Chularajmontri, *Fetâvâ Azîziyye fi 'l-Mesâil ve 'l-Kadâya 'l-Muâsıra*, t.y, s. m 8-9; Parinya Prayadsap, -ŞYŞ Asli Üyeleri Genel Sekreteri- "Tayland Şeyhülislamlık Müessesesinin Fetva Usûlü" konulu görüşme, Bangkok (Tayland), 3 Aralık 2018.

²²³ İKYK, 1997: madde 2.

²²⁴ Somchai Jewangma, -Ofis Çalışma Grubu Müdür Yardımcısı- "Tayland Şeyhülislamlık Müessesesinin Fetva Usûlü" konulu görüşme, Bangkok (Tayland), 3 Aralık 2018.

²²⁵ Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 410.

²²⁶ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. 143-150.

şeyhülislamın kendi isteğine ve durumun uygunluğuna göre seçilir ve tayin edilir. Bazı durumlarda ŞYŞ yardımcı üyeleri görevine tayin edilecek olanlar zaten ŞYŞ asli üyeleri konumunda hizmet etmektedir. ŞYŞ yardımcı üyelerinin tayin edilmesinin amacı, ŞYŞ asli üyelerinin İslam hukukuyla ilgili konuları veya meseleleri hızlı, tam ve eksiksiz bir şekilde inceleme ve değerlendirmesini sağlamaktır. Yani *el-Lecnetü't-Temhîdiyye*'nin çalışmalarına benzeyen bir komisyondur, şöyle ki fetva ile ilgili meseleleri tespit etme, araştırma, tarama, özet çıkarma ve İslam hukukuna göre yapılacak fetva işlemleri için ŞYŞ asli üyelerine sunma gibi görevlere sahiplerdir.²²⁷ ŞYŞ yardımcı üyelerinin başkanı, ŞYŞ yardımcı üyelerinin genel sekreteri, ŞYŞ yardımcı üyelerinin genel sekreter yardımcısı ve beş ile on arası üyeler olmak üzere farklı pozisyonlar belirlenmiştir. Görev süresi ise dönem bazlı belirlenmektedir, yani her dönem için iki yıl görev yapacaklardır.²²⁸

IV. FETVA VERME (İFTÂ) SÜRECİ VE YÖNTEMİ

Şeyhülislamlık müessesesinin fetva verirken yaptığı işlemlerin ve bu süreçte başvurduğu yöntemlerin gayet belli ve açık olduğunu söylemek mümkündür. Fetva verme sürecinin soru alma, inceleme (fetva verme) ve verilen fetvaları ilan etme süreci şeklinde üç aşamadan müteşekkil olduğu söylenebilir.

A. Soru Alma Süreci

1997 tarihli Kanunun sekizinci maddesinde belirtildiği üzere dinî soruları cevaplandırmak, Müslümanların lideri olarak bizzat şeyhülislamın görevidir. Bu nedenle dinî bir meselenin hükmünü fetvaya yetkili kişilerden sormak (istiftâ) fetvayı isteyen kişinin (müsteftî) bir hakkıdır. Bütün Müslümanlar fetva isteyebilir, aynı zamanda Müslüman olmayan kişiler ve ayrıca kurumlar ile hükümet de şeyhülislamlık müessesesinden fetva isteyebilirler. Çünkü herkes hem bireysel hem de kuruluşlar olarak eşit haklara sahiptirler.²²⁹

²²⁷ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. 145; Santi Suasa- ming (mülakat).

²²⁸ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. 145.

²²⁹ Maroning Salaming, -ŞYŞ asli üyesi- “Tayland Şeyhülislamlık Müessesesinin Fetva Usûlü” konulu görüşme, Yala (Tayland), 30 Kasım 2018.

Biliyoruz ki, Tayland, birçok kültürün mevcut olduğu ve farklı inançlara sahip insanların bir arada yaşadığı bir ülkedir. Aynı zamanda Tayland'da yaşayan Müslümanların azınlık olarak kabul edildiği de bilinmektedir. Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki ilişkinin ve gayrimüslim yöneticilerle ilişkilerin boyutuna bakılacak olursa, sürekli ihtilafli meseleler veya sorunlar ortaya çıkmaktadır.²³⁰ Bundan dolayı, Müslüman, gayrimüslim, özel sektörler ve kuruluşlar gibi tüm şahıs ve kurumlar fetva isteme hakkına sahiptir.

Eğer müstefti, herhangi bir mesele hakkında fetva istemişse ve şeyhülislamlık müessesesinin ofis yöneticisinin, genel sekreterin veya ŞYŞ asli üyelerinin vasıtasıyla²³¹ doğrudan sorma, mektup gönderme, telefon yahut internet sitesi aracılığıyla şeyhülislamlık müessesesine sorusunu ulaştırmışsa, fetva isteyen merci ister şahıs ister kurum olsun, öncelikle kendini açıkça tanıtmak için kişisel bilgilerini belirtmek zorundadır. Mesela hangi kuruluştan, hangi sektörden geldiğini kendileri beyan etmelidir.²³² Gerekli bilgileri beyan ettikten sonra, şeyhülislamlık müessesesinde çalışan görevliler/memurlar fetva talebine ilişkin makbuz numarasını kaydedecektir. Bu arada görevli hâlâ belirsiz olan meselelerde anlamadığı noktaları tekrar sorar ve araştırır. Sorulan sorular iki kısma ayrılabilir:²³³

- 1) Acil cevap gerektiren sorular
- 2) Genel sorular

Acil cevap gerektiren sorular, genelde zamana bağlı bir konu/mesele, yani gündemdeki meselelere bağlı sorular olarak tarif edilebilir. Bu kategorideki soruların çoğu kraliyet kurumu veya devlet kurumları ile ilgili sorulardır. Bunun yanında sorular zamanla, gündemdeki olaylarla/konularla veya sosyal problemlerle ilişkili soruları da içermektedir. Mesela iştirak etmesi zorunlu olan Müslümanların Tayland kralının cenaze törenine katılması ve katılmaların sınırı ile ilgili soruları acil cevap gerektiren soru başlığı altında zikretmek mümkündür. Şeyhülislamlık müessesesi Tayland'daki

²³⁰ Salaming (mülakat).

²³¹ Santi Suasaming (mülakat).

²³² Salaming (mülakat).

²³³ Abdullah Numsuk, -ŞYŞ Asli Üyesi- "Tayland Şeyhülislamlık Müessesesinin Fetva Usülü" konulu görüşme, Bangkok (Tayland), 6 Aralık 2018.

tüm Müslümanların lideri olarak, bu ihtilafli soruları dinî (İslamî) hükümlere göre Müslümanlara, hükümete ve ilgi kurumlara derhal cevaplamalıdır. Çünkü eğer o sırada cevaplar hususunda net bir karara varılmazsa çeşitli sektörlere olumsuz etkileri olabilir. Bu acil cevap gerektiren sorularda, 1997 Tarihli Kanunun 8. (4) maddesine göre şeyhülislam bizzat kendisi fetva verebilir, dolayısıyla şeyhülislam, isterse bizzat kendisi veya bazı ŞYŞ asli üyeleriyle bir toplantı düzenleyerek fetva verebilir. Acil olarak cevaplanması gereken sorularla ilgili toplantıya “olağanüstü toplantı” denir.

Genel sorular kategorisindeki sorular genellikle halk, hükümet ve özel kurumlar tarafından sorulmaktadır. Aynı zamanda bu tür sorular zamana, gündemdeki olaylar/konulara veya özel durumlara bağlı olmayan sorulardır. Tavuk çiftliklerinde tavuk kesme yöntemleri, haram veya necis bir maddeyle karışan yemlerle beslenen hayvanların durumu, bir dinî liderin vakıf mallarını yönetmesi gibi sorulara verilen fetvalar bu türe örnek olarak verilebilir. Bu tür soruların zaman açısından bir aciliyeti yoktur. Çünkü bunlar herhangi bir kuruma veya daha geniş bir topluluğa zarar verilmesi ve yanlış anlaşılması söz konusu olmayan konular veya sorulardır. Bundan başka, genel nitelikli meselelere fetva verme işlemleri tamamen şeyhülislam tarafından belirtilen kurallar ve yöntemler üzerinden yapılmaktadır. Bu toplantıya “olağan toplantı” denmektedir.²³⁴

Şeyhülislamlık müessesesi fetva sorularını belli bir sayıya kadar topladığında görevli memur, topladığı soruları fetva taslağı hazırlamak için özel olarak tayin edilen ve ŞYŞ yardımcı üyelerinden oluşan heyete ulaştırmayı koordine eder. Bu aşamadan sonra ŞYŞ yardımcı üyeleri, gelen soruları değerlendirme sürecini, yani bunların fetva işlemlerine dâhil edip edilemeyeceğini tarama işlemini yürütürler. Kurula giden sorular, gönderen kişinin kişisel sıkıntılarını ve duygularını içermemeli, herhangi bir kuruma (şeyhülislamlık müessesesi gibi) zarar verecek sorular veya dava açma süresinde davayı etkileyecek cinsten sorular olmamalıdır. Ancak topluma yarar sağlayacak sorular sorulabilir.²³⁵

²³⁴ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. m 7.

²³⁵ Santi Suasaming (mülakat).

Bu süreç, yalnızca fetva verilebilecek soruları seçme veya ayırt etme süreci olarak kabul edilir. Ondan sonra taranan ve gerekli koşulları taşıyan sorulara fetva verme sürecine geçilecektir. ŞYŞ yardımcı üyeleri, soruları fetva verilmesi için toplantıya getirirler. Ayrıca sorular, ŞYŞ yardımcı üyelerinin ihtisas alanına veya istedikleri sorulara göre dağıtılacaktır. Eğer sorulardan biri boşta kalırsa, yani hiç kimse almazsa ŞYŞ yardımcı üyeleri başkanı bizzat kendisi bu tür soruları değerlendirir. Böylece, bu inceleme/değerlendirme aşamasına “Ön Fetva” veya “Fetva Taslağı” denir. Gelecekte ŞYŞ asli üyeleri verilen bu fetvayı tekrar değerlendireceklerdir.

Şeyhülislamlık müessesesinin soru alma süreci ve yöntemi titizlikle yaptığı görülmektedir. Bu süreci dörde ayırmak mümkündür:

- 1) Soru alma, yani şeyhülislamlık müessesesine gönderilen bütün soruların alınması.
- 2) Toplama, koordine etme, şüpheli veya anlaşılmayan soruların araştırılıp gerekli detayların eklenmesi, gerekli konularla ilgili alanlarda inceleme yapılması.
- 3) Tarama ve ayırt etme, yani fetva verilebilecek soruları seçme veya ayırt etme işlemleri.
- 4) ŞYŞ asli üyeleri heyetine gönderilmesi için ön fetva veya fetva taslağı hazırlama süreci.

B. Fetva Verme (İftâ) Süreci

Soru alma süreci gerçekleştirilip fetva verilebilecek soruların seçimi tamamlandıktan sonra ön fetva verme sürecine geçilir. Bu aşama, yani ön fetva işlemleri ŞYŞ yardımcı üyeleri heyeti tarafından yürütülür. Bu süreçte ŞYŞ yardımcı üyeleri gerekli referans kitapları ve eserlerden fetvada kullanılması gereken bilgileri araştırarak ön fetva taslağını yazarlar. Ayrıca ŞYŞ yardımcı üyeleri kendi uzmanlık alanlarına göre aralarında soruları paylaşırlar. ŞYŞ yardımcı üyeleri, fetva taslağını ŞYŞ asli üyelerine sunmadan önce fetva taslaklarının geçerliliğini tekrar değerlendirme ve inceleme yapmak üzere bir toplantı daha düzenlerler.²³⁶

²³⁶ Santi Suasaming (mülakat).

ŞYŞ yardımcı üyeleri yaptıkları ön fetva veya fetva taslağının içeriklerinde öncelikle gerekli kavramların terim anlamlarını verip tanımlarını yaparlar. Üstelik ŞYŞ yardımcı üyeleri, ön fetvalarında genel bakış açısını tasvir ederler ve ayrıca delil olarak kullanılacak gerekli bilgileri, kaynakları ve referansları titizlikle ve dikkatli bir şekilde araştırırlar. Referanslar araştırılırken birçok eserden, yani hem klasik hem de çağdaş kaynaklardan istifade edilmektedir. Örneğin Botoks enjeksiyonu ile ilgili meselelerin fikhî hükmü gibi güncel konularda çoğunlukla internet sitelerinden istifade edilmiştir. Güncel meselelerde bilgilerin daha doğru kavranabilmesi için gerekli kavramlar ve detayların internet siteleri üzerinden araştırılması gerekmektedir. Böylece, fetva kitaplarında toplanan fetvalara dair kaynak ve referans bulunmaktadır, fakat çeşitli kurumlara gönderilen fetvaların referansı belirtilmez.²³⁷

Fetva taslakları ŞYŞ yardımcı üyeleri tarafından değerlendirildikten sonra ŞYŞ asli üyelerine sunulmak üzere ŞYŞ asli üyelerinin genel sekreterine gönderilir. Daha sonra ŞYŞ asli üyeleri, gönderilen fetva taslağını kontrol edip genel sekreter tarafından düzenlenen toplantının gündeminin değerlendirilmesinde temel bilgi olarak kullanırlar. Genel sekreter, şeyhülislamın emriyle davet mektubu çıkarır ve ŞYŞ asli üyelerini toplantıya davet eder.²³⁸ Bu arada, ŞYŞ asli üyelerine, toplantıya katılmadan önce hazırlık yapmaları veya çeşitli konularda daha fazla çalışma yapmaları maksadıyla en az iki hafta kadar bir süre tanınır.²³⁹

Ön fetvalar, genel sekreterin davette belirlediği tarih, saat ve yere göre yapılacak olan toplantıda ŞYŞ asli üyeleri tarafından birlikte detaylı bir şekilde incelenir. Toplantıda ŞYŞ asli üyeleri, bu meseleleri fikhî hükme en uygun, en doğru ve en kapsamlı bir şekilde açıklayarak gerekli görüş bildirme, tartışma, önerilerde bulunma, ayrıca gerekli düzenleme ve değişiklikleri yaparlar.²⁴⁰ Bu toplantıya şeyhülislam başkanlık yapar.²⁴¹

²³⁷ Santi Suasaming (mülakat).

²³⁸ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. m 7-8.

²³⁹ Salaming (mülakat).

²⁴⁰ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. m 7-8.

²⁴¹ Bkz. Ek 4, s. 134.

ŞYŞ asli üyeleri arasında fetva konulu toplantı üç ayda bir veya yılda en az iki kere yapılmaktadır.²⁴² Her hâlükârda şeyhülislamık müessesesine gönderilen soruların sayısına ve soruların önemine göre de tarihte düzenleme yapılır. Eğer o vakitte az sayıda soru var ise gelecek toplantıya ertelenir.²⁴³ Yönetim kurulu genel sekreteri hazırlanmış fetva taslağının tamamını ŞYŞ asli üyelerine okur ve ŞYŞ asli üyeleri de hem içerik hem ifade üslubu açısından tek tek her konuyu inceleyerek gerekli görüş bildirme, önerilerde bulunma, gerekli düzenleme ve değişiklikleri yaparlar. Bir sonuca vardıldıktan sonra şeyhülislam bizzat kendisi kontrol eder ve yürürlüğe girmesi için imzalayıp onaylar. Bundan dolayı ŞYŞ asli üyelerinin verdiği hükme fetva denmez.²⁴⁴

ŞYŞ asli üyeleriyle fikir alışverişi yapan şeyhülislamın, alanlarında uzman ŞYŞ asli üyelerine danışıp onların eğilimlerini göz önünde bulundurarak fetva verdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca heyette İslam hukukunda ihtisas sahibi ŞYŞ asli üyeleri ile farklı alanlardan uzmanlar da bulunmaktadır; mesela tıp uzmanı, fen bilimleri uzmanı, astronomi uzmanı ve sosyal bilimciler²⁴⁵ gibi ŞYŞ asli üyeleri bulunmaktadır. Fetva verirken Kitâb, sünnet, icmâ ve kıyas esastır. Dinî meseleler ile ilgili fetvalar dört mezhep imamının usulüne göre verilmektedir. Bu fetvalarda özellikle Tayland'da en yaygın mezhep olan Şafii mezhebinin görüşleri kullanılmaktadır. Ama yine de fetvaların daha kapsamlı ve eksiksiz olması için diğer mezheplerin görüşleri de dikkate alınmaktadır. Bazı meselelerde şeyhülislam, mezhepler arasındaki görüş ayrılıkları varsa ve Şafii mezhebinin görüşü diğer mezheplerin ittifak etmiş olduğu görüşe aykırı ise yine çoğunluğa göre fetva vermektedir. Analiz edilmesi gereken bazı meseleler ve özel konularda -mesela kati bir delilin bulunmadığı güncel meselelerde- sosyal bağlamı, gerçekliği ve durumun uygunluğunu dikkate alarak inceleme yapar ve Şafii âlimlerin görüşlerine bağlı kalmaksızın bütün klasik ve çağdaş mezhep âlimlerinin görüşlerini dikkate alır.²⁴⁶ Fetva verme yönergesi bölümünde detaylardan bahsedilmektedir.

²⁴² Salaming (mülakat); Jewangma (mülakat).

²⁴³ Salaming (mülakat).

²⁴⁴ Santi Suasaming (mülakat); Prayadsap (mülakat).

²⁴⁵ Prayadsap (mülakat).

²⁴⁶ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. m 8-9.

Anlaşıldığına göre, şeyhülislamın fetva verme ile ilgili 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yöntem Kanunu'nun 8. maddesine göre şeyhülislam, İslam hukukuna göre fetva kararlarını açıklamakla yükümlüdür ve özetle 3 adımdan bahsedilebilir:

- 1) ŞYŞ yardımcı üyeleri fetva taslağı hazırlamak için ön inceleme yapar.
- 2) 1997 Tarihli Kanunun 8. maddesinin 2. fıkrasına göre şeyhülislam tarafından tayin edilen ŞYŞ asli üyelerinin yaptığı toplantı gündemi değerlendirilir.
- 3) 1997 Tarihli Kanunun 8. maddesinin 4. fıkrasına göre şeyhülislamın fetva kontrolü, değerlendirmesi ve onayına geçilir.²⁴⁷

Böylece şeyhülislamın verdiği bütün fetvalar, ŞYŞ asli üyelerinin değerlendirmesi ve kontrolünden geçmektedir. Ancak halk ve kurumlar tarafından gönderilmiş acil cevap gerektiren fetvalar hariçtir. Bazı meselelerde şeyhülislam, 1997 Tarihli Kanunun 8. maddesinin 1. ve 4. fıkrasına göre fetva verir, yani ŞYŞ asli üyelerinin değerlendirmesi aşamasını geçer. Şeyhülislam ŞYŞ asli üyelerinin değerlendirmesini beklemeden de fetva verebilir.

C. İlan Etme Süreci

Verilen fetvalar ŞYŞ asli üyeleri tarafından incelenip şeyhülislamın onayından geçtikten sonra yürürlüğe girer ve ilan edilir. İlan edilme yöntemi, verilen fetvaların türüne göre farklı şekillerde yapılmaktadır. Bunlar, yine acil cevap gerektiren sorular ve genel sorular şeklinde iki şekilde ayrılabilir.

Acil cevap gerektiren soruları, şeyhülisamlık müessesesi bir mektup yazarak veya onaylı belge çıkararak ilgili kurumlara gönderir. Bu belgeler özel ve resmi bir biçimde hazırlanmaktadır. Eğer insanlara açıklanması gereken meseleler ise, bizzat şeyhülislam tarafından açıklanır veya şeyhülisamlık müessesesinin temsilcisi tarafından internet sitesinde bildirilir.

Genel soruların fetvalarına gelince, bu tür fetvaların duyurulması ve müsteftiye bildirilmesi genel sekreterin görevidir. Daha sonra bu fetvalar kitap halinde toplanır ve

²⁴⁷ İKYK, 1997: madde 8; Samnak Chularajmontri, *Fetâva Aziziyye fi'l-mesâil ve'l-kazâya'l-Muâsire*, s. m 8; Jewangma (mülakat).

fetva koleksiyonu kitabı şeklinde basılıp yayınlanır.²⁴⁸ Şeyhülislamlık müessesesi, basılan fetva kitaplarını toplam 39 ilde bulunan İl İslam Meclisi'ne ve resmi kaydı olan Cami Meclisleri'ne gönderir. Ayrıca öğrenme kılavuzu olarak özel İslamî (dinî) okullara ve isteyen kişilere de gönderir. Üstelik ilgi çeken bazı meseleler de şeyhülislamlık müessesesinin internet sitesinde, gazeteler, dergiler veya radyo istasyonlarında yayınlanmaktadır.²⁴⁹

V. FETVA VERİLEN MEKÂN VE FETVA İŞLEMLERİNDE KULLANILAN BÜTÇE

A. Fetva Verilen Mekân

Şeyhülislamın verdiği fetvalar, ŞYŞ asli üyeleriyle istişare edilip onların fikirleri muvacehesinde bir sonuca varma süreciyle sona erer. Yani fetva ŞYŞ asli üyeleriyle istişare edilip onların fikirlerinin de göz önünde bulundurularak ortaya konan bir karardır. Bu nedenle her fetva için bir toplantı düzenlemek gerekir. Genel olarak toplantıların, katılımcı sayısına göre; yani çok kişinin sığabileceği ve fetva vermek için uygun bir mekânda yapılması gerekmektedir. Şeyhülislam Aziz döneminden beri, şeyhülislamlık müessesesinde hazır bir yer ve mekân bulunduğu için bütün fetva işlemleri, şeyhülislamlık müessesesinde bulunan salonlarda yapılmaktadır. Fakat bazen başka yerlerde de yapılmaktadır. Örneğin Tayland'ın başkenti olan Bangkok ve Bangkok dışındaki toplantı salonlarında yapılabilir, bu durumda genellikle imkân, tesisler ve özel durumlar dikkate alınarak bu toplantılar yapılır.²⁵⁰

Şeyhülislamlık müessesesi, Ulusal İslamî İşler İdare Merkezi'nin içinde, Tayland'ın başkenti olan Bangkok'un Nong Chock bölgesinde yer almaktadır. Ulusal İslamî İşler İdare Merkezi, Şeyhülislam Prasert Mahamed'in (1981-1997) görev yaptığı dönemde 1995 yılında inşa edilmeye başlanmış olup Şeyhülislam Sawat Sumalyasak

²⁴⁸ Salaming (mülakat).

²⁴⁹ Jewangma (mülakat).

²⁵⁰ Jewangma (mülakat).

(1997-2010) döneminde 2001 yılında kullanıma açılmıştır. Ulusal İslamî İşler İdare Merkezi inşaatı İçişleri Bakanlığının (Yerel Yönetim Birimi) desteği ile kurulmuştur.²⁵¹

Ulusal İslamî İşler İdare Merkezi, Tayland'daki İslamî işlerin yönetim merkezi olarak kabul edilmiş ve şu fonksiyonları üstlenmiştir: Tayland'da düzenlenen mevlid faaliyetlerinin yapılması; Şeyhülislamlik müessesesinin İslamî işler yönetim merkezi olması; Hac merasimi hakkında koordinasyon ve bilgilendirme merkezi olması; Müslüman ülkelerle koordinasyon, haberleşme ve ilişki sağlama merkezi olması; Taylandlı Müslümanların ve Müslüman ülkelerin, Tayland hükümetinin İslam'ı desteklemesi (devletin İslam dinini himaye altına alması) hakkında onlara bilgi verecek yer olması.²⁵²

Günümüzde şeyhülislam, Ulusal İslamî İşler İdare Merkezini hâlâ yönetim merkezi (ofis) olarak kullanmaktadır. Bu binada şeyhülislamlik müessesesi, Tayland Merkezi İslam Meclisi Ofisi ve Helal Gıda Standartları Enstitüsü Ofisi olmak üzere üç büro bulunmaktadır.²⁵³

Şeyhülislam Aziz'in, Ulusal İslamî İşler İdare Merkezi içinde yer alan yönetim merkezi (ofis) olan şeyhülislamlik müessesesini fetva işlemleri için ana merkez olarak kullandığı görülmektedir. Fakat bu merkez dışındaki başka yerler de bazen fetva vermek için kullanılmaktadır, yani fetva verme yeri o zamanın şartları ve imkânı dikkate alınarak düzenlenmektedir.

B. Fetva İşlemlerinde Kullanılan Bütçe

Şimdiki şeyhülislamlik müessesesi, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Yerel Yönetim Birimi'nin altında kalan bir organizasyondur. Şeyhülislamlik müessesesi, bu kurum tarafından beş milyon Baht (yaklaşık 156,490.00 ABD doları) destek almaktadır. Fetva işlemleri de dahil olmak üzere bütün idari işler ve uygulamalar icra edilirken bu miktar kullanılır. Ayrıca tüzel kişi kuruluşu olan Helal Gıda Standartları Enstitüsü'nden de mali

²⁵¹ Samank Chularajmontri, *Pravat Kan Kotang Sun Borihan Kickarn İslam (İslamî İşler İdari Merkezi'nin İnşa Edilmesi)*, (t.y.) <http://www.skthai.org/th/pages/6790> (erişim tarihi 14/01/2019).

²⁵² Samank Chularajmontri, *Pravat Kan Kotang Sun Borihan Kickarn İslam (İslamî İşler İdari Merkezi'nin İnşa Edilmesi)*, (t.y.) <http://www.skthai.org/th/pages/6790> (erişim tarihi 14/01/2019).

²⁵³ Samank Chularajmontri, *Pravat Kan Kotang Sun Borihan Kickarn İslam (İslamî İşler İdari Merkezi'nin İnşa Edilmesi)*, (t.y.) <http://www.skthai.org/th/pages/6790> (erişim tarihi 14/01/2019).

destek almaktadır. Böylece bütçe, genellikle fetva verme sürecinde gerekli ayrıntıları kontrol etmek ve bilgi toplamak için ilgili mekânları ziyaret etmek, toplantı düzenlemek, vatandaş ve kurumlara dağıtmak için fetva kitaplarının (el kitabı halinde) bastırılması işlemlerinde kullanılmaktadır.²⁵⁴ Tarafımızca net masraflar tam olarak bilinmemektedir.

VI. FETVA İLE İLGİLİ ENGELLER VE SORUNLAR

Şeyhülislamlık müessesesi tarafından verilen fetvalar hakkındaki araştırmalarda, çeşitli dokümanların ve ilgili kişilerle yapılan görüşmelerin verilerine göre, Tayland'daki şeyhülislamlık müessesesinin fetva verme esnasındaki karşılaştığı engeller ve sorunlar üç ana kısma ayrılabilir; fetva işlemlerindeki engeller, fetvanın uygulanmasındaki engeller ve fetva verme yetkisinde karşılaşılan engeller.

A. Fetva İşlemlerindeki Engeller ve Sorunlar

Fetva işlemlerindeki engeller ve sorunlarda, Santi Suasaming (ŞYŞ Yardımcı Üyeleri Başkanı) ile yapılan röportajda, Tayland'daki Müslüman toplum arasındaki bağın, diğer Müslüman toplumların kendi aralarındaki bağdan farklı olduğu söylenmektedir. Mesela Müslüman ülkelerin nüfusunun çoğunluğu Müslüman olduğu ve İslam toplumu özelliği taşıdığı için fetva işlemlerindeki sınırlamalar daha azdır. Fakat Tayland'daki toplum ve durum tamamen farklıdır. Tayland, Müslüman bir ülke olarak sayılmamakla birlikte yönetimin gayrimüslimlerin elinde bulunması ve Müslüman nüfusun da azınlıkta olması sebebiyle Müslümanların günlük yaşamındaki kısıtlama ve sınırlamalar da çoktur. Mesela dükkânlar veya marketlerde helal gıdalar satılmakla birlikte Müslümanların tüketmesi yasak olan ürünler veya haram gıdalar da satılmaktadır. Bununla birlikte Müslümanlar ile gayri Müslimler çeşitli kurumlarda, firmalarda ve kuruluşlarda birlikte çalıştığı için bu gibi sınırlamalardan kaçınmak çok zordur. Bu sebeple fetva verilirken çeşitli engeller ve kısıtlamalar doğabilir, çünkü bazı durumlarda kapsamlı bir şekilde hüküm verilemez.²⁵⁵

Şeyhülislamlık müessesesinin yaptığı fetva işlemlerini olumsuz olarak etkileyen diğer engeller veya sorunlardan biri ise maddi (sermaye) sorundur. Santi Suasaming,

²⁵⁴ Jewangma (mülakat); Prayadsap (mülakat).

²⁵⁵ Santi Suasaming (mülakat).

Parinya Prayadsap (ŞYŞ Asli Üyeleri Genel Sekreteri) ve Doç. Dr. Maroning Salaming (ŞYŞ Asli Üyesi) ile yapılan röportaja göre, ekonomik şartlar fetva işlemleri için bir engel ve sorun olarak kabul edilir. Şeyhülislamlık müessesesi, bir tüzel kuruluş olmamasına rağmen devlet tarafından yıllık bütçe desteği almaktadır. Fakat devletin verdiği bu para çeşitli alanlara taksim edildiği ve müessesenin tüm giderlerine kullanıldığı için yeterli gelmemektedir.²⁵⁶

Ayrıca Doç. Dr. Maroning Salaming, engeller konusunda farklı bir yorum yapmıştır. Ona göre referans kaynaklarının, personelin ve çeşitli teknoloji ortamlarının yetersizliği de fetva işlemlerinde görülen bir engel ve sorun olarak kabul edilir.²⁵⁷ Bu alandaki bazı engeller ve sorunlar, daha önce bahsedildiği gibi maddi (sermaye) sıkıntıdan kaynaklanıyor olabilir.

Fetva işlemlerinin diğer engeli ve sorunu kabul edilen bir konu ise, fetva yöntemi ile ilgili meseledir. Gazali Benmad'ın *Mufti of Thailand : it's Necessity, Possibility and Model* adlı tezinde belirttiği gibi, şeyhülislamın kullandığı yöntemlerde birçok problem mevcuttur. Şeyhülislamın ŞYŞ asli üyelerinin görüşlerine göre dinî meselelerde fetva vermesiyle ilgili belli bir kanun veya herhangi bir kural yoktur. Yani ŞYŞ asli üyelerinin tayin edilme ve danışma yöntemi ile ilgili hiç bir kural belirlenmemiştir.²⁵⁸

B. Fetvanın Uygulanmasındaki Engeller ve Sorunlar

Fetvanın uygulanması ile ilgili sorunlar hususunda, Doç. Dr. Abdullah Numsuk (ŞYŞ Asli Üyesi) ile yapılan görüşmede şu sonuca varılır: Tayland'daki Müslümanlar gerek yaşadığı toplumdan, gerek eğitimden veya kurumlardan etkilendiklerinden dolayı dinî uygulamalarda farklı yorumlara sahiptirler. Bu nedenle şeyhülislam herhangi bir konuda fetva verirken, bazı kişiler ve bazı gruplar şeyhülislamın verdiği fetvaya tâbi olmayabilir, çünkü onlar, şeyhülislamla veya fetva veren kişiyle aynı mezhebe mensup olmayabilirler. Şeyhülislamın onlardan farklı bir bölgeden geldiğini veya şeyhülislamın onların tâbi olmadığı bir âlim olduğunu da iddia edebilirler.²⁵⁹

²⁵⁶ Santi Suasaming (mülakat); Prayadsap (mülakat); Salaming (mülakat).

²⁵⁷ Salaming (mülakat); Santi Suasaming (mülakat).

²⁵⁸ Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 21.

²⁵⁹ Numsuk (mülakat).

Ayrıca Doç. Dr. Abdullah Numsuk, şeyhülislamın fetva verme gücüne sahip olmasına rağmen fetvayı uygulama (yürütme) yetkisine sahip olmaması nedeniyle bunun sorunlara neden olabileceğini söylemektedir. Çünkü Tayland'daki Müslüman toplumda bağımsız fetva hareketi bulunmaktadır, yani şeyhülislamlık müessesesine bağlı kalmadan fetva verilebilir. Bu hareket Müslümanlar arasında bir bölünme veya ayrılık nedeni olabilir. Bazı meselelerde âlimler arasında görüş ayrılığı da bulunmaktadır, halk yani uygulayan kitle de bu ihtilafı ve çelişkili görüşler sebebiyle çatışmaya yol açabilir. Bu durum toplumda yanlış anlamalar ve sorunlarla sonuçlanır. Eğer bağımsız fetva, herkesin erişebileceği bir temel dinî bilgi düzeyindeyse yahut tüm Müslümanların bilgi sahibi olduğu bir mesele ise -domuz etinin haramlığı gibi- bu konular daha az olumsuz sonuçlara yol açabilecek bir konu olarak kabul edilir. Ayrıca bu mesele, toplumu yahut bir kurumu veya şirketi geniş bir şekilde etkileme gücüne sahipse bu konu dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Bazı fetva işlemlerinde yardımcı araçların kullanılması gerekir. Mesela, bir ürünün veya gıdanın helal olup olmadığının ispatlanabilmesi için bilimsel araştırma süreçlerine, yani teknolojik araçları kullanmaya ihtiyaç vardır. Sonuç olarak, eğer bu tür fetvalar sınırlı imkân ve yeterli bilgiye sahip olmayan kişiler tarafından verirse fetva uygulamasında büyük sorunlara yol açabileceği kabul edilmektedir.²⁶⁰

Bağımsız fetvadan bahsederken, günümüzde Tayland'daki tüm Müslüman âlimler -ister medresedeki hocalar ister akademisyenler- toplumsal sorunların çözümünde farklı fetvalar verebilirler. Bu yaygın olan bağımsız fetvalar internet, radyo ve televizyon aracılığıyla doküman veya belge şeklinde verilmektedir. Ancak bu âlimlerin verdiği fetvalar, Tayland'daki Müslümanların lideri olarak kabul edilen şeyhülislamın verdiği fetvalar gibi resmi olarak geçerli değildir. Bazı âlimler, diğer âlimlere göre farklı anlayışlara sahiptir. Bu durum dinî meseleleri yorumlama ve fetva farklılığına yol açabilir. Özellikle küreselleşme çağından sonra, insanlar dünyanın her köşesinde birbirleriyle iletişim kurabilmektedir. Bazen müsteffî yurtdışında yaşayan bir kişiden veya herhangi bir kurumdan fetva isteyebilir. Böyle olunca bu durum ihtilafı yol açabilir ve şeyhülislamın verdiği fetvaların kabul edilmemesi gibi bir durum ortaya çıkar, şeyhülislamın yetki alanına girilmiş olur. Bu durum Müslüman arasındaki birlik

²⁶⁰ Numsuk (mülakat).

ve beraberliğin bozulmasıyla sonuçlanır ve Müslüman toplum içinde pek çok probleme sebep olur.²⁶¹ Ayrıca halkın, şeyhülislamı Tayland'daki tüm Müslümanların lideri olarak görmemesi sebebiyle ortaya çıkan bağımsız fetva hareketleri de Müslümanlar arasında ihtilafa sebep olmakta olup bu durum örneğin Suthep Santiwaranont'ın çalışmasında açıkça görülmektedir.²⁶²

Görülüyor ki, şeyhülislamın fetvalarının uygulanmasındaki engeller ve sorunların asıl sebebi onun halk tarafından kabul edilmemesidir. Bu sorun, şeyhülislam ve Müslüman toplum arasındaki mezhep farklılıklarından kaynaklanıyor olabilir. Bunun yanı sıra, bu durum halkın yaşadığı bölgelerden, itimat ettiği âlimlerden veya okuduğu ve eğitim aldığı okuldan kaynaklı olabilir. Ayrıca, şeyhülislamın sadece fetva verme yetkisine sahip olması yanında fetva uygulama (yürütme) yetkisine sahip olmaması nedeniyle, bağımsız fetvaların olabileceği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu hareketler uygun değildir. Eğer şeyhülislam ve bağımsız âlimler aynı anda ve aynı konuda fetva vermiş ise bu yanlış anlaşılmalara ve Müslümanlar arasında ihtilafa sebep olabilir. Bu bağımsız âlimler aynı zamanda, Tayland'da Müslümanların lideri olarak kabul edilen şeyhülislamın hakkına girmiş veya görevine müdahale etmiş olurlar.

C. Fetva Verme Yetkisi Konusundaki Engeller ve Sorunlar

Fetva verme yetkisi konusundaki engel, Tayland'daki şeyhülislamlık müessesesi tarafından yapılan fetva işlemlerinde ortaya çıkan engellerden biri olarak kabul edilir. Çünkü ilgili kanunda fetva verme yetkisi veya görevinin kimin uhdesinde olduğu ve fetva verecek kişinin özelliklerinin belirlenmesinde belirsizlik olduğu görülmektedir. Bu mesele, yukarıdaki zikredilen Gazali Benmad'ın *Mufti of Thailand : it's Necessity, Possibility and Model* adlı tezinde görülmektedir. Ayrıntıları şu şekilde özetleyebiliriz.

Kanundaki ve fetva verecek kişinin özellikleri konusundaki belirsizlikler, şeyhülislamın fetva verme görevindeki bir engel olarak kabul edilir. Fetva verme işlemlerinde görev yapacak ŞYŞ asli üyelerinin özellikleri İslam hukukunda veya

²⁶¹ Suthep Santiwaranont, Dolmanach Baka v.dğr, *Views of People and Government Officials in Southern Border Provinces Toward Practices According to Islamic Principles as judged by "Chularajmontree" Chief Imam of Muslims in Thailand: A Case Study of Muang District, Pattani Province*, (Thailand; Prince of Songkla University Pattani Campus and Delegation of Standing Committee on Religion, Art and Culture of House of Representatives of Thailand, 1997), s. 132; Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 21-22.

²⁶² Daha detaylı bilgi için bkz. Suthep Santiwaranon, s. 132.

kanunda açık bir şekilde belirlenmediğinde herhangi bir kusurlu sonuç doğabilir. 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanununun 8. maddesinin 2. fıkrasında, İslam hukuku ile ilgili önerilerde bulunması için ŞYŞ asli üyelerinin şeyhülislam tarafından tayin edilmesi hakkındaki kanunda veya şeyhülislamın fetva komitesi ile ilgili kanunda fetva verecek kişinin özellikleri bulunmamaktadır. Uygulamada (fetva işlemlerinde), ŞYŞ asli üyelik görevini yapanlar sadece âlimler ve İslamî ilimler akademisyenleri olmayıp bunun yanında diğer alanlarda çalışan uzmanlar ve İslam Hukukuna göre müftü özelliğine sahip olmayan ŞYŞ asli üyeleri de bulunmaktadır. Bu nedenle fetva verme işlemlerinde bulunan ŞYŞ asli üyeleri, her ne kadar bilgi sahibi ve fetvada yetenekli kişiler olsalar da herkesin İslam hukukunda belirtilen özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Tıp, astronomi ve siyaset bilimi uzmanları gibi fetva vermeye ehil olmayan birçok kişi ŞYŞ asli üyelik görevini icra etmektedir. Bu mezkur kişiler her ne kadar kendi alanlarında uzman olsalar da fetva veremezler çünkü fetva verecek kişinin ancak İslam hukukunda belirtilen nitelik ve özellikleri taşıması gerekmektedir. Fetva verecek kişi, temel dinî bilgileri bilmesi yanında İslamî hükümlerin kaynakları hakkında da bilgi sahibi olmalıdır. Böylece, bütün ŞYŞ asli üyelerinin nitelikleri ve özellikleri göz önüne alındığında birçok kişi İslam hukukunda fetva verebilecek özelliğe sahip değildir. Bu nedenle, fetva işlemlerinde çalışan ŞYŞ asli üyelerinin bir kısmı İslam hukukuna göre fetva ehli olarak kabul edilemez.²⁶³

Üstelik Gazali Benmad'ın tez çalışmasına göre, 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanunu'nda şeyhülislamın İslam dini ile ilgili en yüksek derecede bilgiye sahip olması gereken konuların geniş bir şekilde belirlenmediği ve şart koşulmadığı görülmektedir.²⁶⁴ Aynı zamanda şeyhülislam olacak kişinin dinî konularda yeterli bilgiye sahip olup olmadığının tespiti hangi kriterlere göre ve kim yahut hangi kurum tarafından yapılacağı da kanunda açık bir şekilde belirlenmemiştir. Bu nedenle, 1997 Tarihli İslamî Kurumsal Yönetim Kanununa göre yapılan ilk şeyhülislam seçiminde ve 2010 yılındaki ikinci seçimde, bazı şeyhülislam adayları arasında dinî alanda fetva verilmesi gereken konularda fetva verebilecek kadar İslam ile ilgili konularda yeterli bilgiye sahip olmayanlar da bulunmaktadır. Bu adaylar şeyhülislam olarak

²⁶³ Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 19-20, 425.

²⁶⁴ İKYK, 1997: madde 7.

seçilmemesine rağmen yine de oy almışlardır. Bu durum göstermektedir ki kanunda şeyhülislamın yeterli bilgiye sahip olması konusunun belirlenmemesi çeşitli problemlere yol açabilir²⁶⁵ ve şeyhülislamın fetva verme görevinde de olumsuz etkilere neden olabilir.

²⁶⁵ Benmad, *Mufti of Thailand*, s. 20.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**1997 SONRASI SÜREÇTE ŞEYHÜLİSLAM AZİZ PHİTAKKUMPOL'UN
YAYINLADIĞI FETVALAR**

Tayland'da 1997 sonrası süreçte, on sekizinci şeyhülislam olan Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol (2010-halen) tarafından fetva hazırlığı konusunda görevlendirilmiş ŞYŞ Asli Üyeleri ve ŞYŞ Yardımcı Üyeleri, fetva faaliyeti konusunda yararlı olmuşlardır. Günümüze kadar Şeyhülislam Aziz döneminde yazılı olarak 47 tane fetva yayınlanmıştır. Bu dönem Tayland'da şeyhülislamlık müessesesinin en çok fetva verdiği dönemdir. Dolayısıyla bu bölümde Şeyhülislam Aziz'in yayınladığı fetvalarla ilgili konuları ele alacağız. Öncelikle Şeyhülislam Aziz'in *Fetâvâ Azîziyye fi'l-Mesâil ve'l-Kadâya'l-Muâsıra* adlı fetva koleksiyonu olan eseri incelenecektir. Bu incelemede eserin özellikleri, önemi ve çıkış amacı ve eserde yer alan konularla ilgili bilgi verilecektir. Daha sonra fetvaların hazırlanmasında takip edilen metot ve kullanılan kaynaklar, fetvaların özellikleri başlığı altında ele alınacaktır. Son olarak fetvalarla ilgili mülhaza ve tespitler değerlendirilecektir.

I. ŞEYHÜLİSLAM AZİZ PHİTAKKOMPOL'UN FETVA KOLEKSİYONU OLARAK *FETÂVÂ AZİZİYYE Fİ'L-MESÂİL VE'L-KADÂYA'L-MUÂSIRA* ADLI ESERİ

A. Eserin Özellikleri

Şeyhülislam Aziz'e şeyhülislamlık yaptığı süre boyunca (2010 - devam ediyor) sorulan meselelere dair verilen fetvaların derlenmesinden oluşan bir kitaptır. 2011 yılından 2014 yılına kadar, toplam dört yıl içerisinde verilen fetvaları içermektedir.²⁶⁶

“*Fetâvâ Azîziyye fi'l-Mesâil ve'l-Kadâya'l-Muâsıra*” adı kitabı hazırlayan editörler tarafından uygun görülmüştür. Manası ise “Çağdaş meseleler ve hükümlere dair Aziziyye fetvalar” olarak verilmiştir. “Aziziyye” kelimesi Şeyhülislam Aziz'e nisbet edilen bir zarftır, çünkü şeyhülislam, Tayland'daki İslam hukuku ile ilgili çeşitli dinî meseleler üzerine fetva verme yetkisine sahip olması yanı sıra bu fetvaların kitap haline getirilmesini sağlayan kişidir.²⁶⁷

Fetâvâ Azîziyye fi'l-Mesâil ve'l-Kadâya'l-Muâsıra kitabının yayınlanmaya müsait olabilmesi için, sadece bir grup (komite) içinde incelenmesi yeterli olmayıp, bununla birlikte uzman editörün çalışmasıyla derlenen bir kitap olarak hazırlanması

²⁶⁶ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. m 7.

²⁶⁷ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. m 10.

gerekir. Fetva kitabı haline getirilmeden ve halka yayınlanmadan önce Şeyhülislam Aziz, gerekli alanları ispat ve kontrol etmek (imla ve yazım hataları) için bir komitenin (çalışma grubu) atanmasını sağlamıştır.²⁶⁸

ŞYŞ Asli Üyeleri'nden Yrd. Doç. Dr. Abdullah Numuk, kitap taslağını, imla ve yazım hatalarını kontrol etmek için heyet başkanı olarak atanmıştır. Görev boyunca gerekli işlemleri kontrol etmek için yedi defa toplantı düzenlenmiştir. Çünkü bu eser, metnin doğruluğu ve kendine özgün bir çalışma olması münasebetiyle ŞYŞ Asli Üyeleri arasında yapılan toplantıda gerçekleştirilmiş bir kitap olduğu için taslak, imla ve yazım hatalarını kontrol eden heyet tarafından aslına uygun bir şekilde cümle ve metne göre kontrol edilmesi gerekiyordu.²⁶⁹

Fetâvâ Azîziyye fi'l-Mesâil ve'l-Kadâya'l-Muâsıra adlı kitap toplam 150 sayfadan oluşmaktadır. Şeyhülislamın önsözü, ŞYŞ Asli Üyeleri Başkanı'nın takdiri, önsöz, içindekiler, metin, bibliyografya ve çalışma sürecinde bulunan çeşitli heyet atanması ile ilgili ek bölümü de içermektedir.

Bu eser 47 fetvadan oluşmaktadır. Genellikle fetvaların çoğunluğu çağdaş meselelerle ilgilidir. Mesela, tıbbi alan ile ilgili uygulamalar, tüketim (yeme içme ve kullanma) ve ayrıca ibadet ile ilgili meseleler bulunmaktadır. Bu kitapta konulara göre ayrı bir başlık ve kategori altında düzenlenmeler bulunmamaktadır. Kitap verildiği fetvanın sırası ve yılına göre düzenlenmiştir.²⁷⁰

Yazar metnin formatını düzenlerken çeşitli alt detayları ayırarak yazmıştır. Yani “şeyhülislamlık fetva sayısı”, “konu”, “soru”, “fetva işleminde kullanılacak temel bilgiler”, “inceleme”, “sonuç olarak bu şekilde fetva verilir” ve metnin son kısmında şeyhülislam imzası yer almaktadır. Ayrıca detayları aşağıdaki örneklerde zikredilecektir.

“Şeyhülislamlık fetva sayısı”, fetva veren, sayı veya fetva numarası kâğıdın (metnin) başında yer almaktadır. Mesela, “Şeyhülislamlık Fetva No. 03/2554”, “03” o

²⁶⁸ Samnak Chularajmontri, *FA*, s. m 9-10.

²⁶⁹ Samnak Chularajmontri, *FA*, s. m 10.

²⁷⁰ Bkz. Ek 7, s. 139.

senenin tüm fetvalarının sayısı ve “2554” ise²⁷¹ (budist yılı) fetvalarının verildiği yıldır.²⁷²

“*Konu*”, verilecek fetvaların konusu veya meselesidir. Mesela, “*Konu: Böcekten Çıkarılan Gıda Boyası Kullanımı*”.

“*Soru*”, soru soran (müstefti) tarafından sorulan soru veya belirli bir konu üzerinde cevap isteme ile ilgilidir. Mesela, “*Soru: Müslümanlara ‘Hayat Sigortası’ yaptırmak câiz midir ?*”²⁷³

“*Fetva işleminde kullanılacak teknik bilgiler*”, ek bilgileri vermek ve detayları sağlamak için ayrıntılı bilgilerdir. Bu kısımda çoğunlukla fetva veren (şeyhülislam), çeşitli isimlerin tanımlarını açıklamakla birlikte bazı eylemler ve niteliklerle ilgili gerekli bilgileri de verir. Mesela, tıbbi teknik bilgilerini, hastalık belirtilerini, bazı kimyasal maddelerin kaynağını veya çeşitli törenlerin bilgilerini açıklar, tıbbi açıdan hastalık ismi, ilaç ismi ve yer ismi de ayrıca zikredilir. Ancak, fetva işleminde kullanılacak teknik bilgiler her fetvada bulunmayıp sadece bazı meselelerde bulunur.²⁷⁴

“*İnceleme*”, sorulan mesele hakkındaki açıklamaları veya ilgili detayları içermektedir. Mesela, Kur’an, hadis, fıkıh ilmi açısından kaideler veya klasik ve modern dönemdeki âlimlerin görüşleri zikredilmektedir. Bir sonraki adımda cevaba ulaşılabilişmesi için, çeşitli incelemeler (kararlar) de açıklanmıştır, mesela, doktorun kararı, yurt dışındaki ulema meclisinin kararı gibi bilgiler de verilmiştir. Bu çalışmalara her zaman Allah’a hamd, resulüne salat ve selam ile başlanılmaktadır.²⁷⁵

“*İncelendikten sonra bu şekilde fetva verilir*”, bu cümle karar (fetva) verilmeye başlanıldığına işaret eder. Bu kararlar, bazı fetvalarda açık bir şekilde görülür veya bazı fetvalarda herhangi bir görüş tercih edilir. Mesela, “*incelendikten sonra, sonuç olarak*

²⁷¹ Bu eser verdikleri sayı veya fetva numarası Budist Yılı (B.Y.) kullanılmaktadır. Bu yılın sayısı Tayland’da resmi takvim olarak kullanılmaktadır. Budist yılı sayısı miladiden 543 sene daha ileridedir.

²⁷² Bkz. Ek 7, s. 139.

²⁷³ Bkz. Ek 7, s. 139.

²⁷⁴ Örneğin bkz. FA, S. 12/2557, s. 100; S. 03/2557, s. 81; S. 04/2557, 83; S. 05/2557 s. 84; S. 06/2557, s. 86; S. 09/2557, s. 94; S. 10/2557, s.96; S. 14/2557, s. 103; S. 01/2557, s. 78; S. 10/2556, s. 50; S. 03/2554, s. 7.

²⁷⁵ Bkz. Ek 7, s. 139.

bu şekilde fetva verilir, oruçluyken burun tıkanıklığı için koklama ilacı kullanmak orucu bozmaz”.

Fetvanın son kısmında, onaylayan şeyhülislamın imzası bulunur. (Bu kısımda Şeyhülislam Aziz kendi imzasına atarak sonunda da “*Vallahu a’lem bis-Savâb*” yani “Doğruyu en iyi bilen Allah’tır” cümlesiyle son verir.)²⁷⁶

Genelde, fetva metni iki üç sayfa olmaktadır. Fakat fetvalar ihtiyaç duyulan durumlarda uzatılır. Bu kitapta en kısa fetva, bir sayfadan oluşur,²⁷⁷ en uzun fetva ise yedi sayfaya ulaşır.²⁷⁸

Bu fetva kitabı, 2015 yılında şeyhülislamlık müessesesi tarafından yayınlanmıştır. Bu kitabın yayınlanmasında, Chulalongkorn Üniversitesi Helal Bilim Merkezi tarafından destek alınmış olup beş bin adet basılmıştır. Ayrıca bu kitap satılmamış, fakat ülkedeki 39 İslam Merkezi’ne,²⁷⁹ dört bin cami (yalnız kayıtlı olanlar), okul, kurum ve isteyen herkese dağıtılmıştır.²⁸⁰

B. Eserin Önemi ve Çıkış Amacı

Fetâvâ Azîziyye fi’l-Mesâil ve’l-Kadâya’l-Muâsıra adlı eser, şeyhülislamlık fetva koleksiyonu olarak tanınmış olup çeşitli fetva konularını içermektedir. Bu konular, ibadet, işlemler, helal gıdalar ve maddeler, oruçlu iken tıbbi alanda tedavi görme ve diğer konulardan oluşmaktadır. Bu kitabın içeriği çoğunlukla çağdaş meseleler ile ilgilidir. Bu tür bir soruyu soranlar genellikle, uygulamayı yerine getirebilmek için ve daha doğrusu İslam prensiplerine göre doğru bir şekilde uygulayabilmek için açık ve kusursuz bir cevap istemektedirler. Ayrıca bu tür soruları çözümlerken, çeşitli alanlarda çalışan uzmanların ve birçok âlimin görüşünü açıklar, analiz eder ve sonunda İslam hukuku çerçevesinde karar (sonuç) verir.²⁸¹

²⁷⁶ Bkz. Ek 3, s. 136.

²⁷⁷ Örneğin bkz. FA, S. 07/2556 s. 42; S. 01/2556, s.26; S. 02/2556 s. 27; S. 12/2557, s. 100.

²⁷⁸ Örneğin bkz. FA, S. 22/2557, s. 128; S. 11/2556, s. 56.

²⁷⁹ Tayland’da 75 il vardır. İslam Merkezi sadece 39 ilde bulunmaktadır.

²⁸⁰ Jewangma (mülakat).

²⁸¹ Samnak Chularajmontri, FA., s. 7.

Fetva koleksiyonu kitabı basılmış olup ülkenin İl İslam Meclisi ve camilerine dağıtılmıştır. Kuruluş veya kurumlar, insanların bu bilgilere sağlam bir şekilde ulaşabilmesi için yardımcı ve temsilci olarak görev yaparlar. Kuruluş ve kurumlar, bu fetva kitabını Müslümanlar veya gayrimüslimlerin sordukları meselelerin cevabını netleştirmek ve ihtilafa düştüğü meseleleri doğru bir şekilde çözebilmek için bir el kitabı olarak kullanacaklardır.²⁸²

Günümüzde biz kabul ediyoruz ki, değişen şartlara ve zamana intibakı sağlamak için pek çok hususta değişikliğe gidilmiştir, ve bu değişimler gündelik hayatta karşılaştığımız olayları etkilemektedir. Bu sebepten dolayı birçok yeni mesele ortaya çıkmaktadır. Bu meselelerin çözülebilmesi için farklı alanlarda çalışan âlimlere ve uzmanlara ihtiyaç vardır. Buna rağmen, bazen de bazı sorunların çözülebilmesi için sadece İslam âlimlerine başvurmak yeterli olmayabilir, çünkü bazı çağdaş konular, belli alanda çalışan uzmanlara başvurmamız gerektirir. Mesela, hammaddeleri aynı yiyeceklerin farklı yiyeceklere dönüştürülmesi ve bu dönüşüm karmaşık ve hassas olduğundan dolayı bunların İslam hukukuna göre doğru ve uygun bir şekilde kontrol edilebilmesi ve tüketiciler nezdinde güvenilirliğinin sağlanabilmesi için hem İslam usulünü iyi bilen âlimlere hem de çağdaş bilimcilere başvurmak gerekmektedir. Ayrıca, bilimsel süreç gizli olan çeşitli nesnelere ayırt edebilir, zira insan gözüyle ayırt etmek mümkün olmamakla birlikte bilimsel teknolojiyle bu mümkündür. Bu çalışmalar genellikle “Helal ve Haram” ile ilgili meselelerde işlenmektedir. Çünkü bilimsel süreç ispatlanabilir ve evrensel olarak da kabul edilebilir bir süreçtir.²⁸³ Bu fetva kitabı insanlara teknolojik araçlar ve bilimsel süreçlerle ispatlanmış fetvalar sunar.

C. Eserde Yer Alan Konular

Şeyhülislam Aziz’e ait fetva kitabı, konulara ve içerdiği muhtevaya göre tertip edilmeyen bir fetva kitabıdır. Bu kitap, yalnız fetvanın verildiği yıl ve sırasına göre tertip edilmektedir.²⁸⁴ Fetva kitabında yer alan konular ve içerikleri dikkatli bir şekilde incelenirse konular ve içeriklerin birbirine yakın ilişki içerisinde olduğunu veya fıkıh konularına göre tertip edilirse aynı kategoride yer alabileceğini söylemek mümkündür.

²⁸² Jewangma (mülakat).

²⁸³ Samnak Chularajmontri, *FA*, s. 4.

²⁸⁴ Detaylı olarak eserin özellikleri başlığına bakınız.

Bu tez çalışmamızda, fetva kitabında bulunan konuların içeriklerini belirlediğimiz sistem ve kategoriye göre tertip edeceğiz, yani her meselenin içeriği ve ayrıntılarını dikkate alarak, fıkıh konuları ve baplarına göre tertip edeceğiz. Fetâvâ kitabında ibadet ve muamelat ile ilgili fetvaları iki kategoriye ayırmak mümkündür. Bu fetvaların bütün kısımları ayrıntılarıyla ileride zikredilecektir;

1. İbadet ile İlgili Konular

1.1 Oruç (Siyam) konularında fetvalar

- 1.1.1 Oruçlu kimsenin dişlerini tedavi ettirmesi (S. 01/2557, s. 78-79)
- 1.1.2 Ciltte uygulanan ilaçlı bantların kullanımı ve uçucu yağ (oruçlu iken) (S. 02/2557, s. 80)
- 1.1.3 Oruçlu iken makattan fitil almak (lavman yaptırmak) (S. 03/2557, s. 81-82)
- 1.1.4 Oruçlu iken kan vermek (Blood test) (S. 04/2557, s. 83)
- 1.1.5 Oruçlu iken kadının jinekolojik muayenesi (İç tetkiki) (S. 05/2557, s. 84-85)
- 1.1.6 Damarlara hortum geçirmek (oruçlu iken) (S. 06/2557, s. 86-87)
- 1.1.7 Oruçlu iken göz damlası kullanımı (S. 07/2557, s. 88-90)
- 1.1.8 Oruçlu iken gıda ve vitaminli iğneleri yaptırmak (S. 08/2557, s. 91-93)
- 1.1.9 Vajinadan fitil almak veya vajinaya tıbbi temizleyici cihaz sokmak (oruçlu iken) (S. 09/2557, s. 94-95)
- 1.1.10 Ameliyat (biopsi veya küçük çapta cerrahi operasyonlar) ve vücuda kan alma (oruçlu iken) (S. 10/2557, s. 96-97)
- 1.1.11 Oruçlu iken baygınlık geçiren kimsenin durumu (S. 11/2557, s. 98-99)
- 1.1.12 Oruçluyken burnun kanaması (S. 12/2557, s. 100)
- 1.1.13 Hamilelik ve emzirme döneminde kadının orucu (S. 13/2557, s. 101-102)
- 1.1.14 Diyaliz ile ilgili konu (oruçlu iken) (S. 14/2557, s. 103-104)
- 1.1.15 Ağız çalkalama suyunun kullanımı (oruçlu iken) (S. 15/2557, s. 105-106)

- 1.1.16 Kalp hastası olanların oruçlu iken dilaltı ilacı (sublingual) uygulaması (S. 16/2557, s. 107)
- 1.1.17 AIDS hastalığı bulaşan hastaya anti virüs ilaçlarının verilmesi ve şeker hastası olan kimsenin durumu (oruçlu iken) (S. 17/2557, s. 108)
- 1.2 Hac konularında fetvalar
- 1.2.1 Adet (hayız) halinde bulunan bir kadının ifada tavafı (S. 19/2557, s. 111-116)
- 1.2.2 Genişletilmiş bölgelerde say yapmak ve Mescid-i Haram'ın ikinci ve üçüncü katta say ve tavaf yapmak (S. 20/2557, s. 117-121)
- 1.2.3 Mina'da geceleme ve Mina bölgesinin sınırları (S. 21/2557, s. 122-127)
- 1.2.4 Mahremi olmayan bir kadının hacca gitmesi (S. 22/2557, s. 128-134)
- 1.3 Diğer konularında fetvalar
- 1.3.1 Necis maddenin temiz hale getirilmesi (hal değiştirme/istihale) (S. 03/2556, s. 28-32)
- 1.3.2 Hayvanın kesim yöntemleri (S. 02/2554, s. 3-6)
- 1.3.3 Haram veya necis bir maddeyle karışan yemlerle beslenen hayvanların durumu (S. 06/2554, s. 18-20)

2. Muamelat ile İlgili Konular

- 2.1 Tıbbi (ilaç kullanımı ve sağlık ile ilgili) konularda fetvalar
- 2.1.1 Felç ve diğer hastalıklara karşı aşılama (S. 6/2556, s. 39-41)
- 2.1.2 Modern ilaçlara helal sertifikasının beyanı (S. 8/2556, s. 43-47)
- 2.1.3 Kan nakli ve kan bağıışı (S. 10/2556, s. 50-55)
- 2.1.4 Organ bağıışı ve kullanımı (S. 11/2556, s. 56-62)
- 2.1.5 Enflüanza (grip) hastalığına karşı jelatin hidrolizatları (Gelatin Hydrolysate) içeren aşı maddesinin kullanımı (S. 15/2556, s. 73-74)
- 2.1.6 İğne vurulma tedavisi yoluyla HIV virüsü taşıyıcısının önlenmesi (S. 16/2556, s. 75-77)
- 2.2 Gıda maddeleri ile ilgili fetvalar

- 2.2.1 Böcekten çıkarılan gıda boyası kullanımı (S. 01/2554, s. 1-2)
 - 2.2.2 İnsan organından alınmış maddelerin gıda üretiminde kullanımı (S. 01/2556, s. 26)
 - 2.2.3 Saç boyası kullanımı (S. 02/2556, s. 27)
 - 2.2.4 Fil dışkısı kahvesi (S. 04/2556, s. 33-35)
 - 2.2.5 Damıtılmış sirke (S. 14/2556, s. 69-72)
 - 2.2.6 Helal yemeklerin helal olmayan yemeklerle mikrodalgada beraber ısıtılması (S. 18/2557, s. 109-110)
- 2.3 Alkollü ve kimyasal maddeler ile ilgili fetvalar
- 2.3.1 Metil alkol içeren parfüm, makyaj ve gıdaların kullanımı (S. 03/2554, s. 7-9)
 - 2.3.2 Gıda ürünlerinde mündemiç alkollerin tüketimi (etil alkol) (S. 07/2554, s. 21-22)
 - 2.3.3 Eritme işleminde kullanılan alkol (solvent) (S. 08/2554, s. 23-25)
 - 2.3.4 Gelişmiş teknolojilerle üretilen sularla (doğal çözüm veya kimyasal maddeler katarak temizlenmiş sular) yemek malzemeleri ve pişirme aletlerinin yıkanma ve temizlenmesi (S. 04/2554, s. 10-12)
- 2.4 Diğer konularda fetvalar
- 2.4.1 Ölen kişinin geride bıraktığı malla ilgili vasiyeti (S. 05/2554, s. 13-17)
 - 2.4.2 Müslümanlar için hayat sigortasının yapılması (S. 05/2556, s. 36-38)
 - 2.4.3 Müslüman kadının bir şirkette üye olması ve bağımsız distribütör (temsilci) olarak çalışması (S. 07/2556, s. 42)
 - 2.4.4 Ramazan ayında düzenlenen iftar programı (S. 12/2556, s. 63-65)
 - 2.4.5 Cuma günü iş yapmak (S. 13/2556, s. 66-68)
 - 2.4.6 Süt bankası veya öksüz çocuklar için ilgili vakıflara süt bağışı (S. 23/2557, s. 135-138)

II. FETVALARIN ÖZELLİKLERİ

A. Fetvaların Hazırlanmasında Takip Edilen Metotlar

ŞYŞ Asli Üyeleri ile fikir alışverişi yapan şeyhülislamın, alanlarında uzman ŞYŞ Asli Üyeleri'ne danışıp onların eğilimlerini göz önünde bulundurarak fetva verdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca heyette İslam hukukunda ihtisas sahibi ŞYŞ Asli Üyeler ile farklı alanlardan uzmanlar da bulunmaktadır; mesela tıp uzmanı, fen bilimleri uzmanı, astronomi uzmanı ve sosyal bilimciler gibi ŞYŞ Asli Üyeleri bulunmaktadır.²⁸⁵

Şeyhülislamlık müessesesinde görev yapan ŞYŞ Asli Üyelerinin çoğunluğu ve şeyhülislamın kendisi de Mısır'da eğitim görmüş olması sebebiyle, böylece takip edilen metotların Ezher düşüncesinin metodundan etkilenmiş olduğunu söylemek mümkündür. ŞYŞ Yardımcı Üyeleri Başkanı'nın (Santi Suasaming) verdiği bilgilere göre şeyhülislamlıkta takip edilen metotlar, çoğunlukla Ezher'de yetişen titiz alimlerin kullandığı ve takip ettiği metot ve yöntemlere benzer (Şeyh Câdü'l-Hak Ali Câdü'l-Hak,²⁸⁶ Şeyh Atiye Sakr²⁸⁷ ve Dr.Yusuf el-Karadâvî²⁸⁸ gibi âlimler).²⁸⁹ Mesela, fetva işleminde gerekli tanımlar (terim anlamı) ve fıkıh âlimlerinin görüşleri de fikhî

²⁸⁵ Prayadsap (mülakat).

²⁸⁶ 1917 yılında, Mısır'da dünyaya geldi. 1943 yılında Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nden mezun oldu. Ardından okumaya devam etti ve aynı üniversitede Kaza el-Şerî alanında mezun oldu. 1945 yılında İslam meselelerinde (şer'î meseleler) fetva verebilmesi için icazet aldı. 1982 yılında Diyanet İşlerine başkan ve aynı anda Şeyhu'l-Ezher olarak tayin edildi. Meşhur bir âlimdir ve kendisine ait fetva eseri de bulunmaktadır, o eserin adı *el-Fetâvâ el-İslâmiyye*'dir (Jadu'l-Hak Ali Jadu'l-Hak, *el-Fetâva el-İslâmiyye*, Kâhîre: Dâru'l-Farûk lin-Naşr ve'l-Teuzî', 2005, s. m.); (Jadu'l-Hak Ali Jadu'l-Hak, *Buhus ve Fetava el-İslamiyye fi Kadaya el-Muâsirah*, el-Ezher eş-Şerif, t.y., s. 7-8).

²⁸⁷ 1914 yılında, Mısır'da Zekazîk şehrinde dünyaya geldi. ve 2006 yılında vefat etti. Ezher Üniversitesi Usulu'd-Din alanından mezun oldu. 1943 yılında aynı üniversitede yüksek öğretimini vaaz ve da'vet alanında bitirdi. Ardından tebliğ faaliyetleri alanında çalıştı ve İslamî İlimler ve Arapça Fakültesi'nde hocalık yaptı. 1970 yılında Şeyhu'l-Ezher Müessesesi'nde müdür olarak görev yaptı. Emekli iken ülke içinde ve ülke dışında çeşitli görevler üslendi. Mesela, Mısır'da Diyanet İşleri Başkanlığı'nda, İslam Araştırma Merkezi'nde görevlendirildi. Fetva müessesesinde başkan olarak görevi yaptı. 1972 yılında Kuveyt Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görevlendirildi. Kendisi meşhur bir müftüdür ve kendisine ait fetva eseri de mevcuttur. Eserinin adı *Ahsenu'l-kelam fi'l-fetâva ve'l-Ahkâm*'dir (Atiyye Sakr, *Ahsenu-l Kelâm fi-l Fetâva ve-l Ahkâm*, Cilt. 1, Kâhîre: Mektebe Vehbe, 2011, s. 4-5).

²⁸⁸ İslam dünyasının en saygın âlimlerinden biri olarak kabul edilen Mısırlı âlim Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî, 1927'de Mısır'da doğdu, öğreniminin bütün aşamalarını Ezher-i Şerif'te tamamladı ve doktorasını 1973'te en iyi derece ile verdi. Karadâvî, Mısır başta olmak üzere birçok Arap ülkesinde önemli görevler üstlendi. Genellikle eserlerinde geniş ufku, Kur'an ve sünnete bağlılığı göze çarpan Karadâvî, ayrıca fikhin yenilenmesi ve uygulanabilir mahiyette kolaylaştırılması yönlerine özellikle vurgu yapar (Yusuf el-Karadâvî, *İslam Fikhini Yeniden Okumak*, Abdullah Kahraman (Çev.), İstanbul: Nida, 2016, s. 4).

²⁸⁹ Santi Suasaming (mülakat)

mezheplere göre zikredilmiştir.²⁹⁰ Böylece şeyhülislamlık müessesesi tarafından verilen fetvalar ve takip edilen metotların oldukça ayrıntılı olarak yapıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca uygulamada genişlik için de kolaylık sağlamak amacıyla alternatif seçenekler sunulmuştur.

Bununla beraber, Tayland'daki Müslümanlar'ın pratikte farklı mezheplere mensup olduğu bilinmektedir. Mesela, Güney bölgesinde yaşayan Müslümanlar, kuzeydoğu bölgesinde yaşayan Müslümanlar'dan farklı mezhepleri benimsemektedir. Kuzeydoğuda yaşayan Müslümanlar Hanefî fakat güneydeki Müslümanlar ise çoğunlukla Şâfiî mezhebine tâbi olmuşlardır.²⁹¹ Bu nedenle şeyhülislam tarafından verilen fetvalar bütün mezheplerin görüşlerini kapsamakla beraber karar vermesinde de alternatif seçenekler sunulmaktadır.

Yapılan değerlendirme ve ilgili kişilerin (ŞYŞ Asli Üyeleri ve ŞYŞ Yardımcı Üyeleri) verdiği bilgilere göre, Şeyhülislam Aziz'in fetva hazırlama esnasında takip ettiği metotları şu şekilde zikretmek mümkündür:

- 1) Şeyhülislam Aziz'in fetvası, diğer fetva işlemleri gibi soru ve cevap şeklinde kullanılmaktadır.
- 2) Fetvada tanım (terim anlamı) verilmiş olup o konuyla ilgili verilen ismin, nitelik veya özel durumlarda kullanılan özel isimlerinin açıklamaları da bulunmaktadır.²⁹²
- 3) İncelemede, İslam hukukunda fikhın ana kaynağı olan Kur'an, sünnet, icma ve kıyas delillerine dayanmaktadır. Ayrıca yöntemler de, dört fıkıh mezhep âlimlerinin görüşlerine göre uygulanmaktadır.
- 4) Fetva verirken genellikle dört mezhebin görüşünü zikretmekle beraber sonunda en doğru veya en uygun görüşü tercih etmekle birlikte çoğunlukla Şâfiî mezhebini benimsemektedir.²⁹³

²⁹⁰ Santi Suasaming (mülakat)

²⁹¹ Numsuk (mülakat); Santi Suasaming (mülakat).

²⁹² Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. m 8-9; Santi Suasaming, Bangkok (Tayland), 8 Aralık 2018, mülakat.

²⁹³ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. m 8-9.

- 5) Âlimler arasında ihtilafa düşülen konularda, eğer Şâfiî mezhebinin görüşünü cumhurun görüşüne uygun bulmuşsa doğrudan o görüşü tercih eder.²⁹⁴
- 6) Âlimler arasında ihtilaf bulunan konularda, eğer Şâfiî mezhebinin görüşü cumhura aykırı olursa ve cumhurun görüşü daha güçlü ise o zaman delillere göre inceleme yapar ve cumhurun görüşünü tercih eder.²⁹⁵
- 7) Çağdaş problemlere yönelik meselelerde ise başka ülkelerde (Mısır, Arabistan, Kuveyt ve Ürdün gibi ülkelerde) yapılan Ulema Meclisi'nin karar verdiği fetvaları esas alarak inceleme yapılacaktır. Tayland toplumunun bağlamına ve uygunluğuna göre inceleme yaparak tercihte bulunmaktadır.
- 8) İslam hukukunda bütün âlimlerce kabul edilen dört ana kaynakta, dört mezhep âlimlerinin görüşleri içinde ve klasik ve çağdaş âlimler ve diğer ülkelerde verilen fetvalarda bulunmamış ise şeyhülislam kendi toplumunun uygunluğuna göre inceleme yaparak fetva verir.
- 9) Tayland toplumunda yaygın ve kendisinden kaçınılması zor olan durumlar olabilir. Böyle bir durumda dört mezhep âlimleri arasında da ihtilaf varsa bu tür durumlarda şeyhülislam uygulama alanı için net bir görüş söylemez, ancak gerekli deliller ve görüşler hakkında sadece açıklama yapar.²⁹⁶
- 10) Şeyhülislamın fetvası genellikle maslahat prensibini esas alır. Toplum üzerinde olumsuz etkiye sebep olabilecek cevaplar vermekten kaçınılır.²⁹⁷

Yukarıda zikredilen yöntemlere göre, şeyhülislamın fetva işleminin ilkelerinde, ayrıntılara girilmeden önce her zaman ilgili kelimenin veya konunun terim anlamı verilir. İnceleme, İslam hukukunda fikhın dayandığı dört ana kaynak olan Kur'an, sünnet, icma ve kıyas delillerine dayanmaktadır. Bunun yanında takip ettiği yöntemlerde, fıkıh mezhep âlimlerinin görüşlerinden yararlanılacak, fakat genellikle Şâfiî mezhebinin görüşünü esas alınarak tercih yapılacaktır. Ancak âlimler arasında ihtilaf yaşanan konularda, o mezhepler arasındaki (hem cumhur ve Şâfiî mezhebi) en uygun görüş tercih edilir. Üstelik çağdaş meseleler yani açık delil bulunmayan

²⁹⁴ Santi Suasaming (mülakat).

²⁹⁵ Samnak Chularajmontri, *FA.*, s. 9.

²⁹⁶ Santi Suasaming (mülakat).

²⁹⁷ Jewangma (mülakat).

konularda ise toplumun bağlamına, gerçek durumuna ve durum veya olayın uygunluğuna göre inceleme yapılır. Ayrıca klasik ve çağdaş âlimlerin görüşünü zikreder. Çoğunlukla uluslararası ülkeler tarafından (mesela Mısır, Kuveyt gibi ülkelerde) düzenlenen toplantılardan çıkarılan kararlar örnek alınarak fetva verilir.

B. Fetvaların Hazırlanmasında Kullanılan Kaynaklar

Daha önce zikredilen konuda olduğu gibi, şüphesiz şeyhülislamlık müessesesinin fetvasında dayandığı (kullandığı) kaynaklar, genellikle fikhî hükümlere yani Kur'an, Sünnet, icma ve kıyasa dayanmaktadır. Bu kaynakların, Şeyhülislam Aziz'in fetvasında kullanılan asıl kaynak olduğu söylenebilir. Ayrıca bu kaynakları kullanırken tecrübeli âlimlerin eserlerinden faydalandığı da söylenebilir. Fetva işleminde, klasik ve çağdaş dönemdeki âlimler tarafından yazılan eserlerden faydalanmıştır. Bunun yanında, yabancı ülkelerdeki Müslüman kuruluşların verdiği karar ve fetvalardan da faydalanmıştır.

Şeyhülislam Aziz fetvasında toplam 105 kaynaktan faydalanmıştır. Bu 105 eserin çoğunluğu mukayeseli İslam hukuku kitapları, mezheplere özel furu-i fıkıh kitab kaynakları ve fetva kitapları gibi çeşitli Arapça fıkıh kitaplarını içermektedir. Ayrıca bu kitapların yanında, mesela tefsir ve hadis, hukuk kitapları ve ansiklopedi gibi diğer alan ve türlerden de faydalanmıştır

Bundan sonra, fetvada kullanılan önemli kaynakları zikredecek, yani sıklıkla kullanılan kaynakların ayrıntılarını açıklayacağız. Detayları aşağıda zikredilecektir.

Fetâvâ kitabında en çok başvuru alan kitap, Dr. Vehbe ez-Zühayli'nin *Fıkhu'l-İslamî ve Edilletuhu* adlı eseridir. Bu kitap ondan fazla yerde zikredilmiş ve genellikle dört mezhebin görüşüne atfedilen meselelerde kullanılmıştır. Mesela, dört mezhebe göre böceklerin yenilmesi yani böcekten çıkarılan gıda boyası (renklendirici) kullanımı ile ilgili fetvalarda²⁹⁸ veya oruçlu iken kadının jinekolojik muayenesi (İç tetkiki) hakkında dört mezhebe göre kadınların avret yerinin neresine dokunulduğunda orucunun

²⁹⁸ Örneğin bkz: FA, S. 01/2554, s. 1-2.

bozulacağı hakkında fetvalarda kullanılmıştır. Bu konu ile ilgili fetva, oruç tutan kadının durumuna yönelik olarak incelenmiştir.²⁹⁹

İmam Nevevî'nin *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb* adlı çalışması yukarıda zikredilen kitaptan sonra en çok başvurulan bir kaynak kitap olarak kabul edilir. Genellikle bu kitap Şâfiî mezhebinin görüşüne ilişkin meselelerde ve onu desteklemek için bir kaynak olarak kullanılır. Mesela, oruçlu iken cilt üzerindeki gözenekler yoluyla vücuda yapııştırılan ilaçlı bantlar veya vücut üzerine sürülen uçucu yağ veya sıvı maddelerin emilerek kana karışmış olması durumunda orucun bozulup bozulmaması ile ilgili açıklamalara atfedilmiştir.³⁰⁰

Ayrıca, yukarıda zikredilen Şâfiî mezhebine yönelik olarak verilen fetvaların ayrıntılarının açıklanmasında başka kitaplardan da faydalanmıştır. Mesela, Dr. Mustafa el-Hın ve heyeti tarafından hazırlanan *el-Fıkh el-Menhecî ala Mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî* adlı kitabına da başvurmuştur.

Dr. Yusuf el- Karadâvî'nin *Fetava Muasıra ve Fıkhü's Siyam* isimli eseri de en çok başvurulan eserlerden sayılır. Bu kitap çoğunlukla çağdaş meselelere yönelik fetvaların açıklanmasında kullanılır. Bu eser hem asıl hem de bazı meseleleri kuvvetlendirmek için ikinci kaynak olarak kullanılmaktadır. Mesela, böcekten çıkarılan gıda boyası (renklendirici) kullanımını konusunda Dr. Yusuf el-Karadâvî'nin görüşüne ve eserlerine dayanarak fetva verilmiştir. Bu görüş yani muasır bir âlimin görüşü, klasik dönemdeki Hanefî âlimlerin verdiği "Necis maddenin hal değiştirilme sürecinden geçtikten sonra temiz hale geleceği" hükmüne destekleyici olarak kabul edilir.³⁰¹

Bunun yanında, muasır meseleler ile ilgili fetvalarda, birçok muasır fıkıh kitabından faydalanılmaktadır. Mesela birçok konu sıklıkla *el-Fetâvâ el-İslâmiyye* adlı eseri olan Şeyhü'l Ezher Jadu'l-Hak Ali Jadu'l-hak'ın fetva kitabı ve *Ahsenu-l Kelâm fi-l Fetâva ve-l Ahkâm* adlı eseri olan Atiye Sakr'ın fetva kitabına başvurulmuştur. Bu kaynağın kullanılması, daha önce zikredilen Karadâvî'nin eserlerine dayandığı meselelerdeki gibi kullanılır.

²⁹⁹ Örneğin bkz: *FA.*, S. 05/2557, s. 84-85.

³⁰⁰ Örneğin bkz: *FA.*, S. 02/2557, s. 80.

³⁰¹ Örneğin bkz. *FA.*, S. 01/2554, s. 1-2.

Şeyhülislam Aziz fetvasında kullanılan çeşitli diğer kaynaklar şunlardır;

Fıkhî eserler;

- 1) *el-Kâfi fî Fıkh Ehlî el-Madîne el-Mâlikî*, Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî el-Kurtubî Ebu Ömer (ö. 463 H.).
- 2) *el-Mebsût*, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsi (ö. 483 H.).
- 3) *el-Muğni*, İbn Kudâme (ö. 620 H.).
- 4) *el-îzâh fî Manâsıkı el-Hac ve el-Umre*, İmam Nevevî (ö. 676 H.).
- 5) *Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751 H.).
- 6) *Ravda et-tâlibîn ve Umdet el-Muftîn*, İmam Suyûti (ö. 911 H.).
- 7) *Muğni el-Muhtac ala Ma'rifeti Meâni Elfâz el-Menhec*, Muhammed b. el-Katîb eş-Şerbini eş-Şâfî (ö. 977 H.).
- 8) *el-Fikhu'l-Vâih min el-Kitâb ve es-Sünne*, Muhammed Bekkar İsmâil (ö. 1426 H.).
- 9) *el-Fikhü'l-Menhecî ala Mezheb eş-Şâfî*, Mustafa El-Hın (ö. 1429 H.).
- 10) *Hâşiye ed-Dusukî ala eş-şerh el-Kebîr*, Muhammed Arafe ed-Dusuki (ö. 1230 H.).
- 11) *Neylü'l-Evtâr*, İmam eş-Şevkânî (ö. 1250 H.).
- 12) *Seylü'l-Cerrâr*, İmam eş-Şevkânî (ö. 1250 H.).
- 13) *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, İbn Âbidîn (ö. 1252 H.).

Fetva eserleri;

- 1) *Mecmûatu'l-Fetâva*, İbn Teymiyye (ö. 728 H.).
- 2) *Fetâva Şerîyye ve Buhûs İslâmiyye*, Hasanayn Muhammed Makhlûf (ö. 1410 H.).
- 3) *el-Fetâva el-İslâmiyye Min Dâru'l-İftâ el-İslâmiyye*, Dâru'l-İftâ el-İslâmiyye.

Diğer eserler;

- 1) *Câmi el-Ahkâmu'l-Kur'an*, el-Kurtubî (ö. 671 H.).
- 2) *Tefsîr el-Manâr*, Muhammed Reşîd Rızâ (ö. 1354 H.).

3) *Fethu'l-Bârî*, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852 H.).

4) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, İbn Kasîr (ö. 774 H.).

III. FETVALARLA İLGİLİ MÜLAHAZA VE TESPİTLER

Bu konuda Şeyhülislam Aziz'in fetvasında bulunan çeşitli gözlem noktaları hakkında bilgi vereceğiz. Ayrıca fetvanın ayrıntılarının tamamını analiz edeceğiz. Zikredilecek ayrıntılar aşağıda yer almaktadır.

Şeyhülislam Aziz'in fetvasında, fetva verme işlemi sürecinde ve ifadelerin soru ve cevaplarda kullanılmasında Tayca (Tay dili) kullanılmaktadır. Fetvada sorular çoğunlukla yaygın olarak verilen genel fetvalardaki sorulara benzemektedir. Fakat Şeyhülislam Aziz'in fetvasında kullanılan ifadeler sabit bir biçimde (kalıplı) kullanılmamakla birlikte çeşitli şekillerde yer almaktadır. Mesela, “*Hukmu nedir?*”, “*Yapabilir mi?*”, “*Bozar mı?*” vb. ifadeler kullanılır. Bunun yanında zikredilen ifadeler, “*Ağız çalkalama suyu kullanmak orucu bozar mı?*”, “*Necis maddenin temiz hale değiştirtilmesinin hükmü nedir?*”, “*Âdet (hâyız) halinde bulunan bir kadın ifâda tavafi yapabilir mi?*” vb. sorularda kullanılmaktadır. Ayrıca cevaplarda kullanılan ifadeler genel fetvalardan biraz farklıdır. Çünkü bazı konularda fetva verirken kesin karar verilmemiş ve bazı konularda da herhangi bir görüş tercih edilmemiştir. Cevaplarda genellikle kullanılan ifadeler şu şekildedir; “*inceledikten sonra bu şekilde fetva verir...*”, “*bu şekilde fetva verir...*”. Mesela, “*Gelişmiş teknolojilerle üretilen sular (doğal çözüm veya kimyasal maddeleri katarak temizlenmiş sular) meselesinde bu şekilde fetva verir, yani bu sular mutlak su olarak kabul edilir, su temizdir.*”

Şeyhülislam Aziz'in fetvasında, çoğu meselede cümleler soru cümlesi şeklinde başlatılmıştır, yani sorulan sorularda yukarıda belirtilen ifadeler kullanılmaktadır. Fakat bazı fetvalar soru cümlesi şeklinde kullanılmamış, böcekten çıkarılan gıda boyası kullanımı fetvasında “*böcekten çıkarılan gıda boyası kullanımı, gıda renklendirici olarak kullanılan genellikle kahverengi ve kırmızı arası renklerin kaktüs ağacında yaşayan karmin böceğinden elde edilen gıda boyası olarak kullanımı*”³⁰² şeklinde

³⁰² FA. S. 01/2554, s. 1.

yazılmıştır. Böylece örnekte zikredilen cümlede soru cümlesi bulunmamaktadır, aynı zamanda soran kişinin bu mesele hakkında ne sormak istediği de anlaşılmaktadır.

Ayrıca Şeyhülislam Aziz'in fetvasının bazı meselelerinde aynı konu altında birçok alt sorular içerecek konular da mevcuttur. Bu şekilde bir fetvada iki, üç ve dört soru bulunabilir. Mesela, Mina el-Cedid'de geceleme hükmü ve Mina bölgesinin sınırları ile ilgili fetvasında *“İslam hukukuna göre Mina el-Cedid'de geceleme ve Mina bölgesinin sınırları ve gündüz vaktinde Mina'da bulunmayıp sadece gece vaktinde Mina'da geceleme ile ilgili meselelerinin hukmu nedir?”*³⁰³ ve benzeri sorular bulunmaktadır.³⁰⁴

Şeyhülislam Aziz fetvasında, gerekli ayrıntıları incelemeyen ve herhangi bir konuya karar vermeden önce, o konu hakkında tanımlama yapar (tarif eder) veya çağrılan isim ve özel niteliklerle ilgili açıklamalar yapar.³⁰⁵ Mesela, dilaltı ilaç kullanımı, kan aldırma ve damarlara hortum geçirmek gibi konularda tıbbi teknikler hakkında tanımlama ve açıklamalar yapar. İbadet alanında kullanılan/çağrılan özel isimler ve anlamı hakkında açıklama yapar, mesela ifâda tavafı, Mina'da geceleme (mebit) veya Mina el-Cedid'de geceleme, jelatin hidrolizatları (Gelatin Hydrolysate), çocuk felci gibi. Bu yapılan açıklamaları Şeyhülislam Aziz'in fetvasına has özelliklerinden biri olarak söylemek mümkündür. Bunun dışında bazı fetvalarda o mesele hakkında sorulan soruların kaynağı veya nedeni de zikredilmiştir. Mesela ölen kişinin geride bıraktığı malla ilgili vasiyeti, süt bankası veya öksüz çocuklar için ilgili vakıflara süt bağışı gibi konuda görülmektedir.

Bununla birlikte Şeyhülislam Aziz'in fetvasındaki diğer özellik ise, karar vermeden veya cevap vermeden önce sorulan mesele hakkında ayrıntılı bir şekilde açıklama yapılmasıdır. Bu açıklamalarda genellikle o konu hakkındaki Kur'an, hadis, kavâidi Fıkhiyye (fıkıhtaki kaideler) ve dört fikhî mezhep âlimlerinin görüşleri ile ilgili

³⁰³ FA. S. 21/2557, s. 122.

³⁰⁴ Bkz. FA, S. 07/2557, s. 88; S. 10/2557, s. 96; S. 17/2557, s. 108; S. 11/2556, s. 56; S. 19/2557, s. 111; S. 20/2557, s. 117; S. 21/2557, s. 122; S. 07/2554, s. 21; S. 02/2556, s. 3; S. 04/2556 s. 33.

³⁰⁵ Samnak Chularajmontri, FA., s. m 8-9; Santi Suasaming (mülakat).

gerekli ayrıntılar da bulunmaktadır. Bunun yanında, yabancı ülkelerde Müslüman kuruluşların verdiği inceleme ve fetvalar da yer almaktadır.

Şeyhülislam Aziz'in 47 fetvasında, sadece dört konu içerisinde Kur'an'dan istidlal getiren toplam yedi âyet bulunmaktadır. Bunun yanı sıra hadisten de dokuz konu içerisinde toplam on beş hadis yer almaktadır. Bu dört konuda kavâidi Fıkhiyye'den ise toplam altı kaide bulunmaktadır. Ayrıca mezhep görüşlerine göre verilen fetvalarda yani şeyhülislamın fetvasında genellikle dört mezhepten âlimlerin görüşleriyle birlikte çağdaş âlimlerin görüşünü zikreden, toplam yirmi beş görüş bulunmaktadır. Üstelik şeyhülislam tarafından yapılan fetvalarda çoğunlukla Şâfiî mezhebinin ve cumhurun görüşleri zikredilmiş ve kalan kısımlarda ise şeyhülislam kendi görüşüne göre yani Kur'an âyetleri, hadis ve kavâidi Fıkhiyye ve hükümlerden delil getirerek bizzat inceleme yapmıştır.

Şeyhülislam Aziz'in fetvalarının çoğunluğunda çağdaş meselelere yönelik fetvaların olduğunu söylemek mümkündür. Birçok meselede fetva verilmeden önce İslam hukuku dışında diğer bilim dalları göz önüne alınarak ilgili detaylar veya bilgiler de verilmiştir. Bu bilgilerde genellikle fen bilimleri alanı, tıbbi bilgiler veya sosyal yöndeki bilgilerden faydalanılmaktadır. Mesela, bilimsel prensiplere ilişkin açıklamalarda metil alkol hakkında, CH₃OH'nin bilimsel formülü verilmektedir. "64,6 derece kaynama noktasına sahip, berrak, renksiz bir sıvı, yakılır, zehirli, içilmesi durumunda körlüğe neden olabilir, endüstride çözücü, araçlarda yakıt ve kimyasal ürünlerin sentezinde (formaldehit: CH₂O) kullanılan bir maddedir. Bazen "metanol" olarak denilir"³⁰⁶ gibi diye bilgi verilmektedir.

Bazı fetvalarda, fetva ayrıntılarına atıfta bulunmak için ülke yasaları (idari hukuk) kullanılmıştır. Ramazan ayında düzenlenen iftar programı ile ilgili fetvada olduğu gibi, 1953 Tarihli İdari Hukuku, 1999 Tarihli "Planlama ve Yerel Yönetim Kuruluşlarına Sorumluluğun Dağıtılması Yasası" kanunlarına dayanarak fetva vermeye çalışmıştır. Bu kanun genel olarak, yerel yönetime atıfta bulunmak için kullanılmakla

³⁰⁶ Örneğin bkz. S. 08/2554, s. 23.

beraber geleneksel ve yerel kültürün korunmasını teşvik etmek ve onu desteklemek için kullanılmaktadır.³⁰⁷

Şeyhülislam Aziz'in fetvalarında, neredeyse her fetvada ayrıntıların sunulması ve verilerin de çeşitli delillerden alınıp incelenerek fetva verildiğini söylemek mümkündür. Fakat ayrıntıları zikredilmeyen ve bilgi kaynağından alıntı yapılmayan sadece iki konu bulunmaktadır. Bunlar; Müslüman kadının bir şirkette üye olması ve bağımsız distribütör (temsilci) olarak çalışması,³⁰⁸ helal yemeklerin helal olmayan yemeklerle mikrodalgada beraber ısıtılması³⁰⁹ gibi fetva konularında yer almaktadır. Bu konu hakkında fetva verdiğinde, şeyhülislamın bizzat kendisi, dayandığı delillere ve değerlendirmesine göre inceleyip ardından ona göre cevaplar verir.

Cevaplama ve kesin karar verme kısmına gelince, fetva kitabında yer alan birçok mesele, fikhî mezheplerin görüşlerine dayanarak (ağırlık verilerek) kesin cevaba ulaştırılmaktadır. Görülüyor ki, pek çok meselenin açıklanması sırasında şeyhülislam sıklıkla klasik dönemdeki âlimlerin ve çağdaş âlimlerin görüşüne göre fetva verir. Bu şekilde verilen cevaplarda genellikle *“inceledikten sonra bu şekilde fetva verilir...”* gibi ifadeler kullanılmaktadır.³¹⁰ Ayrıca *“her iki âlimin görüşlerini dikkatli bir şekilde inceledikten sonra bu şekilde fetva verilir...”* gibi bir ifade de kullanılmaktadır.³¹¹

Çok fazla irdelenmemiş bazı meselelerin fetvasında zikredilen görüşlerden herhangi biri tercih edilmemekle birlikte yine de bir görüşe meyledildiği belirtilmiştir. Bu şekilde verilen cevaplar “Müslümanların Hayat Sigortası Yaptırması” örneğinde bulunur. Ta ki bu fetvada *“...buna rağmen bu fetva yalnız cumhurun görüşüne göredir, ancak kesin bir cevap değildir”* ifadesini kullanır ve sonunda da kişinin kendine uygun gördüğü görüşe bırakılır. Mesela, aynı konuda olan “Müslümanları için Hayat Sigortası

³⁰⁷ Örneğin bkz. S. 15/2556, s. 73-74.

³⁰⁸ Örneğin bkz. S. 07/2556, s. 42.

³⁰⁹ Örneğin bkz. S. 18/2557, s. 109.

³¹⁰ Örneğin bkz. S. 03/2554, s. 9.

³¹¹ Örneğin bkz. S. 23/2557, s. 138.

Yapılması” konulu fetvasında sonunda “...ve bu meselede her Müslüman kardeşinin kendi vicdanına ve isteğine bırakılır...” şeklinde ifade eder.³¹²

Görüşlerden herhangi bir görüşü tercih etmeyip yine de bir görüşe meyledilen bazı fetvalarda, önerilen (meyledilen) cevaplar dışındaki görüşler de tercih edilip uygulanabilir. Bu durumdaki kimseye, gerçekten kaçınılmaz ve zaruret halinde olmayı şart koşmuştur. Mesela “Adet (hayız) Halinde Bulunan Bir Kadının İfâda Tavafı” konulu fetvasında görüldüğü üzere yani görüşleri ağır basan tarafın koyduğu şartları ve uygun gördüğü önerileri yerine getiremiyorsa başka görüşü tercih etmesine cevaz vermiştir.³¹³

Şeyhülislam Aziz’in fetvasında yer alan bazı konularda, bir soru içinde birçok meseleye ayrılarak cevap vermeye müsait olan sorular da mevcuttur. Mesela, “Organ bağıışı ve insan organından faydalanması” konulu fetvası bu duruma örnek verebilir. Organ bağıışı ve insan organından faydalanmanın hükmünün ne olduğu şeklindeki bir soruya şeyhülislam cevap verirken detayları ayırıp dört alt bölüm (cevap) şeklinde tek tek inceleyip fetva vermiştir.³¹⁴

İlgi çeken diğer meselelerden biri de Şeyhülislam Aziz fetvasında, bazı fetvaların cevabı iki farklı gruba yönelik olmasıdır. Yani genel insanlar için cevaplar ve helal standart sertifikaları verme yetkisi olan kuruluşlara yönelik cevaplar bulunmaktadır. Mesela; parfüm, kozmetik veya metil alkolü içeren yiyeceklere, insanların bu tür ürünleri kullanmasının helal olduğunun fetva verilmesine rağmen Helal Gıda Standartları Enstitüsü’nün helal sertifikaları vermesine izin verilmemiştir. Sebebi de, bu mesele hakkında fakihler (âlimler) arasında ihtilaf olduğundan dolayı, bu ürünlere helal sertifika verilebilmesi için belli ve kesin karara bağlanmış olması ve her âlimin bunu onaylamasının gerekli olmasıdır.³¹⁵

Şeyhülislam Aziz’in, fetva verirken asıl dayandığı mezhebin Şâfiî mezhebi olduğu kabul edilir. Buna rağmen Şâfiî mezhebi dışında diğer mezheplerin görüşü de

³¹² Örneğin bkz. S. 05/2556, s. 37, S. 19/2557, s. 111-116. ve S. 15/2556, s. 73-74.

³¹³ Örneğin bkz. S. 19/2557, s. 111-116.

³¹⁴ Örneğin bkz. S. 11/2556, s. 56-62.

³¹⁵ FA., S. 03/2554, s. 9; S. 07/2554, s. 21.

kullanılmıştır.³¹⁶ Mesela, sirke hakkındaki fetvada, Şâfiî mezhebiyle birlikte dört mezhebin görüşü zikredilmiş olsa da şeyhülislam bu konuda Hanefiler'in görüşünü uygun bulunmuştur.³¹⁷

Şeyhülislam Aziz'in fetvaları, kitap haline getirilirken içerik ve konuya göre ayrılmadan tedvin edilerek fetvanın verildiği yıl ve sıraya göre düzenlenmiştir.³¹⁸ Biz bu meselelere kolay bir şekilde ulaşabilmesi için, her fetvayı konusu ve içeriklerine göre ayırıp uygun bir tarzda tertip ettik. Sonuçta, fetva kitabında bulunan konuları iki kategori içinde ayırmak mümkündür: ibadet ve muamelat ile ilgili fetvalar. Bütün kısımların ayrıntıları ilerde zikredilecektir.

A. İbadet ile İlgili Fetvalar

Şeyhülislam Aziz'in kitabı ibadet ile ilgili genellikle oruç, hac, temizlik ve hayvanın kesilme yöntemi hakkında verilen fetvaları içerir. Bu konuların çoğu, süt bankaları, hayvanların kesme model yöntemleri ve gelişmiş teknolojilerle üretilen sular gibi konular ile ilgilidir.

Oruç ile ilgili meselelerin çoğu ve neredeyse tamamı, oruçlu iken tıbbi tedavi uygulanması hakkındadır, mesela oruçluken kan aldırma, ilaç kullanımı, iç organları (avret) kontrol etme (tedavi için) gibi konular bulunmaktadır. Soru soran kişi genellikle “...yapılınca oruç bozulur mu? ve nasıl uygulanır?” gibi sorular sormuştur. Oruçla alakalı sorular/fetvaların toplam sayısı on yedidir ve çoğu da 2014 yılında verilen fetvalardır.

Hac ile ilgili toplam dört fetva bulunmaktadır. Bu fetvalarda, mahremi olmayan bir kadının hacca gitmesi, âdet (hayız) halinde bulunan bir kadının hac menasikinin yerine getirilmesi ve genişletilmiş alanlarda yapılan ibadetlerin hükümleri (tavaf ve say) gibi meseleleri içerir. Bu meselelerin çoğuna 2014 yılında fetva verilmiştir.

Ayrıca, ibadet çerçevesinde bulunan diğer meselelerde ise toplam üç konu hakkında fetva vardır. Bu fetvalar farklı yıllarda cevaplanmıştır. Bu üç mesele, necis

³¹⁶ Ayrıntılı olarak daha önce gelen fetvaların hazırlanmasında takip edilen metot başlığında verilmektedir. Bkz. s. 84.

³¹⁷ FA., S. 14/2556, s. 69-72.

³¹⁸ Ayrıntılı olarak daha önce gelen eserin özellikleri bölümünde bilgi verilmektedir. Bkz. s. 76.

maddenin temiz hale dönüştürülmesi (hal değiştirme/istihale), haram veya necis bir maddeyle karışan yemlerle beslenen hayvanların durumu ve İşlam prensiplerine göre hayvan kesilme yöntemleri konularını içermektedir. Fakat bu üç meselenin, insanların yaşamını kolaylaştıracak çeşitli şeyler ve özellikle büyük miktarlarla üretim yapmak, özlü ve elverişli bir işlem gerçekteştirmek maksadıyla endüstri alanında uygulanan yeni icat edilen şeylerde uygulandığı için muasır meseleler olduğu söylenebilir.

İbadet ile ilgili meselelere fetva verirken çeşitli kaynaklardan istifade edilmiştir. Dr. Vehbe ez-Zuhayli'nin *el-Fıkhü'l İşlâmi ve Edilletühü*, Dr. Yusuf el-Karadâvî'nin *Fatâvâ Muâsıra* ve İmam Nevevî'nin *Mecmu şerh-i Mühezzeb* adlı eserleri şeyhülislam Aziz fetvasında defalarca kaynak olarak kullanılmıştır.

1. Oruç (Siyam) ile İlgili Fetvalar

1.1 Oruçlu kimsenin dişlerini tedavi ettirmesi

Bu meselenin fetvasında, diş tedavileri, diş dolgusu, plak temizleme veya diş yüzeyine flor kaplanması gibi konuların gerekli detayları hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Cevabı da, “oruçlu olan bir kimsenin dişlerini tedavi ettirmesi orucu bozmaz yani herhangi bir yasaklama yoktur” şeklindedir. Ancak diş tedavi esnasında akan kanların yutulması, boğaz ve yemek borusuna kaçıırılması veya tedavide kullanılan maddelerden (diş koruyucu maddeler florür gibi) herhangi bir şeyin yutulması orucu bozar. Eğer herhangi bir zaruri durum yoksa ramazan günlerinde dişlerin tedavi ettirilmemesinin daha hayırlı olduğu şekilde fetva verilmektedir.³¹⁹

1.2 Cilde uygulanan ilaçlı bantların kullanımı ve uçucu yağ (oruçlu iken)

Bu mesele fetvada ayrıntılı bir şekilde açıklanmamaktadır. Ayrıca bu meselenin cevabı şu şekildedir: deri veya cilt üzerine yapıştırılan ilaçlı bantlar orucu bozmaz. Cilt üzerindeki gözenekler yoluyla vücuda yapıştırılan ilaçlı bantlar veya vücut üzerine sürülen uçucu yağ veya sıvı maddeler emilerek kana karışmış olmasına rağmen oruç bozulmaz. Çünkü deri veya cilt üzerindeki gözenekler doğal açıklık (organ) gibi değildir.³²⁰

³¹⁹ FA., S. 01/2557, s. 78-79

³²⁰ FA., S. 02/2557, s. 80.

1.3 Oruçlu iken makattan fitil almak (lavman yaptırmak)

Bu mesele ile ilgili fetva, daha çok ramazan ayında oruçlu iken hasta olan birini tedavi etme, kontrol etme amacıyla uygulanan lavman yaptırma (Rectal suppositories) veya idrar sondası (Urinary catheter) ile ilgili hükümler hakkındadır. Bu fetva, tıbbi açıdan o meseleye ilişkin gerekli bilgilerin verilmesiyle başlamıştır. Sonunda verilen fetva şöyledir: lavman kullanmak veya makattan fitil almak orucu bozar. Fakat idrar sondası uygulaması orucu bozmaz. Bu fetvada, Şâfiî mezhebinin görüşü alınmayıp cumhurun görüşü tercih edilmiştir.³²¹

1.4 Oruçlu iken kan vermek (Blood test)

Bu mesele, kan alınması ile ilgili teknik tıbbi bilgilerin verilmesiyle başlamıştır. Bu konuyla ilgili Şeyhülislam Aziz, cumhur âlimlerinin görüşünü benimsemiş olup şöyle fetva verilmiştir: oruçlu iken kan vermek, kan bağışlamak ve hacamat yaptırmak (Cupping) orucu bozmaz fakat mekruh olur.³²²

1.5 Oruçlu iken kadının jinekolojik muayenesi (İç tetkiki)

Bu mesele ile ilgili fetvanın, ilk olarak fetva işleminde kullanılacak tıbbi tedavi açıdan dikkate alınması gereken bilgileri içerdiği görülür. Bu mesele hakkında dört mezhebin farklı farklı görüşlerini ortaya koymuşlardır. Sonuç olarak Şeyhülislam Aziz, Şâfiî mezhebinin görüşünü benimsemiştir. Yani oruçlu iken pelvis muayenesi (Pelvic Examination) veya kadının vajinasındaki rahatsızlığın tedavi edilmesi ve anüsten içeriye herhangi bir madde veya sıvı verilerek kontrol edilmesi gibi tedaviler orucu bozar.³²³

1.6 Damarlara hortum geçirmek (oruçlu iken)

Bu mesele hakkında, gerekli bilgiler göz önüne alınarak fetva verilmiştir. Bu açıklamalarda tıbbi uygulamada verilen bilgilere ve âlimlerin görüşlerine de yer verilmiştir. Bu mesele hakkındaki fetva şu şekildedir: oruçlu iken damarlara hortum geçirilmesi (Artery Catheterization) orucu bozmaz. Fakat endoskopi (yemek borusundan veya ağızdan girilerek gerçekleştirilen bir işlem) herhangi bir sebebe bağlı

³²¹ FA., S. 03/2557, s. 81-82.

³²² FA., S. 04/2557, s. 83.

³²³ FA., S. 05/2557, s. 84-85.

kalmadan kasten gerçekleştirilmişse oruç bozulur. Bununla birlikte verilen tavsiye şu şekildedir; mazeret durumunda kalan hastaların oruç tutmamasına ruhsat verilmiş ise de iyileştikten sonra kaza gerekir.³²⁴

1.7 Oruçlu iken göz damlası kullanımı

Bu mesele ile ilgili fetva incelenirken, bu konunun çerçevesinde farklı sorular sorulduğu görünmektedir. Bu sorular: oruçlu iken göz damlası kullanılmasının hükmü, kulak damlası kullanımı, burun damlası kullanımı ve burun tıkanıklığı için koklama ilacı kullanımı gibi sorulardır. Fetvada verilen cevap şu şekildedir: burun tıkanıklığı için koklama ilacı kullanmak ve koklamak orucu bozmaz. Göz damlasının orucu bozmayacağını söylemiş, eğer göz damlası boğaza kaçmışsa, onu yutmayıp dışarıya atması (tükürmesi) gerekir. Burun damlasında, eğer sinüs iç kısmına girmemişse oruç bozulmaz. Kulak damlasının orucu bozacağına karar verilmiştir.³²⁵

1.8 Oruçlu iken gıda ve vitaminli iğneler yaptırmak

Bu mesele genellikle iğne vurulma, gıda veya vitamin iğneleri yaptırmanın hükümleriyle ilgilidir. Mesela, oruçlu iken infüzyon yapılması yani sıvı maddenin doğrudan damar yoluyla verilmesi (Intravenous Fluid Infusion) buna örnek verilebilir. Fetvada, klasik dönemdeki dört mezhep âlimlerinin ve çağdaş âlimlerin görüşleri anlatılmıştır. Mesela, Atiye Sakr'ın veya Abdurrahman Tac'ın (eski Şeyhü'l-Ezher) görüşü zikredilmiştir. Bu mesele hakkında şu şekilde sonuca varılır: İlaç iğnesi yaptırma konusunda; deri altı enjeksiyon, intramüsküler enjeksiyon (kas içine ilaç uygulaması) ve eklem içine veya damarlara iğne yapılması gibi uygulamalarda oruç bozulmaz. Fakat âlimler bu uygulamalardan kaçınmanın daha evla olduğunu söylerler. Gıda veya vitamin iğneleri yaptırma kısmına gelince infüzyon veya damar yoluyla vücuda çeşitli vitamin iğneleri yaptırmak gibi uygulamalarda, Şeyhülislam Aziz cevaz veren ve cevaz vermeyen taraftarın görüşlerini söylemiş ve son olarak herhangi bir tarafın görüşünü tercih etmemiştir.³²⁶

³²⁴ FA., S. 06/2557, s. 86-87.

³²⁵ FA., S. 07/2557, s. 88-90.

³²⁶ FA., S. 08/2557, s. 91-93.

1.9 Vajinadan fitil almak veya vajinaya tıbbi temizleyici cihaz sokmak (oruçlu iken)

Bu mesele hakkında ilk olarak, tıbbi uygulamada önerilen bilgilerin bahsedilmesiyle başlanmıştır. Daha sonra, bu konunun bazı kısım veya detaylarında âlimler arasındaki görüş farklılıkları da zikredilmiştir. Fakat Şeyhülislam Aziz'in fetvasında verilen karar şu şekildedir; oruçlu iken yapılan uygulamalar (tedavi) orucu bozar. Bu görüş Şâfiî ve Hanefî mezhebine uygundur.³²⁷

1.10 Ameliyat (biyopsi veya küçük çaplı cerrahi) ve vücuda kan alma (oruçlu iken)

Bu konuda, fetva işleminde kullanılacak tıbbi uygulamada olan gerekli bilgiler verilmiştir. Sonuç olarak bu konuda verilen fetva şu şekildedir: çeşitli organlardan et parçalarının ameliyatı yani vücudun dış organlarında apse cerrahi veya küçük çaplı cerrahiler gibi işlemler orucu bozmaz. Fakat vücuda kan almak (Blood Transfusion) ise orucu bozar. Çünkü kan, yeme içme yerine bir gıda maddesi kapsamına girer.³²⁸

1.11 Oruçlu iken baygınlık geçiren kimsenin durumu

Bu meselenin fetvasının detayları göz önüne alındığında görülür ki Şeyhülislam Aziz'in fetvasında yalnız Şâfiî mezhebinin görüşü benimsenmiş ve bu konu hakkında bu şekilde fetva verilmiştir: Bir kimse ertesi gün için oruç tutmaya niyet eder ve fecir doğmadan baygınlık geçirirse 2 durum söz konusudur. Bahsini ettiğimiz hasta tedavi maksadıyla genel anestezi altında kalıp akşama kadar hiç uyanmazsa orucu sahih olmaz, kaza gerekir. Eğer gündüzün bir bölümünde baygınlıktan ayılıp kendine gelmişse o kimsenin orucu sahih olur.³²⁹

1.12 Oruçluyken burnun kanaması

Bu meseledeki fetva incelediğinde, Şeyhülislam Aziz'in, bu konuyla ilgili fetva vermeden önce fetva işlemleri için kullanılacak gerekli bilgilerin verildiği görülür. Genellikle tıbbi açıdan burun kanaması nedenleri ve belirtilerinin açıklaması yapılmış,

³²⁷ FA., S. 09/2557, s. 94-95.

³²⁸ FA., S. 10/2557, s. 96-97.

³²⁹ FA., S. 11/2557, s. 98-99.

bundan sonra Suudi Arabistan'dan Dâime Komitesi (*el-Lecneh ed-Dâimah*)'ın³³⁰ verdiği fetvaya dayanarak fetva verilmiştir. Konu hakkındaki detayları şu şekilde zikretmiştir: oruç tutan kişi burun kanamasıyla karşı karşıya kalırsa orucu bozmaz, bu durumda ancak kanın boğaza kaçmadan atılması gerekir, eğer oruçlu olan bilinçli olarak kanı yutmuşsa orucu bozulur.³³¹

1.13 Hamilelik ve emzirme döneminde kadının orucu

Bu mesele ile ilgili fetvada Şeyhülislam Aziz ayrıntıları genişletmiştir. Bunun yanında Şeyhülislam Aziz fetvasında dört mezhebin görüşünün zikredildiği görülmektedir. Şeyhülislam mesele hakkında aynı konu içinde fakat iki soru şeklinde cevaplandırmıştır. Birinci fetvaya göre, hamilelik veya emzirme döneminde kadının kendi sağlığı için korkması halinde oruç tutmayabilir. Ancak, yediği günleri kaza etmekle mükelleftir. İkinci fetvada, kadının çocuğun sağlığı için korkması durumunda ise oruç tutmayabilir, fakat tutmadığı günleri kaza etmekle beraber fidye ödemesi de gerekmektedir.³³²

1.14 Diyaliz ile ilgili konu (oruçlu iken)

Şeyhülislam Aziz tarafından yapılan açıklamada, periton diyalizi ve hemodiyaliz gibi iki çeşit diyaliz uygulamasının hükmü zikredilmiştir. Şeyhülislam Aziz fetva vermeden önce tıbbi açıdan uygulamayı açıklamış ve bu konuda gerekli olan bilgileri ayrıntılarıyla belirtmiştir. Sonuç olarak, verilen fetva şu şekildedir; yani böbrek hastalığı olanlarda yukarıda zikredilen iki çeşit diyaliz uygulamasına mecbur kalanların oruç tutmamasına izin verilmiştir, çünkü bu hastalık doktorun kararıyla iyileşme ihtimali olmayan kronik bir hastalıktır. Bu durumla karşı karşıya kalan hastaların ramazan ayında oruç tutmamasına izin verilmiştir, ancak onun yerine fidye ödemek zorundadır.³³³

1.15 Ağız çalkalama suyunun kullanımı (oruçlu iken)

³³⁰ *Fetâva el-Lecneh ed-Dâimah li'l-Buhus el-İlmîyye ve'l-İftâ* : 10/263, Fetva Numarası 1730, 3455, 12077.

³³¹ *FA.*, S. 12/2557, s. 100.

³³² *FA.*, S. 13/2557, s. 101-102.

³³³ *FA.*, S. 14/2557, s. 103-104.

Bu mesele hakkında aynı konu üzerinde birçok soru sorulmuştur. Mesela oruçlu iken ağız çalkalama suyu kullanımı, boğaz gargarası, ağız içine spreyleyler (püskürtücü) kullanımı, nebulizasyon tedavisi (Nebulization; basınçlı hava ile sıvı haldeki ilaçları buhar haline getirip solunum yoluyla alınması) ve buhar halindeki ilacı ciğer içine çekme (Inhalation) gibi sorular vardır. Fetvada şu şekildedir: boğazın iç kısmına geçmeyecek kadar ağız çalkalama suyu, boğaz gargarası veya ağız içine spreyleyler (püskürtücü) kullanımında oruç bozulmaz. Eğer kişi zorunlu olmayan bir durumda kullanıyorsa mekruh sayılır. Ayrıca bu tür ürünleri kullandıktan sonra herhangi bir koku veya tat ağız içinde kalmışsa ve tükürüğünün temiz olması noktasında eminse, bu durumlar oruç bozulmasına neden olmamaktadır. Bunun dışında, nebulizasyon tedavisi ve buhar halindeki ilacı ciğer içine çekme (Inhalation) gibi tedavilerde, eğer ağız ve burun yoluyla ciğer içine buhar veya toz şeklinde girilmiş durumda ise ve o ilacın içindekinde de un gibi bir maddeden az bir miktar oluşturulmuşsa, cumhurun görüşüne göre hastanın orucu bozulur. Eğer hasta zaruri (acil) bir durumla karşı karşıya kalmışsa, (mesela şiddetli hırıltı halinde ise) nebulizasyon ilacının kullanılması orucu bozmaz.³³⁴

1.16 Kalp hastası olanların oruçlu iken dilaltı ilacı (sublingual) uygulaması

Bu meseleye “kalp hastalığında kullanılan dilaltı ilacı orucu bozmaz” şeklinde fetva verilmiştir. Çünkü bu tür ilacın kullanılmasında, ilaç dil altındaki kan damarlarına emilir ve hiçbir şekilde yemek borusuna ulaşmamaktadır. Fakat bazı koşullara uyulması gerekmektedir, yani tükürükle karışan dilaltı ilacının yutulmaması gerekmektedir. Eğer hasta doğrudan dilaltı ilacını veya dilaltı ilacıyla karışmış tükürüğü yutarsa orucu bozmuş olur. Ayrıca hasta ilacı tamamen çiğnemişse ve ilaç parçaları bilerek boğaz içine kaçmışsa orucu bozduğu kabul edilir. Eğer ilacın yutulup yutulmadığı noktasında şüpheli durum varsa orucun bozulmadığı kabul edilir. Kullanıldığı esnada, ilaçtan herhangi bir tat veya koku çıkıp boğaza kaçmışsa orucun bozulmadığı kabul edilmiştir.³³⁵

1.17. AIDS hastalığı bulaşan hastaya anti virüs ilaçlarının verilmesi ve şeker hastası olan kimsenin durumu (oruçlu iken)

³³⁴ FA., S. 15/2557, s. 105-106.

³³⁵ FA., S. 16/2557, s. 107.

Bu mesele ile ilgili fetvada Şeyhülislam Aziz çok açıklama yapmadan fetva vermiştir. Yani tedavi esnasında AIDS hastalarının oruç vakti sırasında her 12 saatte ilaç içmesi zarureti varsa o hastaların (kronik hasta olarak görülür) oruç tutmamaları kabul edilir fakat onun yerine fidye ödemesi gerekmektedir. Şeker hastaları ile ilgili meselede, riski yüksek ve vücuda zarar verebilecek durumda, mesela kanda şeker yükselmesi veya düşük kan şekeri ve yorgunluk halinde ise hastaların oruç tutmamaları gerekmektedir, ancak sonradan kaza gerekir ve yanında da fidye ödemesi gerekir. Bununla beraber, yukarıda zikredilen risklerin uzman doktorlar tarafından tespiti gerekmektedir. Ayrıca, bu hastalıklar uzun süredir devam ediyorsa ve iyileşme ihtimali yoksa hasta oruç tutmayabilir, onun yerine fidye ödemek zorundadır.³³⁶

2. Hac ile İlgili Fetvalar

2.1 Âdet (hayız) halinde bulunan bir kadının ifâda tavafı

Bu mesele ile ilgili fetvada, ifâda (ziyaret) tavafının anlamı verilerek başlanılmış ve ardından detaylı olarak dört mezhebin görüşlerine yer verilerek devam edilmiştir. Tavaf esnasında temiz olmanın (yani büyük ve küçük hadesten temizlik) şart olup olmadığı hususunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Birinci görüşe göre yani cumhur âlimlerine göre tavafın geçerli olması için temizlik şarttır. Diğer görüş ise yani Hanefi mezhebine ve Hanbeli mezhebinin dayandığı bazı rivayetlere göre temizliğin tavafın şartı olmadığı kabul edilir. Bu meselede Şeyhülislam Aziz herhangi bir görüşü tercih etmemiş, fakat birinci görüşe (yani âdet/hayız gören bir kadın temiz oluncaya kadar ifâda tavafı yapamaz) ağırlık vermiş ve uygulanmada da birinci görüşün tercih edilmesini önermiştir. Ayrıca eğer bir kimse zaruret halinde ise -yani birinci görüşün asıl şartı ve diğer şartlarına uymanın mümkün olmaması durumu söz konusu³³⁷ ise ikinci görüşün (âdet halinde olan bir kadının ceza (dem) ödemek şartıyla ifâda tavafı yapması) tercih edilmesine cevaz vermiştir.³³⁸

2.2 Genişletilmiş alanda say yapılması ve Mescid-i Haram'ın ikinci ve üçüncü katında say ve tavaf yapılması

³³⁶ FA., S. 17/2557, s. 108.

³³⁷ Örneğin bkz. FA, S. 19/2557, s. 133.

³³⁸ FA., S. 19/2557, s. 111-116.

Bu meselede, farklı mezhep âlimlerinin görüşlerini detaylı bir şekilde vermiş olup cevapları iki mesele üzerinde aktarmıştır. Birinci meselede, Kâbe'deki genişletilmiş tavaf alanında tavaf edilebilir yani Beytullah'tan daha yüksek olmasına rağmen genişletilmiş veya yükseltilmiş alanlarda tavaf yapılabilir. İkinci meselede ise Mescid-i Haram sınırını geçmemek şartıyla Safa ve Merve arasında mesafesi bilinen yürüme alanının (Mes'a) genişliğinin dışına çıkmayacağı durumda ise say yapılmasına cevaz verir. Şayet biri, ilk katta izdiham olmaması sebebiyle ikinci katta say yapmayı tercih etmişse, o kişinin ilk katta say yapılmasının daha evla olduğuna fetva verilmiştir.³³⁹

2.3 Mina'da geceleme ve Mina bölgesinin sınırları

Bu meseleyi dikkatli bir şekilde incelersek, Şeyhülislam Aziz'in verdiği fetvasını üç kısma ayırmak mümkündür. Mina bölgesinin sınırları, Mina'da sadece akşamda mebit (geceleme) yapılmasının hükmü ve Mina el-Cedid'de (Mina alanında bulunan genişletilmiş bölge) geceleme hükmü konularını içermektedir. Fetvada fikhî mezheplerin görüşlerini detaylı bir şekilde açıklamış ve bazı meselelerde zikredilen mezheplerin görüşlerinden birini seçip cevap olarak kullanmıştır. Mesela, Mina bölgesinin sınırları ile ilgili meselede İmam Nevevî'nin görüşünü³⁴⁰ tercih etmiştir. Mina'da mebit (geceleme) yapılması gününde, eğer biri gündüz vaktinde Mina bölgesinde bulunmazsa herhangi bir sakıncanın olmadığına fetva vermiştir. Son mesele olan Mina el-Cedid'de geceleme hükmü ile ilgili fetvada ise bazı âlimlerin, mesela şeyh Salih el-Useymin ve Dr. Abdülkerim el-Hudayr'ın fetvalarını tercih etmiştir.³⁴¹ Sonuç olarak Mina el-Cedid'de geceleme zorunda kalan kimseye cevaz vermiştir. Çünkü ortaya çıkan sorunlar alan çalışma servis kurulu (mektepe) tarafından kaynaklanmış olabilir.³⁴²

2.4 Mahremi olmayan bir kadının hacca gitmesi

³³⁹ FA., S. 20/2557, s. 117-121.

³⁴⁰ Daha detaylı bilgiler için bkz. FA., S. 21/2557, s. 125; İmam Nevevî, *el-îdâh fi Manâsıkı el-Hac ve el-Umre*, 2. Baskı, Mekke: Dâru'l-Başâiri'l-İslâm, 1994, s. 309-310.

³⁴¹ Örneğin bkz. FA, S. 21/2557, s. 126.

³⁴² FA., S. 21/2557, s. 122-127.

Şeyhülislam bu meselenin fetvasında değerlendirme yaparken fetva vermeden önce meselenin gerekli detayları hakkında açık bir şekilde bilgi vermiştir. Bu konuyla alakalı hadislerden ve âlimlerin görüşlerinden delil getirmiş, fakat çoğunlukla Şâfiî âlimlerin görüşlerine odaklanmıştır. Nihayetinde şu şekilde fetva vermiştir: mahremi olmayan bir kadının vâcip olan hacca gitmesine sadece beraberinde seyahat eden güvenilir kadınlar bulunması halinde izin verilebilir ve aynı zamanda seyahat rotasının da güvenli olduğundan emin olunması gereken sünnet olan yani nafile hac meselesinde de Şâfiî mezhebinin görüşünü tercih etmiş ve cevabı da vâcip olan hac gibi vermiştir.³⁴³

3. Diğer Konularda Fetvalar

3.1 Necis maddenin temiz hale dönüştürülmesi (hal değiştirme/istihale)

Bu mesele pis (necis) olan bir maddenin temiz olan bir madde haline dönüşmesi ile ilgilidir. Şeyhülislam Aziz'in fetvasında bu mesele hakkında bütün mezheplerin görüşü detaylı ve uzun bir şekilde zikredilmiştir. Çünkü bu meselede âlimler arasında ihtilaf vardır ve mesele hakkında verilen fetvada Şeyhülislam Aziz herhangi bir mezhebin görüşünü tercih etmemiştir. Şeyhülislam sadece âlimlerin görüşüne atıf yapmış ve fetvanın son paragrafında, bu konunun tek tek ve dikkatli bir şekilde incelenmesi gerektiğini önermiştir. Alimlerin ittifakıyla necis kabul edilen, mesela domuz gibi yasaklanan hayvanlardan istihale yoluyla temiz hale getirilecek bir maddenin olmaması gerekir. Çünkü aslı necis sayılan bir maddenin (veya şeyin) temiz bir madde haline dönüştürülmesi mümkün değildir, aslı zaten necistir. Bu görüş fakihlerin çoğunluğunun görüşüdür, getirilen deliller de apaçık ve güçlüdür.³⁴⁴

3.2 Hayvan kesme yöntemleri

Bu mesele hakkında ayrı ayrı olarak dört farklı soru şeklinde fetva vermek mümkündür. Şeyhülislam Aziz çeşitli alt başlıklar altında açıklama yapmış ve cevap vermiştir. Şeyhülislam, bu sorularda âlimlerin görüşünü zikretmekle beraber bilimsel

³⁴³ FA., S. 22/2557, s. 128-134.

³⁴⁴ FA., S. 03/2556, s. 28-32.

araştırma yöntemlerine göre de konu hakkında ayrıntılı şekilde fetva vermiştir. Birincisi, kasten hayvanın başının kesimi ile ilgilidir. Bu yöntemle izin verilir ve o etin yenilmesi helal olur. Fakat hayvanın başının kesilmesi işleminin (boğazlama) İslam'ın usulüne göre yapılmasını şart koşmuştur. İkincisi, hayvanların toreksis³⁴⁵ yöntemiyle kesilmesidir. Bu yöntem yapılabilir fakat mekruh olduğuna dair fetva verilmiştir. Üçüncüsü, hayvanların elektrik ile bayılarak kesilmesi (şoklama yöntemi)³⁴⁶, bu ancak büyükbaş hayvanlara uygulanır.³⁴⁷ Dördüncü yöntem ise hayvanları, airsoft silahı³⁴⁸ veya karbondioksit gazını³⁴⁹ kullanarak kesmedir, caiz olmadığından dolayı bu yöntemin kullanılmasına izin verilmemiştir.³⁵⁰

3.3 Haram veya necis bir maddeyle karışan yemlerle beslenen hayvanların durumu

Bu mesele hakkındaki fetva, gerekli detayların ve ayrıntıların verilip, âlimlerin görüşünün belirtilerek açıklanmasıyla başlamıştır. Sonuçta verilen fetva şu şekildedir: bu mesele hakkında âlimler arasında ihtilaf vardır, yani genellikle yemlerde bulunan necâset (pislik) miktarı/oranı ve bu pisliği yiyen hayvanın cellâle³⁵¹ hayvanı olarak sayılabilmesi için ne kadar miktarda yemesi gerektiği gibi meselelerde ihtilaf vardır. Cumhur âlimlerinin görüşüne göre, eğer yemlerde normal yiyecek veya yemlerle birlikte az bir oran necâset bulunursa ve sürekli yemi (necâsetle karışmış) yiyen hayvanın etleri (terden çıkan koku) kokuyorsa, bu tür hayvan “cellâle hayvanı”dır, yenilmesi tenzihen mekruh olarak sayılır ancak bazı âlimlere göre yenilmesi haramdır. Ayrıca bu türe giren

³⁴⁵ Hayvanı boğazladıktan sonra bir alet veya bıçak kullanarak hayvanın şah damarını kesmektir, bu yöntem hayvanın daha hızlı ölmesi ve işkenceyi azaltmak amacıyla kullanılır.

³⁴⁶ Şoklama yöntemi; hayvanı kesmeden önce hayvanı bayıltmak veya uyuşturmadır, Arapça'da “tedvih” denir.

³⁴⁷ Bu yöntem ile hayvan kesmenin caiz olması için şu dört koşulu takip etmek gerekir: 1) Hayvanın mastoid çıkıntı, alın veya ense kısmına pozitif ve negatif elektrik verilmesi. 2) Hayvanı şoklamak için kullanılan elektrik 100-400 volt olmalıdır. 3) Keçi veya koyun için elektrik voltajı 0,75 - 1,5 amper arasında ve büyükbaş hayvanlar için ise elektrik voltajı 2,0 - 2,5 amper arasında olmalıdır. 4) Elektrik voltajı kullanım süresi, 3-4 dakika arasında olmalıdır. (Örneğin bkz. FA, S. 02/2554, s. 5.).

³⁴⁸ Hayvanı bayıltmak için, airsoft silahı veya çivi şekli olan kurşunlu silah kullanarak hayvanın kafatası veya art kafa kısmına vurmadır.

³⁴⁹ Hayvanın karbondioksit gazı ile bayılarak kesilmesi.

³⁵⁰ FA., S. 02/2554, s. 3-6.

³⁵¹ Pisliği yiyen hayvana Arapça'da “cellâle” denir.

hayvanlara nasıl davranılacağını tavsiye etmiştir. Bu hayvanlar belli bir süre için hapsedilir ve bu esnada temiz yemle beslenip etinden çıkan kokular (terlerden çıkan) gidinceye kadar beslenirse hayvan temizlenmiş olur ve yenmesi helal olur.³⁵²

B. Muamelat ile İlgili Konular

İbadet ile ilgili meselelerin dışında, Şeyhülislam Aziz'in fetvalarında muamelat ile ilgili meseleler de bulunmaktadır. Muamelat ile ilgili fetvaların çoğu çağdaş konulara yönelik olup genellikle Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki ilişkilerle ilgilidir. Bu durumun ortaya çıkışının ana sebep ise, Tayland Müslümanlarının Müslüman olmayan bir ülkede yaşamaları azınlık olarak kabul edilmeleridir. Farklı kültürün bir arada yaşadığı bu “çok kültürlü bir toplum” modelinde Müslümanlar arasında birçok sorun ve şüpheli mesele ortaya çıkmaktadır.³⁵³ Özellikle insanların İslam hukukuna yönelik gösterilen kısıtlamalar fazla sayıda karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlar genellikle tüketim ve satış alanında, dinî uygulama veya dinî törenlerle ilgili meselelerde çıkar.

Şeyhülislam Aziz fetvalarda yer alan fetvaların yarısı muamelat ile ilgili meselelerdir. Ayrıca muamelatla ilgili fetvalar çeşitli konulara ayrılabilir ve ayrı ayrı yönlerle incelenebilir. Tıbbi konular (ilaç kullanımı ve sağlık), helal ve haram ürünleri hakkındaki konular, alkol ve kimyasal maddeler ile ilgili konular ve muamelat alanına dair diğer konular, hayat sigortası yapılması, çalışma ve işbirliği (bir iş yerinde farklı dinlerden işçilerle birlikte çalışma) gibi konular da bulunmaktadır.

Tıbbi uygulamalarla ilgili meselelerde (ilaç kullanımı ve sağlık) toplam altı fetva bulunmaktadır. Tıbbi teknikler ile ilgili konular, genellikle organ nakli veya organ bağıışı, kan aldırma, kan bağıışı vb. konulardan içermektedir. İlaç ve modern ilaç kullanımı ile ilgili ise, dinen yasaklanmış veya kirlenmiş ilaçların kullanılması (yani üretim sürecinde ilaçlara karışabilecek kirli maddeler bulunması) ve hastalığın yayılmasını önlemek için ilaç kullanımı gibi konular bulunmaktadır. Bu meselelerin tamamı hakkında 2013 yılında fetva verilmiştir. Bunun sebebi; o yılda, birbirine benzeyen meseleler çokça bulunmuştur, Helal Bilim Merkezi, bütün meseleleri

³⁵² FA., S. 06/2554, s. 18-20.

³⁵³ Jewangma (mülakat).

çözümlemek için şeyhülislamlik müessesesine müracaat edip, şeyhülislamdan fetva istemiştir.

Helal ve haram ürünleri ile ilgili konularda altı fetva bulunmaktadır. Bu konu hakkında sorulan sorular, çoğunlukla dinen yasak olan maddelerle karışmış ürünlerin kullanımı veya tüketilmesinin ve yanı sıra o ürünlerin nasıl tüketileceği gibi yöntemlerle ilgili sorulardır. Mesela, böcekten çıkarılan gıda boyası (renklendirici) kullanımı, fil dışkısından yapılan kahvenin içilmesi veya saç rengi değiştiren şampuan kullanımı gibi konular örnek olarak verilmiştir. Bu meselelerin çoğuna 2013 yılında fetva verilmiş ve bazılarında da 2011 ve 2014 yılında fetva verilmiştir.

Alkol ve kimyasal maddeler ile ilgili dört fetva vardır. İslam hukuku açısından alkol içeren ürünlerin kullanımı ve endüstriyel alanda kimyasal maddelerde alkol kullanımında kolaylık sağlamak gibi konular bulunur. Bu konuyla ilgili fetvalar 2011 yılında verilmiştir. Ayrıca bu meselenin ayrıntıları incelediğinde görülür ki, sorulan soru genellikle Helal Bilim Merkezi'ne halk içinden insanlar ve bir endüstriyel fabrika tarafından sorulmuştur.

Muamelat kategorisinde genel sorular bulunmaktadır. Bu fetvalar cuma gününde çalışma, hayat sigortası yapılması, Ölen kişinin geride bıraktığı malla ilgili vasiyeti, süt bankası kurulması gibi konuları içerir. Bu meselelerin çoğuna 2013 yılında fetva verilmiş ve bu sorular halktan insanlar ve çeşitli kurumlar tarafından sorulmuştur.

Şeyhülislam Aziz fetvaların yer alan muamelat ile ilgili meselelerde çeşitli eser ve kaynaklardan istifade edilmiştir. Fakat kaynakların çoğu, daha önceden meşhur âlimler tarafından verilmiş fetvalara dayanmaktadır. Mesela, Atiye Sakr'ın fetvası, Jadu'l-Hak Ali Jadu'l-Hak'ın fetvası ve Dr. Yusuf el-Karadâvi'nin fetvasından faydalanılmakla birlikte yabancı ülkelerdeki Müslüman kuruluşların verdiği karar ve fetvalardan da faydalanılmıştır. Ayrıca, kendisi mezheplere ait fikhî kitaplara (dört mezhep) ve karşılaştırmalı dört mezhep fikhî kitaplarına da başvurmuştur. Mesela, Dr. Vehbe ez-Zühayli'nin *el-Fıkhü'l İslamî ve Adiletuhu*, Dr. Ebu Şeri'in *Fıkhü'l İslamiyye*, Dr. Mustafa el-Hın ve heyetinin *el-Fıkh el-Menhecî ala Mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî* ve İmam Nevevî'nin *el-Mecmu Şerhu'l-Mühezzeb* adlı eserlerinden de istifade edilmiştir.

1. Tıbbi (İlaç Kullanımı ve Sağlık ile İlgili) Konular

1.1 Felç ve diğer hastalıklara karşı aşılama

İlk olarak bu konu hakkında OIC (İslam İşbirliği Teşkilatı) tarafından duyurulan hastalıklara karşı korunmada, aşı uygulamasının teşviki için OIC tarafından istatistiksel veri analizi yapılmış, İslamî prensipler açısından gerekli detaylar zikredilmiştir. Yani Kur'an ve hadisten deliller getirilmiştir. Kur'an ve hadislerden genellikle ebeveynlerin çocuklara karşı sorumlulukları ve çocukların sağlıklı olabilmesi ve kötü veya zararlı hallerden kaçınmaları gibi delillere atıf yapılmıştır. Şeyhülislam bu mesele hakkında açık bir şekilde cevap vermemiş olup görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “Çocuk felci veya diğer hastalıklara karşı aşı kullanılması, Allah'a karşı davranma ile ilgili bir şey değildir, ancak hastalıklar karşısındaki Allah'a tevekkül ile ilgili bir şeydir. Aynı zamanda çocukların bu tür zararlı hastalıklardan uzak durmaları için Allah'ın rahmetini ummaktır. Aşılama hasta olmadan önce önleme şeklindedir ve hastalıktan sonra tedavi etmekten daha iyi bir yöntemdir.”³⁵⁴

1.2 Modern ilaçlarda helal sertifikasının beyanı

Bu fetvanın detayları genellikle, Helal Organizasyonu tarafından alkol veya domuz içeren ilaçlara helal sertifikasının verilmesi ile ilgilidir. Bu fetva, Helal Standartları Enstitüsü'nün veya sorumlu kurumların yasaklı maddeleri ilaçlara koyan şirketlere helal sertifikası vermemesini titizlikle vurgulamıştır. Bu kural Tayland Merkezi İslam Meclisi'nin koyduğu kriterlere (“HELAL” kelimesi kullanımı) uygun olabilmesi için fetva vermiştir. Buna ek olarak, Müslümanların bu tür ilaçları kullanmalarının uygun olup olmayacağı hakkında birçok selef âlimlerin görüşlerini ve çağdaş âlimlerin fetvalarını da detaylı bir şekilde zikretmiştir. Nihayette, Şeyhülislam Aziz bu mesele hakkında hiçbir görüş tercih etmemiştir.³⁵⁵

1.3 Kan nakli ve kan bağıışı

Bu mesele hakkındaki fetva gerekli bilgilerin verilmesiyle başlamıştır. Başlangıçta kan ve bilimsel olarak kan nakli hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra,

³⁵⁴ FA., S. 06/2556, s. 39-41.

³⁵⁵ FA., S. 08/2556, s. 43-47.

âlimlerin görüşlerini zikretmiş olup iki görüş ortaya çıkmıştır; cevaz veren ve vermeyen taraflar. Ayrıca her ikisi de kendi görüşlerini savunmak için farklı ve çeşitli koşullar getirmiş, aynı zamanda çeşitli deliller ortaya koymuşlardır.³⁵⁶ Son olarak Şeyhülislam Aziz, bu meselede cevaz veren görüşü tercih etmiş ve bu âlimlerin görüşlerine göre hareket etmeli diye fetva vermiştir.³⁵⁷

1.4 Organ bağıışı ve kullanımı

Şeyhülislam Aziz bu konu ile ilgili fetvasında dört mesele üzerinde alt başlık olarak açıklama yapmış ve her alt başlıkta da farklı âlimlerin görüşlerini zikretmiş, ardından Şeyhülislam Aziz o görüşlerden birini seçip cevap vermiştir. Bu konuyla ilgili fetvanın detayları şu şekilde özetlenebilir: Birinci mesele, insanların organlarını satmak ile ilgilidir ki bu İslam'a göre haramdır. İkinci mesele, yaşayan (sağ) insanların organlarını birine bağışlamak, bu meselede cevaz veren tarafın görüşüne göre fetva vermiştir. Üçüncü meselede, İslam'a göre sağ olanların, ölen insanların organlarından faydalanması ile ilgilidir, bu meselede cevaz verilmemiştir. Bazı istisnai durumlarda yani zaruret halinde ise belirli şartlara göre kullanılmasına izin verilir.³⁵⁸ Dördüncü mesele ise İslam'a göre o kişinin organının o kişi (kendisi) için kullanımı olup zaruret halinde buna izin verilir.³⁵⁹

1.5 İnflüenza (grip) hastalığına karşı jelatin hidrolizatları³⁶⁰ (Gelatin Hydrolysate) içeren aşı maddesinin kullanımı

Bu mesele ile ilgili fetva jelatin ile ilgili bilgilerle başlamıştır. Yani bu tür jelatin hangi maddeden yapılır ve hangi alanda kullanılabilir gibi bilgiler verilmiştir. 1986 yılında Ürdün'de yapılan 3. toplantı gündemine göre Cidde'de düzenlenen İslam Fıkıh Akademisi Konseyi'nin toplantısında, bu meselenin câiz olmadığı noktasında fetva verilmiştir. Diğer yandan 1995 yılında Kuveyt'te düzenlenen 8.'inci Tıp Hukuku Sempozyumu'nda yapılan açıklamaya göre, bu meselenin câiz olduğuna karar

³⁵⁶ Örneğin bkz. *FA*, S. 10/2556, s. 55.

³⁵⁷ *FA*, S. 10/2556, s. 50-55.

³⁵⁸ Örneğin bkz: *FA*, S. 11/2556, s. 60-61.

³⁵⁹ *FA*, S. 11/2556, s. 56-62.

³⁶⁰ Domuzdan alınan bir Jelatindir.

verilmiştir. Sonuç olarak Şeyhülislam Aziz bu konu hakkında karar vermemiş ve zikredilen açıklamalardan birini de tercih etmemiştir.³⁶¹

1.6 Uyuşturucu kullanan kişiye HIV virüsü bulaşmasının iğne tedavisi yoluyla önlenmesi

Bu konu hakkında Şeyhülislam Aziz'in verdiği karara göre uyuşturucu kullanan kişi tedavi sürecine girdiği takdirde belli bir süre uyuşturucuyu kullanmaya devam etmesi gerekir. Aynı zamanda Müslüman hastaların, kendilerini korumak için veya başka kişilere HIV (AIDS) bulaşmaması için, iğne yoluyla tedavi edilmesi gerekir. Zaruret varsa veya çaresiz durumda kalındığında olumlu sonuç getirerek olan kötülüğe İslam cevaz vermiştir.³⁶²

2. Gıda Maddeleri ile İlgili Fetvalar

2.1 Böcekten çıkarılan gıda boyası kullanımı

Fetvada mesele hakkında dört mezhep âlimlerini görüşleri zikredilmektedir. Cumhur âlimleri ve Şâfiî mezhebinin görüşlerine göre iğrenç ve zehirli bazı böcek türlerinin yenilmesi uygun görülmemiştir, yani bu böceklerin kesilmiş olmasına rağmen yenilmemesi gerekmektedir. Fetvanın son açıklaması şu şekildedir: Eğer boya (renk) için dönüşüm süreci olmuşsa mesela bu boyalar kimyasal reaksiyon sürecinden geçmişse, kullanılmaya veya yenilmeye uygun görülmüşlerdir, aynı zamanda bu boyalar temizdir. Bu görüş, Hanefî mezhebinin ve çağdaş âlim olan Dr. Yusuf el-Karadâvî'nin görüşüdür. Sonuçta Şeyhülislam Aziz şu şekilde fetva vermiştir: Eğer bu boyalar dönüşüm sürecinden geçmişse, bu gıda boyalarının temiz olduğunu kabul etmekte ve kullanılmalarını ve yenilmelerini uygun görmektedir.³⁶³

2.2 İnsan organından alınmış maddelerin gıda üretiminde kullanımı

Bu mesele ile ilgili sorulan sorular, özellikle un üretiminde ve benzeri sektörlerde yaygın olarak kullanılan insanın saçından veya kılından çıkarılan amino asit maddesinin kullanımının hükmüyle ilgili sorulardır. Bu fetva, insanın saçı ve kılının

³⁶¹ FA., S. 15/2556, s. 73-74.

³⁶² FA., S. 16/2556, s. 75-77.

³⁶³ FA., S. 01/2554, s. 1-2.

kimyasal değişim sürecinden geçmişse temiz olduğunu ifade eder. Bundan dolayı yukarıda zikredilen amino asit maddesi necis değildir. Fakat tüketimde (yani yeme-içmede) kullanılmaz, çünkü insan organından elde edilen bir maddedir.³⁶⁴

2.3 Sa boyası kullanımı

Bu mesele hakkındaki değerlendirmede görülür ki, Şeyhülislam Aziz'in fetvasında konu ikiye ayrılarak fetva verilmiştir: İslam hukukunda sa boyamayı yasaklayan bir hüküm yoktur, ancak saçlarını simsiyah renge boyanmaması gerekir. İslam'da yasak olan herhangi bir faktör içermemesi ve boya malzemelerindeki maddelerin de dikkate alınması gerekir. Eğer İslam'a göre yasaklanan herhangi bir madde veya yasaklanma doğuracak özelliğe sahip olan maddeler bulunuyorsa, sa boyamak câiz değildir. Mesela, sa yüzeyinde bir kaplama oluşturan veya su geçilmesine mani olan maddeler sahih değildir.³⁶⁵

2.4 Fil dışkısındaki kahve

Bu mesele hakkındaki soru genellikle, fillere olgunlaşmış kahve taneleri (ekirdekleri) yedirilip ardından kahve taneleri sindirilip vücuttan dışkılarla atılınca toplanıp kahve yapma sürecine geçirildikten sonra, bu kahve çekirdeklerinin necis olup olmaması ile ilgili olarak sorulmuştur. Şeyhülislam Aziz'in fetvasında, yalnız Şāfi mezhebinin görüşü zikredilmiş olup şu şekilde fetva verilmiştir: Eğer kahve taneleri sağlam bir şekilde duruyorsa yani kahve taneleri hâlâ sert şekilde duruyorsa, tamamen kırık değilse ve kahve çekirdekleri toprağa ekilip çimlenmeye devam ediyorsa, bu kahve taneleri temizdir. Fakat İslam prensibine göre kahve çekirdeklerinin dış kabuğunun temizlenmesi gerekmektedir.³⁶⁶

2.5 Damıtılmış sirke

Bu mesele hakkında Şeyhülislam Aziz, damıtılmış sirke yapımı yöntemleri ve kullanılacak malzemelere yönelik bilgileri ve İslam hukukuna göre dört mezhebin çeşitli görüşlerini zikretmiştir. Şeyhülislam, âlimlere göre bu konu hakkında farklı görüşleri

³⁶⁴ FA., S. 01/2556, s. 26.

³⁶⁵ FA., S. 01/2556, s. 26.

³⁶⁶ FA., S. 04/2556, s. 33-35.

söylemekle beraber çeşitli sonuçlara da yer vermiştir. Sonuç olarak Şeyhülislam Aziz şu şekilde fetva vermiştir: Günümüzdeki fabrikalarda üretilen damıtılmış sirkelerin tüketilmesi (yenmesi) câizdir. Bu hükümde Hanefî mezhebinin görüşünü tercih etmiştir.³⁶⁷ Üstelik günümüzün sirke üretim süreci ve yöntemi, endüstriyel bir üretimdir ki tüketicinin talebine göre büyük bir hacimle üretilmektedir. Aynı zamanda günümüzde organik (doğal) sirkeler de çok zor bulunmaktadır. Görülür ki bu mesele ile ilgili fetvada, diğer mezhebin görüşünü benimsemiş olmakla birlikte, Şâfiî mezhebinin görüşünü de zikretmiştir.³⁶⁸

2.6 Helal yemeklerin helal olmayan yemeklerle mikrodalgada beraber ısıtılması

Bu soru hakkında şu şekilde fetva vermiştir: yiyeceklerin tamamen kapalı bir ambalajda olması durumunda ve dışarıdaki şeylerin ambalaj içine geçmemesine veya sızmasına güveniliyorsa kullanılmasına izin verilir. Ayrıca bu ambalajlı yemeklerin mikrodalgayla ısıtıldıktan sonra mikrodalgayı kullanan kişinin ambalajın dışını, elini ve kullanılan aletleri de temizlemesi gerekir. Çünkü ambalajın dışının, mikrodalgayı kullanan kişinin elinin veya kullanılan aletlerin necis olan maddeye temas etmiş olma ihtimali vardır. Her hâlükârda bu fetvanın sonunda, bu hareketten uzak durulması önerilmiştir.³⁶⁹

3. Alkollü Ve Kimyasal Maddeler ile İlgili Fetvalar

3.1 Metil alkol içeren parfüm, makyaj malzemesi ve gıdaların kullanımı

Bu konu hakkında verilen fetvayı incelerken, Şeyhülislam Aziz, fetva işlemlerinde kullanılacak gerekli bilgileri yani bilim teorisine göre metil alkol ile ilgili bilgileri vermiştir. Ayrıca bu bilgilerin detaylarında bazı çağdaş âlimin (Muhammed Reşid Rıza ve Şeyh Atiye Sakr) görüşlerini de zikretmiştir. Sonunda Şeyhülislam Aziz ağırlıklı olarak şu şekilde fetva vermiştir; Metil türü olan alkol içeren parfüm, kozmetik veya tüketici ürünler necis sayılmamıştır. Bununla beraber, helal işletmesiyle ilgilenen

³⁶⁷ Örneğin bkz. *FA*, S. 14/2556, s. 70.

³⁶⁸ *FA.*, S. 14/2556, s. 69-72.

³⁶⁹ *FA.*, S. 18/2557, s. 109-110.

tarafına (kurumlara), alkol içeren ürünlere helal sertifika vermekten kaçınmaları çağrısında bulunmuştur.³⁷⁰

3.2 Gıda ürünlerinde mündemiç alkollerin tüketimi (etil alkol)

Bu konu hakkında verilen fetvaları incelerken görülür ki Şeyhülislam Aziz, bu meseleye ilişkin fetvasında çağdaş âlimlerin görüşünü zikretmiştir. Sonuç olarak bu mesele hakkında Şeyhülislam Aziz, gıda ürünlerinde mündemiç (doğal olarak bulunan) alkollerin tüketilmesine cevaz vermiştir. Çünkü gıda ürünlerde alkol oranı az bir miktarda bulunur ve bunlar yenildiğinde kişiyi sarhoş etmez. Bunun yanı sıra, bu ürünlerden kaçınılması da zordur. Üstelik Şeyhülislam Aziz, Helal Gıda Standartları Enstitüsü'nün bu ürünler için helal sertifikası vermesine izin vermiştir.³⁷¹

3.3 Eritme işleminde kullanılan alkol (solvent)

Bu mesele hakkında verilen fetvaları incelerken görülür ki Şeyhülislam Aziz fetva vermeden önce, şarabın necis olup olmadığını açıklamak için çeşitli delilleri ve birçok âlimlerin görüşünü zikretmiştir. Bu konu hakkında âlimler arasında ihtilaf vardır. Fakat âlimlerin çoğunluğuna göre şarabın kendisi necistir. Bu nedenle etil ve metil alkolün necis olduğu kabul edilir. Buna rağmen bu fetvada, alkolün necis olmadığını kabul eden tarafa yönelik fetva vermiştir ama eritme işleminde (veya yemek pişirirken) kullanılan etil alkolü kullanırken az bir miktar kalan alkolün buharlaştırılmasını şart koştur.³⁷²

3.4 Gelişmiş teknolojilerle üretilen sularla (doğal çözüm veya kimyasal maddeler katarak temizlenmiş sular) yemek malzemeleri ve pişirme aletlerinin yıkanma ve temizlenmesi

Bu mesele ile ilgili fetvaya İslam hukukunda anlatılan su meselesi ile ilgili bilgileri açıklayarak başlamıştır. Bu meselede Şâfiî mezhebinin görüşünü göz önüne alarak gerekli detayları vermiştir. Fetvada günümüzdeki gelişmiş teknolojilerle üretilen sular mutlak ve temiz su olarak kabul edilmiştir. Yani İslam hukukuna göre temizlemek

³⁷⁰ FA., S. 03/2554, s. 7-9.

³⁷¹ FA., S. 07/2554, s. 21-22.

³⁷² FA., S. 08/2554, s. 23-25.

için kullanılma özelliğine sahip olan sular, malzemeleri, yemek pişirme aletlerini veya mekânları da temizleyebilir.³⁷³

4. Diğer Konularda Fetvalar

4.1 Ölen kişinin geride bıraktığı malla ilgili vasiyeti

Kişinin mirası ve vasiyeti ile ilgili konular çokça sorulmuştur. Bu mesele, Şeyhülislam Aziz'in fetvasında özet olarak şu şekilde ele alınır: Ölen kişinin geride bıraktığı para herhangi bir kuruluş tarafından, o kuruluşta üye olan ölene verilen bir paradır ve ölenin akrabası da bu paraları yönetmekle yükümlüdür, yani elde edilen paralar mirasçıya aittir. Ölen tarafından yapılan vasiyetlerle ilgili meselede ise yani o paralar herhangi bir yere harcanmak için vasiyet edilmişse ve işlemler (vasiyet) İslam hukukuna göre uygun şartların altında yapılmışsa vasiyetin yerine getirilmesi gerekmektedir.³⁷⁴

4.2 Müslümanlar için hayat sigortasının yapılması

Bu meselenin fetvasını inceledikten sonra, bu fetvada birçok çağdaş âlimin fetvasından faydalandığı görülmekle beraber fetvalarda ihtilaflar da bulunmaktadır. Çünkü bazı âlimler bu hususe cevaz vermiş fakat bazıları karşı çıkmıştır. Bu meselede Şeyhülislam Aziz'in hem kesin bir cevap vermediği hem de zikredilen görüşlerden hiçbir fetvayı tercih etmediği görülmüştür. Fakat Şeyhülislam Aziz'in cevaz vermeyen taraflara ağırlık verdiği ifade edilebilir, çünkü cumhur âlimlerinin bu görüşe sahip olduğunu söylemiştir. Ayrıca Şeyhülislam Aziz bu konuyu Müslümanın kendi tercihine bırakmış yani Müslümanın farkındalığına göre hareket etmesini, belirsizlik (apaçık olmayan) ve şüphelerden uzak durmasını tavsiye ettiğini buyurmuştur. Görülür ki Şeyhülislam Aziz, hayat sigortasını uygun görmeyen tarafı tercih ederek müslümanların şüpheli ve belirsiz şeylerden uzak durmalarını tavsiye etmiş olmasına rağmen bu mesele hakkında kesin bir fetva vermemiştir.³⁷⁵

³⁷³ FA., S. 04/2554, s. 10-12.

³⁷⁴ FA., S. 05/2554, s. 13-17.

³⁷⁵ FA., S. 05/2554, s. 36-38.

4.3 Müslüman kadının bir şirkette üye olması ve bağımsız distribütör (temsilci) olarak çalışması

Bu mesele ile ilgili fetvanın Şeyhülislam Aziz'in verdiği en kısa fetva olduğunu söylemek mümkündür. Bu meseleye yönelik sorulan soru şu şekildedir: Koca, doğrudan satış yapan bir şirkette temsilci veya üye olarak çalışan karısının iş yapmasını yasaklayabilir mi? Bu mesele hakkında şu şekilde fetva verilmiştir: Doğrudan satış şirketleri, şirket tarafından belirlenen kural ve düzenlemelere göre herhangi bir kimseyi üye veya bağımsız distribütör olarak kabul etme hakkına sahiptir. Fakat Müslüman kadının bir temsilci olarak çalışması meselesinde, izin verme hususu kocasının veya velisinin hakkıdır. Yani İslam hukukuna göre kocası veya velisi bu tür işlerin yapılmaması noktasında karar verme hakkına sahiptir.³⁷⁶

4.4 Ramazan ayında düzenlenen iftar programı

Bu mesele hakkında verilen fetvayı incelerken görülür ki, bu mesele genellikle İslam hukukuna göre ramazan ayında iftar programlarının düzenlenmesinin yerel idare hukukuna (Tayland hükümeti) karşı çıkıp çıkmaması ile ilgilidir. Bu mesele hakkında Şeyhülislam Aziz, yerel idare hukukunda yazılan faaliyet veya program düzenlenmesi ile ilgili teşvik edilen kanun zikretmiştir. Ardında Şeyhülislam Aziz, iftar programının herhangi bir kurala veya hukuka aykırı olmadığı noktasında fetva vermiştir. Üstelik Müslümanların iftar programı yapmasının dinî açıdan uygun görülen bir program olduğunu söyleyip bu programın yapılmasını teşvik etmiştir. Çünkü cemaat olarak yapılan ibadetler veya faaliyetlerde çok büyük sevaplar kazanılacaktır.³⁷⁷

4.5 Cuma günü iş yapmak

10 sene önce, insanlar özellikle çok sayıda Müslümanın yaşadığı Tayland'ın güney sınır illerindeki insanlar arasında, Müslümanların cuma günü çalışmasına izin verilmemesi ile ilgili bir söylenti ortaya çıkmıştı. Bu nedenle, mesele hakkında Şeyhülislam Aziz'e soru yöneltilmiştir ve bu konu ile ilgili Şeyhülislam Aziz tarafından verilen fetvayı dikkatli bir şekilde incelerken görülür ki, İslam tarafından günlük

³⁷⁶ FA., S. 07/2556, s. 42.

³⁷⁷ FA., S. 12/2556, s. 63-65.

ihtiyaçları karşılamak için uygun görülen işlerin yapılmasını teşvik eden deliller getirilmiştir. Bu fetvada genellikle cuma günü iş yapabilmeye yönelik olumlu teşvikler ve destekler bulunmaktadır, çünkü herhangi bir yasaklanma yoktur. Ancak, Cuma namazı kılmakla yükümlü olanların Cuma namazını terk etmeyecek şekilde çalışması gerekmektedir.³⁷⁸

4.6 Süt bankası veya öksüz çocuklar için ilgili vakıflara süt bağıışı

Bu konu hakkında Şeyhülislam Aziz, süt bankasına ilişkin tarihçe veya işletme sistemi gibi gerekli detaylar hakkında bilgi vermiştir. Ardından Şeyhülislam Aziz, bu konu hakkında klasik dönemdeki âlimlerin ve çağdaş âlimlerin farklı görüşlerini vermiştir. Sonuç olarak şu şekilde fetva vermiştir: Süt bankası kurulması câiz değildir. Çünkü süt bankası kurulması iyi bir amaç veya hedef üzerinde kurulmasına rağmen, İslam hukuku açısından çocuklara süt bankasından süt verileceği için zararlar ortaya çıkacaktır, özellikle nesep belirleme yönünde zarar vardır.³⁷⁹

³⁷⁸ FA., S. 13/2556, s. 66-68.

³⁷⁹ FA., S. 23/2557, s. 135-138.

SONUÇ

Tayland'da şeyhülislamlık müessesesi olarak bilinen Samnak Chularajmontri, Tayland'da yaşayan müslümanları temsil etmektedir. Bu kurum Tayland hükümetinde yapılan değişiklikten sonra (1932'den sonra) kurulmasına rağmen Tayland'da şeyhülislamlık görevinin 1600'lerden beri mevcut olduğu kaydedilmektedir.

“Chularajmontri” veya “Şeyhülislam” unvanı taşıyan kişi Taylandlı Müslümanlar arasında tanınan dini işlerde en yüksek yetkiye sahip devlet görevlisidir. Bugüne kadar şeyhülislamlık görevi yapan toplam 18 kişi bulunmaktadır. 1. şeyhülislamdan 13. şeyhülislama kadar görev yapanların Şeyh Ahmet Kumi'nin soyundan ve Şii Müslümanlardan geldiği kaydedilmektedir. 14. Şeyhülislamdan günümüze kadar görev yapanların ise Sünni Müslümanlardan geldiği bilinmektedir.

Şeyhülislam, Tayland kralı tarafından seçilmekte ve kralın tasdikiyle tayin edilmektedir. Geçmişteki şeyhülislamların temel görevi, Tayland kralına dini konularda doğrudan tavsiyede bulunmak ve dışişleri ve mali işler gibi alanlarda yardımcı olma konusunda Müslümanların temsilcisi olarak görev yapmaktır. Fakat ülkenin yönetiminin 1932'te değiştirilmesiyle birlikte şeyhülislamın rolü ve görevi de değiştirilmiş olup şeyhülislam, Müslüman halkın temsilcilerinin seçimiyle ve kralın onaylamasıyla tayin edilir hale gelmiştir. Daha sonra Şeyhülislamın görevi, sadece İçişleri Bakanlığı için İslami işlerle ilgili konularda danışmanlık yapmak olarak belirlenmiştir.

1997 yılına gelince, 1997 Tarihli İslâmî Kurumsal Yönetim Kanunu'nun ilan edilmesiyle birlikte şeyhülislamlık makamı yeniden değişikliğe uğramıştır. Bu kanun genellikle İslami işlerin yönetimi ile ilgili ayrıntıları belirlemek için çıkarılmıştır. Ayrıca kanun özellikle şeyhülislamın temel görevlerinin sınırlarını belirlemek ve resmileştirmek için yazılı haline getirilmiştir. Söz konusu kanunda zikredilen şeyhülislamın görevleri ve yetkileri dört madde olarak belirlenmiştir. Birincisi, dinî konularda devlete danışmak ve tavsiyelerde bulunmak; ikincisi, dinî konularda

danışmanlık yapmaları için din uzmanları atamak; üçüncüsü, Ramazan ve bayram günlerinin başlangıcını ve bitişini ilan etmek; dördüncüsü ise dinî konularda fetva vermektir.

Şeyhülislamın görev ve yetkileri ile ilgili 1997 Tarihli Kanun resmi olarak çıkarıldıktan sonra bu kanunu ilk uygulayan kişi şeyhülislam Savat Sumalayacak olmuş ve ilk defa fetva verme görevini üstlenmiştir. Fakat o dönemden sonra gelen Şeyhülislam Aziz döneminde fetva verme görevi, kullanılacak sistemler tam olarak oluşturulduğu için, daha başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Şeyhülislam Aziz fetva verme işlemlerinde her konunun gerekli ayrıntılarını dikkatli bir şekilde incelemek, ön hazırlık yapmak veya genel fetva taslağı hazırlamak amacıyla Şeyhülislamlık Yüksek Şûra (ŞYŞ) yardımcı üyelerini tayin eder ve bu üyeler de gerekli bilgileri topladıktan sonra o konu hakkında tekrar inceleme, değerlendirme ve sentezleme süreci için bu bilgileri ŞYŞ asli üyelerine gönderirler. Ardından da çeşitli alanlarda çalışan uzman ŞYŞ asli üyeleri (İslam hukuku ihtisası, tıp uzmanı, fen bilimleri uzmanı, astronomi uzmanı ve sosyal bilimciler gibi) tarafından inceleme yapıp mesele en doğru sonuca ulaştırılır. Son olarak şeyhülislamın karar vermesi ve onaylamasıyla fetva yürürlüğe girer ve bu fetva “Şeyhülislam Fetvası” olarak kabul edilir.

Gerekli değerlendirme işlemleri yapıp fetva verildikten sonra verilen fetvalar ilgili kişi ve kurumlara gönderilir ve halkın ulaşabileceği dergi, gazete, web sitesi ve çeşitli online medya ortamlarında yayınlanır. Bununla birlikte, verilen fetvalar kitap haline getirilerek fetva kitabı olarak basılıp ardından da İl İslam Meclisi, Cami Meclisi ve isteyen herkese gönderilir. Günümüzde, “*Fetâva Azîziyye fi'l-Mesâil ve'l-Kadâya'l-Muâsıra*” adlı fetva koleksiyonu Şeyhülislamlık Müessesesinin ilk basılan fetva kitabı olarak kabul edilmekte olup aynı zamanda şeyhülislam Aziz, fetva kitabı hazırlayan ilk şeyhülislam olmuştur.

2011-2014 yılları arasında şeyhülislam Aziz'in verdiği toplam 47 fetva bulunmaktadır. Verilen fetvaların içerikleri detaylı bir şekilde incelendiğinde, bu fetvaları genellikle ibadet ve muamelat ile ilgili meseleler olmak üzere iki alana ayırmak mümkündür. İbadet ile ilgili meselelerin çoğu oruç, hac ve benzeri konulardan oluşur; muamelat meselelerinde ise tıbbi (ilaç kullanımı ve sağlık ile ilgili) konular, helal gıda

ile ilgili meseleler, alkollü ve kimyasal maddelerin kullanımı vb. konular bulunur. Genel olarak en çok çağdaş meselelerle ilgili fetva bulunmaktadır.

Şeyhülislam Aziz'in fetva verme yönteminde genellikle konunun ayrıntılarına girilmeden önce o konu hakkındaki tanımlara yer verilir. Fetvaların değerlendirmesinde cumhurun kabul ettiği dört asıl kaynak olan Kuran, Sünnet, İcma ve Kıyas delillerine dayanılır. Ayrıca Ehli Sünnet olarak kabul edilen dört mezhep âlimlerinin görüşlerine başvurulur ama ilk olarak Şafii mezhebine bağlı âlimlerin görüşleri tercih edilir. Eğer bazı konularda âlimler arasında ihtilaf bulunuyor fakat cumhur ve Şafiilerin arasında ittifak bulunuyorsa doğrudan o görüş tercih edilir. Eğer bazı konularda Cumhur âlimleri, Şafiilerin görüşüne karşı bir görüş bildirirlerse ve ağırlıklı olarak cumhurun görüşüne yönelmiş ise, en çok savunulan görüş yani cumhurun görüşü tercih edilir. Ayrıca, bazı meselelerde, eğer o mesele herhangi bir olumsuz sonuca yol açacaksa, şeyhülislam o konu hakkında hiçbir görüşü tercih etmemiş olabilir. Bununla birlikte şeyhülislam kesin bir delil bulunmayan bazı çağdaş meselelerde genellikle çağdaş âlimlerin görüşüne göre fetva verir ve çoğu uluslararası Müslüman kurumun verdiği fetvalara örnek olarak başvurur; ayrıca toplumun bağlamına ve durumun uygunluğuna göre değerlendirme yaparak fetva verir.

Diğer toplumlardan biraz farklı olan Tayland toplumu çeşitli din ve inançlara sahip yani “çok kültürlü bir toplum” olması nedeniyle çeşitli sorular sorabilir ve İslam’a bağlı kesin fetva veya cevap isteyebilir ve her zaman şüpheli, yeni sorunlar, çeşitli ve ilginç meseleler ortaya çıkabilir. Mesela; Böcekten çıkarılan gıda boyası kullanımı, Fil dışkısı kahvesi, Helal yemeklerin helal olmayan yemeklerle mikrodalgada beraber ısıtılması ve Cuma günü iş yapmak gibi meseleler buna örnek verilebilir.

Şeyhülislam Aziz döneminde birçok sorun ve problemin bulunduğunu da ifade etmek gerekir. Bu sorun ve problemlerin çoğu genellikle fetva işlemlerindeki engeller, fetvanın uygulanmasındaki engeller ve fetva verme yetkisinde karşılaşılan engeller olmak üzere üç ana alanda bulunur. Bu engeller ana hatlarıyla şu şekilde zikredilebilir: a) Çeşitli sınırlama ve engeller bulunması nedeniyle yeterince fetva verilmemesi. b) Bütçenin yetersiz olmasından dolayı eksikliklerin olması. c) Kanun ve Bakanlık tarafından sabitleştirilen bir sistemin olmaması nedeniyle belirsiz bir sistemin kullanılması. d) Bazı ŞYŞ asli üyelerinin dini konularda yeterli bilgiye sahip olmamaları

sebebiyle halkın bazı kesimleri tarafından şeyhülislamın fetvasının kabul edilmemesi. e) Şeyhülislamın verdiği fetvayı kabul etmeyen bazı grupların verdikleri bağımsız fetvaların çatışmaya sebep olabilmesi.

Diğer yandan Fetva verme görevi açısından, şeyhülislam Aziz'in verdiği fetvalar Tayland'daki önceki diğer şeyhülislamın verdiği fetvalara göre daha başarılı olarak kabul edilebilir. Şeyhülislam Aziz döneminde Şeyhülislamlık Müessesesinin fetva verme görevindeki başarısına katkıda bulunan birçok unsur vardır. Bu unsurlar, genellikle önceki dönemlerde bulunmayan unsurlardır. Mesela; görevlerin yerine getirilmesini destekleyen kanunun bulunması ve yeterli seviyeye sahip eleman ve yardımcının hazır bulunması bunlara örnek olarak zikredilebilir.

Netice olarak, Tayland'da Müslümanlar açısından fıkıh alanında önemli bir görevi yerine getiren şeyhülislamlık müessesesi çok dinli ve kültürlü toplumlarda bu tip bir kurumun nasıl işlediğini anlama açısından çok önemli bir örnektir. Diğer ülkelerde bulunan benzer kurumlar hakkında mukayeseli çalışmalar yapılarak kapsayıcı sonuçlar çıkarılması, özellikle fıkıh alanında çalışan akademisyenlerin yerine getireceği önemli görevlerden biri olacaktır.

EK 1: Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol'un Yayınlanan Fetvalarının Dökümü

İBADAT (ORUÇ İLE İLGİLİ KONULAR)						
	FETVA SAYISI ³⁸⁰	SORU	KULLANILAN TEKNİK BİLGİLER ³⁸¹	GÖRÜŞ GÖSTERME ÖRNEKLERİ	GÖRÜŞ TERCİHİ	KARAR
1	01/2557	Oruçlu kimse dişlerini tedavi ettirebilir mi?	✓	-	-	Yapabilir/Şart ³⁸²
2	02/2557	Ciltte uygulanan ilaçlı bantların ve uçucu yağın kullanımı ile oruç bozulur mu?	-	-	-	Bozulmaz
3	03/2557	Makattan fitil almak veya lavman yaptırmakla oruç bozulur mu?	✓	Dört Mezheb	Cumhur	Bozulur
		İdrar sondası kullanan kimsenin orucu bozulur mu?				Bozulmaz
4	04/2557	Kan almak, kan bağışlamak ve hacamat yaptırmakla oruç bozulur mu?	✓	-	Cumhur	Bozulmaz (Mekruh)
5	05/2557	Pelvis muayenesi veya kadının vajinasındaki rahatsızlığın tedavi edilmesi orucu bozar mı?	✓	Dört Mezheb	Şâfiî	Bozar
6	06/2557	Damarlara hortum geçirmek orucu bozar mı?	✓	Şâfiî	Şâfiî	Bozmaz/Şart
		Yemek borusundan geçerek gerçekleştirilen		-	Cumhur	Bozulur

³⁸⁰ Açıklama için eserin özellikleri başlığına bakınız. s. 79.

³⁸¹ Fetva verilirken ek bilgi vermek ve detayları sağlamak için çeşitli isimlerin tanımları, eylemler ve niteliklerle ilgili gerekli bilgilerdir. Bu gibi bilgiler fetvalarda yer alırsa tik (✓) işareti konulmuştur. Detaylar için "Eserin Özellikleri" başlığına bakınız. s. 79.

³⁸² Yapabilir/şart, bozulmaz/şart veya bozmaz/şart gibi ifadeler, cevaz alabilmek için bazı şartlara veya koşullara uyulması gerektiğini belirtmektedir.

		bir işlem yapılırken oruç bozulur mu?				
7	07/2557	Oruçlu iken göz damlası kullanmak orucu bozar mı?	-	Şâfiî	Şâfiî	Bozmaz/Şart
		Kulak damlası kullanmak orucu bozar mı?		Dört Mezheb/ Çağdaş	Şâfiî	Bozar
		Burun damlası kullanmak orucu bozar mı?		-	-	Bozmaz/Şart
		Burun tıkanıklığı tedavisi için koklama ilacı kullanılırsa oruç bozulur mu?		-	-	Bozulmaz
8	08/2557	İnfüzyon veya damar yoluyla vücuda çeşitli vitaminleri yaptırmak orucu bozar mı?	-	Çağdaş	-	Kararsız ³⁸³
		Deri altı, intramüsküler, eklem içine veya damara ilaç enjeksiyonları ile oruç bozulur mu?		Dört Mezheb/ Çağdaş	Cumhur	Bozmaz
9	09/2557	Vajinadan fitil almak veya vajinaya tıbbi temizleyici cihaz uygulanması orucu bozar mı?	✓	Hanefî, Malikî ve Şâfiî	Hanefî/ Şâfiî	Bozar
10	10/2557	Biyopsi veya küçük çaplı cerrahi yaptırmak orucu bozar mı?	✓	-	-	Bozmaz
		Vücuda kan almak (Blood Transfusion) orucu bozar mı?				Bozar

³⁸³ Bu ifade mesele hakkında karar verilmemiş ve görüş tercih edilmemiş olduğunu göstermektedir. Detaylı bilgiler “Fetvalarla İlgili Mülahaza ve Tespitler” başlığı altında verilmektedir. Bkz. s. 93-94.

11	11/2557	Oruçlu iken baygınlık geçiren kimsenin orucu bozulur mu?	-	Şâfiî	Şâfiî	Bozulmaz/ Şart
12	12/2557	Oruçluyken burnun kanaması orucu bozar mı?	✓	-	-	Bozmaz/Şart
13	13/2557	Emziren annelerin ve hamile kadınların Ramazan ayında oruç tutmakla ilgili istisnai hükümleri nelerdir?	-	Dört Mezheb	Cumhur	(açıklama) ³⁸⁴
14	14/2557	Böbrek hastalığı olan hastalara periton diyalizi ve hemodiyaliz gibi iki çeşit diyalizin uygulanması ile oruç bozulur mu?	✓	-	-	Bozulmaz
15	15/2557	Ağız çalkalama suyu kullanmak orucu bozar mı?	-	-	-	Bozmaz/Şart (Mekruh)
		Gargara (Bir sıvı ile ağız veya boğazı çalkalamak) yapmak orucu bozar mı?				Bozmaz/Şart (Mekruh)
		Ağız içine sprej (püskürtücü) sıkmak orucu bozar mı?				Bozmaz/Şart (Mekruh)
		Nebülizasyon tedavisi ve buhar halindeki ilacı ciğerin içine çekmesi orucu bozar mı? (astım ilacı orucu bozar mı?)				Bozar/ Sebep ³⁸⁵
16	16/2557	Kalp hastalarının oruçlu iken dilaltı ilacı	✓	-	-	Bozmaz/Şart

³⁸⁴ Bu meseleye fetvada açıklama yapılarak yer verilmiştir.

³⁸⁵ 'Bozar/sebep, necis olur/sebep' ifadeleri, meselenin hükmünün bazı sebeplerden dolayı değişmesini ifade eder.

		(sublingual) kullanması orucu bozar mı?				
17	17/2557	AIDS hastalığı bulaşan hastalar anti virüs ilaçlarının verilmesi halinde olursa oruç tutmayabilirler mi?	-	-	-	Olur/Şart
		Şeker hastaları zarar görme ihtimaline karşı oruç tutmayabilir mi?				Olur/Şart
İBADAT (HAC İLE İLGİLİ KONULAR)						
	FETVA SAYISI	SORU	KULLANILAN TEMEL BİLGİLER	GÖRÜŞ GÖSTERME ÖRNEKLERİ	GÖRÜŞ TERCİHİ	KARAR
1	19/2557	Âdet (hâyız) halinde bulunan bir kadın ifâda tavafı yapabilir mi?	-	Dört Mezheb	Cumhur	Kararsız (Temizlik halinde ağırlık veriyor)
2	20/2557	Genişletilmiş alanda say' yapılmasının hükmü nedir?	✓	Şâfiî	Şâfiî	Câiz/Şart
		Mescid-i Haram'ın ikinci ve üçüncü katında say' ve tavaf yapmanın hükmü nedir?		-	-	Câiz/Şart
3	21/2557	Mina bölgesinin sınırları	✓	Malikî/Şâfiî	Şâfiî	(açıklama)
		Mina'da sadece akşamda mebit yapmanın (gecelemenin) hükmü nedir?		Şâfiî	Şâfiî	Olur
		Mina el-Cedid'de gecelemenin hükmü nedir?		-	-	Caiz/Şart
4	22/2557	Mahremi olmayan bir kadının hacca	✓	Şâfiî/ diğeri/ Çağdaş	Şâfiî	Olur/Şart

		gitmesinin hükmü nedir?				
İBADAT (DİĞER KONULAR)						
	FETVA SAYISI	SORU	KULLANILAN TEMEL BİLGİLER	GÖRÜŞ GÖSTERME ÖRNEKLERİ	GÖRÜŞ TERCİHİ	KARAR
1	03/2556	Necis maddenin temiz hale getirilmesinin hükmü nedir?	✓	Dört mezhep/Çağdaş	Cumhur	Necis olur/Sebep
2	02/2554	Kasten hayvanın başını kesmenin hükmü nedir	✓	Malikî, Hanbelî	Hanbelî	Câiz/Şart
		Hayvanı toreksis yöntemiyle kesmenin hükmü nedir?		-	Hanefî, Malikî, Hanbelî	mekruh
		Hayvanı elektrik ile bayıltılarak kesmenin hükmü nedir?		-	-	Câiz/Şart
		Airsoft silahı veya karbondioksit gazını kullanarak hayvanın kesilmesinin hükmü nedir?		-	-	Câiz değil
3	06/2554	Haram veya necis bir maddeyle karışan yemlerle beslenen hayvanların hükmü nedir?	-	Dört mezhep	Şâfiî	Necis olur/Sebep

MUAMELAT (TIBBİ -İLAÇ KULLANIMI VE SAĞLIK İLE İLGİLİ- KONULAR)						
	FETVA SAYISI	SORU	KULLANILAN TEMEL BİLGİLER	GÖRÜŞ GÖSTERME ÖRNEKLERİ	GÖRÜŞ TERCİHİ	KARAR
1	06/2556	Felç ve diğer hastalıklara karşı aşılama ile tedavinin hükmü nedir?	✓	Çağdaş	-	Câiz

2	08/2556	Alkol veya domuz içeren ilaçlara helal gıda sertifikası verilebilir mi?	✓	Hanefi, Maliki, Şâfiî	-	Kararsız
3	10/2556	Kan nakli ve kan bağışı yapılmasının hükmü nedir?	✓	Çağdaş	Çağdaş	Câiz/Şart
4	11/2556	İnsanların kendi organlarını satmasının hükmü nedir?	✓	-	-	Haram
		Sağ insanların organlarını hasta birine bağışlamasının hükmü nedir?		Çağdaş	Çağdaş	Câiz/Şart
		Sağ olanların ölen insanların organlarından faydalanmasının hükmü nedir?		Çağdaş	Çağdaş	Câiz değil/ (bazı istisna var)
		Kişinin organını kendisi için kullanmasını hükmü nedir?		-	-	Câiz/Şart
5	15/2556	İnflüenza (grip) hastalığına karşı jelatin hidrolizatları içeren aşı maddesinin kullanılmasının hükmü nedir?	✓	Çağdaş	-	Kararsız
6	16/2556	Uyuşturucu kullanan kişinin tedavisi sürecinde HIV virüsü bulaşmasının önlenmesi için iğne vurulma yoluyla tedavisinin hükmü nedir?	✓	-	-	Câiz

MUAMELAT (GIDA MADDELERİ İLE İLGİLİ KONULAR)						
	FETVA SAYISI	SORU	KULLANILAN TEMEL BİLGİLER	GÖRÜŞ GÖSTERME ÖRNEKLERİ	GÖRÜŞ TERCİHİ	KARAR
1	01/2554	Böcekten çıkarılan gıda boyası kullanmanın hükmü nedir?	✓	Dört mezhep/ Çağdaş	Hanefi	Câiz/Şart
2	01/2556	İnsan organından alınmış maddelerin gıda üretiminde kullanılmasının hükmü nedir?	-	Şâfiî	-	Câiz değil (yeme içme)
3	02/2556	Saç boyası kullanmanın hükmü nedir?	-	-	-	Câiz/Şart
4	04/2556	Fil dışkısından üretilen kahvenin hükmü nedir?	✓	Şâfiî	Şâfiî	Caiz/Şart
5	14/2556	Damıtılmış sirkenin üretim yöntemi ve kullanan maddelerin İslam hukukuna göre hükmü nedir?	✓	Dört mezhep	Hanefî	Câiz/Şart
6	18/2557	Helal yemeklerin helal olmayan yemeklerle birlikte aynı mikrodalga içinde ısıtılmasının hükmü nedir?	✓	-	-	Yapabilir/ Şart
MUAMELAT (ALKOLLÜ VE KİMYASAL MADDELER İLE İLGİLİ KONULAR)						
	FETVA SAYISI	SORU	KULLANILAN TEMEL BİLGİLER	GÖRÜŞ GÖSTERME ÖRNEKLERİ	GÖRÜŞ TERCİHİ	KARAR
1	03/2554	Metil alkol içeren parfümler, makyajlar ve gıdaların kullanılmasının hükmü nedir?	✓	Çağdaş	-	Câiz/Şart
2	07/2554	Mündemiç alkolleri (doğal olarak bulunan	✓	Çağdaş	Çağdaş	Câiz/ verebilir

		alkol) içeen gıda ürünlerine helal sertifikası verilebilir mi?				
3	08/2554	Eritme işleminde kullanılan alkolün (solvent) kullanılmasının hükmü nedir	✓	Dört mezhep/Çağdaş	Çağdaş	Câiz/Şart
4	04/2554	Yemek malzemeleri ve pişirme aletlerini yıkamak ve temizlemek için gelişmiş teknolojilerle üretilen suların (doğal çözücü veya kimyasal maddeler katarak temizlenmiş sular) kullanılmasının hükmü nedir?	✓	Şâfiî	-	Câiz
MUAMELAT (DİĞER KONULAR)						
	FETVA SAYISI	SORU	KULLANILAN TEMEL BİLGİLER	GÖRÜŞ GÖSTERME ÖRNEKLERİ	GÖRÜŞ TERCİHİ	KARAR
1	05/2554	Ölen kişinin geride bıraktığı malla ilgili vasiyetinin yerine getirilmesi nasıl olur?	✓	-	-	(açıklama)
2	05/2556	Müslümanlar için hayat sigortası yaptırmanın hükmü nedir?	✓	Çağdaş	-	Kararsız
3	07/2556	Koca, doğrudan satış ile ilgili bir şirkette temsilci veya üye olarak çalışan karısının iş yapmasını yasaklayabilir mi?	-	-	-	Olur

4	12/2556	İslam hukukuna göre Ramazan ayında iftar programları düzenlenmesi(Tayland hükümeti) yerel idare hukukuna muhalif midir?	✓	Hukuk Maddeleri	-	Hayır
5	13/2556	Müslümanlar cuma gününde iş yapabilir mi?	✓	-	-	Yapabilir
6	23/2557	Süt bankası veya öksüz çocuklar için ilgili vakıflara süt bağışlamanın İslam hukukuna göre hükmü nedir?	✓	Dört Mezhep/ Çağdaş	-	Câiz değil

EK 2: Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol

EK 3: Ulusal İslami İşler İdare Merkezi

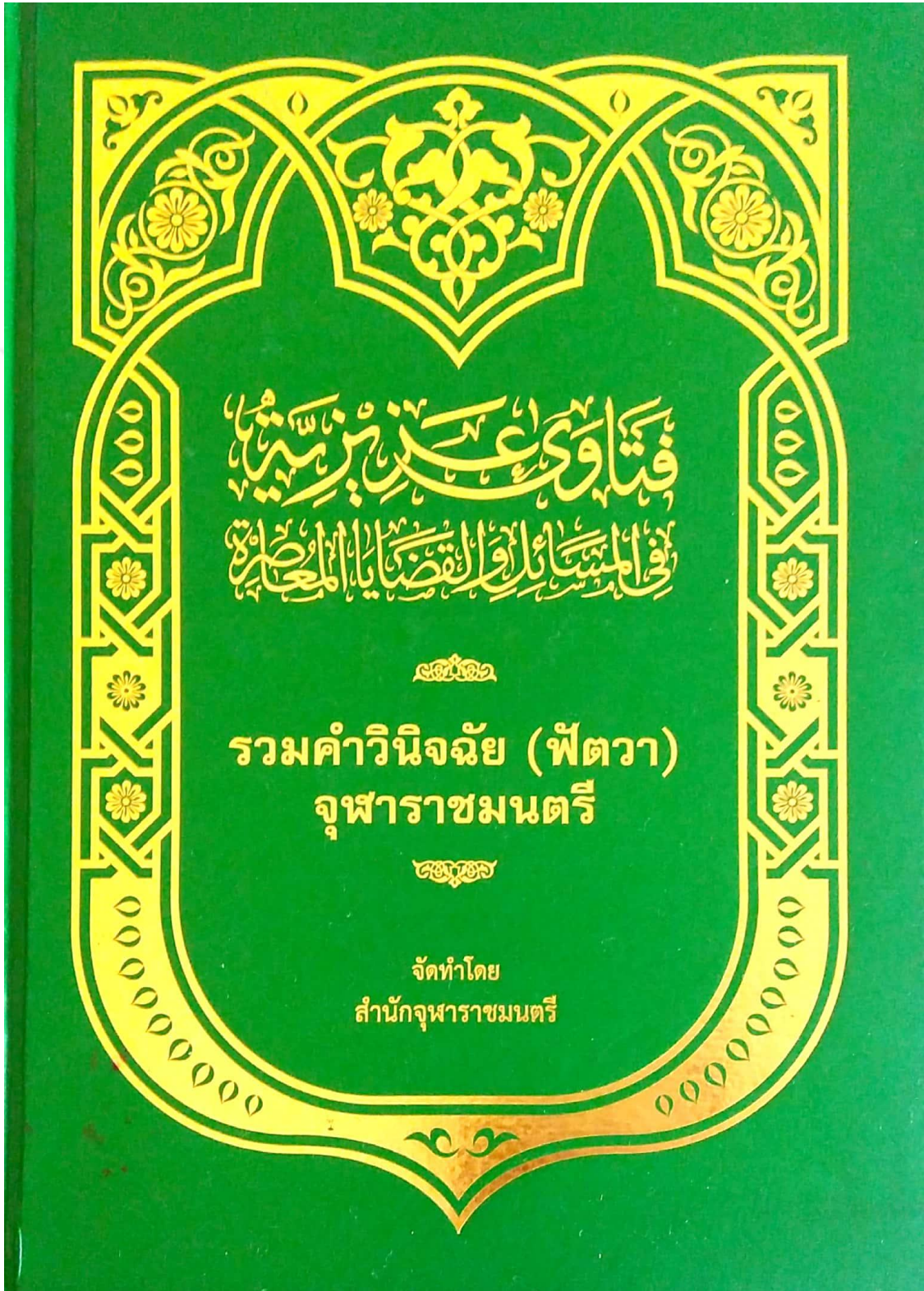
EK 4: Fetva Toplantısı

EK 5: Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol ve Şeyhülislamlık Yüksek Şûra (ŞYŞ) Asli Üyeleri

EK 6: “Fetâvâ Azîziyye fi’l-Mesâil ve’l-Kadâya’l-Muâsıra” Adlı Eserin Kapak Sayfası

EK 7: “Fetâvâ Azîziyye fi’l-Mesâil ve’l-Kadâya’l-Muâsıra” Adlı Eserin Fetva Sayfasından Bir Örnek

100 รวมคำวินิจฉัย (فتวา) จุฬาราชมนตรี | فتاوى

**คำวินิจฉัย (فتวา) จุฬาราชมนตรี
ที่ 12/2557**

เรื่อง ผู้ถือศีลอดมีอาการเลือดกำเดาไหล

คำถาม : ผู้ถือศีลอดที่มีอาการเลือดกำเดาไหล (Nosebleed) ทำให้เสียการถือศีลอดหรือไม่?

ข้อมูลประกอบการพิจารณา

เลือดกำเดา คือเลือดที่ไหลออกมาทางจมูกอาจเกิดจากมีแผลในโพรงจมูกหรือมีก้อนเนื้ออยู่ในโพรงเหนือรูจมูกหรือด้วยสาเหตุอื่นๆ ซึ่งต้องมีการตรวจวินิจฉัยหาสาเหตุโดยแพทย์ต่อไป

คำวินิจฉัย

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله وصحابه أجمعين ... وبعد :

ผู้ถือศีลอดที่มีอาการเลือดกำเดาไหลคือเลือดที่ออกทางจมูกนั้นไม่ทำให้เสียการถือศีลอดโดยมีเงื่อนไขว่า เลือดนั้นจะต้องไม่ไหลลงคอ หากเลือดนั้นไหลลงคอก็จำเป็นต้องบ้วนทิ้ง หากผู้นั้นกลืนเลือดที่ไหลออกสู่ภายนอกเขตจมูกหรือปากกลับเข้าไปโดยเจตนา ย่อมถือว่าการถือศีลอดนั้นใช้ไม่ได้⁽¹⁾

والله اعلم بالصواب

อาคิส พิทักษ์คุมพล

จุฬาราชมนตรี จุฬาราชมนตรี

(1) ฟีตาวา อัล-ลัจญ์นะฮ์ อัต-ตาคิมะฮ์ ลิลบุหุส อัล-อิลมิยะฮ์ วัล-อิฟตาอ์ : 10/263 คำพิตวาเลขที่ 1730. 3455, 12077

EK 8: Müsteftinin Fetva İstek Mektubunun Bazı Örnekleri

ที่ สธ ๕๑๐๘/๕๐๕		สำนักจุฬาราชมนตรี ศูนย์บริหารกิจการศาสนาอิสลามฯ เลขรับที่ 460 วันที่ 22 ต.ค. 56 เวลา 09.30 น. องค์การเภสัชกรรม ๗๕/๑ ถนนพระรามที่ ๖ ราชเทวี กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐
๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๕		
เรื่อง ขอคำชี้แจงการใช้ผลิตภัณฑ์วัคซีนป้องกันโรคไขหวัดใหญ่ที่มีส่วนผสมของ Gelatin hydrolysate		
เรียน จุฬาราชมนตรี		
ตามที่องค์การเภสัชกรรมได้ดำเนินโครงการพัฒนาวัคซีนป้องกันโรคไขหวัดใหญ่ โดยได้ทำการวิจัยพัฒนาวัคซีนไขหวัดใหญ่อย่างต่อเนื่อง และในขบวนการผลิตมีความจำเป็นต้องใส่สารเพิ่มความคงตัว เช่น สาร Gelatin hydrolysate ที่ผลิตขึ้นจากส่วนประกอบของกระดูกสุกร ซึ่งเป็นสารที่ใช้เพิ่มความคงตัวของวัคซีนทั่วไปในท้องตลาด องค์การเภสัชกรรมจึงขอเรียนสอบถามถึงประเด็นสำหรับผู้ที่จะรับวัคซีนที่มีส่วนประกอบดังกล่าวนี้จะผิดต่อหลักศาสนาอิสลามหรือไม่ โดยได้แนบเอกสารของบริษัทผู้ผลิตสาร Gelatin hydrolysate ดังกล่าวมาเพื่อประกอบการพิจารณา		
จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาและให้คำชี้แจงต่อประเด็นดังกล่าว จะเป็นพระคุณ		
ขอแสดงความนับถือ		
		
(นายวิฑิต อรรถเวชกุล) ผู้อำนวยการองค์การเภสัชกรรม		
สถาบันวิจัยและพัฒนา องค์การเภสัชกรรม โทร. ๐ ๒๒๐๓ ๘๑๒๘ โทรสาร ๐ ๒๓๕๔ ๘๘๑๒ E-mail : rdi_gpo@gpo.or.th URL : //www.gpo.or.th/rdi		
ผู้ประสานงาน : ดร.ภญ.สมชัยยา สุริฉันท์		
ดัดพิมพ์ที่ 15 / 556		

สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริม
การประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.)
Office of Insurance Commission

ที่ 6120/41

22 กันยายน 2554

เรื่อง ขอหารือเกี่ยวกับการประกันชีวิต

กราบเรียน ท่านจุฬาราชมนตรี

อ้างถึง หนังสือสำนักจุฬาราชมนตรี ที่ 16/2510 ลงวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2510

สิ่งที่ส่งมาด้วย สำเนาหนังสือสำนักจุฬาราชมนตรี ที่ 16/2510 ลงวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2510 จำนวน 2 ฉบับ

ตามหนังสือที่อ้างถึง สำนักจุฬาราชมนตรี ได้มีหนังสือตอบบริษัทประกันชีวิต แจ้งว่าได้พิจารณา
วิธีดำเนินการต่าง ๆ ในการทำประกันชีวิตจากหนังสือที่บริษัทได้นำมาเพื่อประกอบการพิจารณาแล้ว เห็นว่าไม่เป็น
การขัดต่อบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม ความแจ้งตามสำเนาหนังสือที่ส่งมาด้วยแล้ว นั้น

ด้วยก็ยิ่งปรากฏข้อเท็จจริงว่าในปัจจุบันประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
ได้มีความตระหนักในการทำประกันชีวิตมากขึ้น แต่ก็ยังเคลือบแคลงและวิตกกังวลว่าการทำประกันชีวิตนั้นเป็น
การละเมิดต่อข้อห้ามตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลามหรือไม่ ประการใด รวมทั้งเห็นว่าหนังสือตอบบริษัท
ประกันชีวิตดังกล่าวข้างต้นนั้น ได้ล่วงเลยมานานแล้ว (ตั้งแต่ปี พ.ศ.2510) และเป็นหนังสือตอบในสมัย
อดีตท่านจุฬาราชมนตรี(นายต่วน สุวรรณศาสน์) ฉะนั้น เพื่อประโยชน์ต่อภาพรวมของการประกอบธุรกิจประกัน
ชีวิตในประเทศไทย และเพื่อประโยชน์ต่อประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งพี่น้องชาวไทยมุสลิมจะมีความเข้าใจ
ที่ถูกต้อง ปราศจากความเคลือบแคลงสงสัย สำนักงานฯ จึงใคร่ขอเรียนหารือมา ณ โอกาสนี้อีกครั้งหนึ่งว่า
การทำประกันชีวิตนั้นเป็นการละเมิดต่อข้อห้ามตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลามหรือไม่ ประการใด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความกระจ่างด้วย จักเป็นพระคุณอย่างสูงยิ่ง

ขอแสดงความนับถืออย่างยิ่ง

(นายไพรัช จันทกรานต์)

ผู้อำนวยการสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริม
การประกอบธุรกิจประกันภัย ภาค 12 (สงขลา)

ตุลาคม ๒๕/๒๕๕๔

สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย ภาค 12(สงขลา) 613 ถนนราษฎร์อุทิศ ตำบลหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
โทร 074-252105 ต่อ 202 สายด่วนประกันภัย 1186

KAYNAKÇA

- Alee, İsmail. *Kotmai Mordok Leh Phinaikam İslam (İslam Hukukunda Miras ve Vasiyet Hukuku)*. bsk. yy, 2003.
- Anusapha, Siriporn, Vorakarn Suksodkew, Prasert Intarak ve Julispong Jularat, “Chief of The Muslim in Thailand Role in Educational Administration: A Case Study of His Excellency Aziz Phitakkumpol” (Tayca baskı), *Warasan Borihan Kan Suksa SWU*. Cilt. 13, Sayı. 25, Temmuz-Aralık 2016, s. 126-135.
- Anusapha, Siriporn, Vorakarn Suksodkew ve Prasert Intarak, “The Educational Administration Role of Sheikhul Islam Office In Terms of his Excellency Aziz Phitakkumpol as the Sheikhul” (Tayca baskı), *Warasan Borihan Kan Suksa SWU*. Cilt. 14, Sayı. 27, Temmuz-Aralık 2017, s. 150-164.
- Aref, Manoch. “Chularajmontri Pen Krai Tammai Tong Sanha” (Şeyhülislam Kimdir ve Neden Gözden Geçirmek Gerekir), *Nittayasan Pabkau Taksin*. Cilt. 50, Sayı. 2, Mayıs-Haziran 2010, s. 5-9.
- Badlisham Mohd. Nasir v.dğr, “Gerakkan Dakwah di Pattani”, *Nadwah Ulama Nusantara 1: Peranan Dan Sumbangan Ulama Patani*, Prince of Songkla University Pattani Campus, Pattani (Thailand), 19-20 May 2001.
- Benhawan, Datuk Aziz. *Thai Muslims in The Soouthern provinces of Thailand* (Tayca baskı). Sapa Tipriksa Sımsang Santisuk Changvad Çayden Paktay (The Southern Border Provinces Peace Advisory Council), t.y.
- Benmad, Gazali. *Kotmai Keukab Kiccakarn İslam Nai Prated Tay (Tayland'da İslami İşler Hakkında Kanunlar)*. Pattani: Fatoni Üniversitesi, 2011.
- Benmad, Gazali. “Mufti of Thailand : it's Necessity, Possibility and Model” (Tayca baskı), *Yayınlanmamış döktrora tezi*. Prince of Songkla University Pattani Campus; The Degree of Doctor of Philosophy in Islamic Studies, 2012.

- Bin Yahya, Muhammad Zaini. “Penulisan Fiqh Sheikh Daud al-Fatani”, *Nadwah Ulama Nusantara 1: Peranan Dan Sumbangan Ulama Patani*. Prince of Songkla University Pattani Campus, Pattani (Thailand), 19-20 May 2001.
- Bin Abdullah, Wan Mohd Shaghir. *Syeikh Daud b. Abdullah al-Fatani Ulama' dan Pengarang Terulung Asia Tenggara*. Shah Alam HIZBI, 1990.
- _____. “Ulama-Ulama Patani: Satu Paparan Mengenai Ketekohan dan Karya Mereka”, *Nadwah Ulama Nusantara 1: Peranan Dan Sumbangan Ulama Patani*. Prince of Songkla University Pattani Campus, Pattani (Thailand), 19-20 May 2001.
- Bunnak, Phitya. *Muslim Punam Patom Chula Konrek Nay Siyam (Müslüman Lideri olarak Siyam'da İlk Şeyhülislam)*. Bangkok: Samnak Phim Matichon, 2005.
- Burutphat, Kacadphai. *Tay Muslim (Tay Müslümanlar)*. Bangkok: Samnakpim Prae Wittaya, 1976.
- Chalayondecha, Prayurasak. *Muslim Nai Prated Tay (Tayland'da Müslümanlar)*. Bangkok, 2010.
- Chularat, Chulispong. “The Role and Duty of Krom Tha Khua's Noblemen in Ayutthaya and Rattanakosin Periods [1610-1892]” (Tayca baskı), *Yayınlanmamış dōktōra tezi*. Chulalongkorn University: The Degree of Doctor in Faculty of Art (History), 2001.
- Dantrakul, Supoj. *Adit Chularajmontri Çem Phomyong Kab 4 Changvad Phaktay (Chularajmontri Çem Phomyong ile Tayland Güneyinde 4 Vilayet)*. Nontaburi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Din-a, Abdulsuko. *The Future of Islamic Law in Thailand* (Tayca baskı). Songkhla, 2010.
- el-Karadâvî, Yusuf. *İslam Fikhını Yeniden okumak*, Abdullah Kahraman (Çev.), İstanbul: Nida, 2016.
- Fai Kijakarn Sassana İslam Krom Karn Pokrong. “Chivit Leh Ponngan Nai Aziz Phitakkumpol Chularajmontri” (Şeyhülislam Aziz Phitakkumpol'un Hayatı ve

Çalışmaları), *Nittayasan Pabkau Taksin*. Cilt. 50, Sayı. 2 Mayıs-Haziran 2010, s. 3-4.

Haji Salleh, Kamaruddin. “Isu- Isu Politik Dalam Pemmikiran Syeikh Daud dan Syeikh Ahmad al-Fatani: Suatu Analisis”, *Nadwah Ulama Nusantara 1: Peranan Dan Sumbangan Ulama Patani*. Prince of Songkla University Pattani Campus, Pattani (Thailand), 19-20 May 2001.

Islamic Private Schools Association of Thailand, *The Countrywide Board of Islamic Private School* (Tayca baskı), 2011.

Jadu'l-Hak Ali Jadu'l-Hak. *Buhus ve Fetava el-İslamiyye fi Kadaya el-Muâsirah*. el-Ezher eş-Şerif, t.y.

_____. *el-Fetâva el-İslâmiyye*. Kâhire: Dâru'l-Farûk lin-Naşr ve'el-Teuzî', 2005.

Jampaklay, Aree, Teeranong Sakulsri, ve Abdul-Aziz Prasith-hima. *Muslims in Thailand: Maginalised or Merely Different* (Tayca baskı). Bangkok: Rongphim Duan Tula, 2012.

Jarensuk, Jirasak. “Leadership of Thailand’s Chhularajmontri during 1981-1995” (Tayca baskı), *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Thammasat University: Faculty of Political Science, 1996.

Jewangma, Somchai. (som1985@hotmail.com). Krongsang Ongkorn (Kuruluş Genel Yapısı). Lukman Yusoh’a kişisel e-posta. [lukman_yusoh@hotmail.com] (11 Nisan 2019).

Jitmoud, Sauwane. *Klum Chadpan: Chau Tay Muslim (Etnik Grubu: Taylandlı Müslüman)*. Bangkok, 1988.

Kamakarn İslam Prajam Changvad Pattani (The Islamic Committee of Pattani province). *Sans Sumnakngan Kamkarn Islam Changwad Pattani (The Message from the Office of Provincial Islamic Council of Pattani)*. Pattani: Muslim Press, 1959.

Khongchana, Plubpleng. *Chen: The Last Chularajmontri of the Ayutthaya Period* (Tayca baskı). Bangkok: Dhonburi Rajabhat University, 2007.

- Krasuang Tangprated (Dışişleri Bakanlığı). *Chau Thai Muslim (Taylandlı Müslümanlar)*. Bangkok: Rongpim Prachan, 1978.
- Lambensa, Mansod. "18. ve 19. Yüzyıl Tayland'ın Patani Eyaletinde Fıkıh Çalışmaları Şeyh Dâvûd b. Abdullah el-Fatâni Örneği", *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Maluleem, Jaran. *Vikrok Kvam Khadyeng Ravang Rattaban Tay Kab Muslim Nay Prated Tay (Tayland'da Tay Devleti ve Müslümanlar Arasında Çatışma hakkında bir Analiz)*. Islamic Academy, 1995.
- _____. Kitima Amorntad ve Pornpimon Treechot. *Tay Kab Lok Muslim (Tay ve Müslüman Dünyası)*. Bangkok: Rongphim Chulalongkorn Mahawittayalai, 1993.
- Mukem, Ekrach. *Chularajmontri Pravatisart Phunam Tay Muslim (Tay Müslümanların Reis olan Şeyhülislamlarının Taricesi)*. Bangkok: Ruamduechuekan, 2005.
- Na' Pattalung, Supatr Sukontapirom. *Pravatsart Trakul Sultan Sualaiman (Sultan Sulaiman'ın Soyu Hikayesi)*. Bangkok: Amarin Printing Group, 1988.
- Narongraksaket, İbrahim ve Numan Hayeemasae. *Tisadi Mai Staban Kansiksa Müslim Çangvad Çaydaen Paktay (Güney Sınır İllerinin İslam Eğitim Enstitüsünün Yeni Teorisi)*. LTD Slatan Karnpim, 2010.
- Phondee, Samran. *Sheikhul Islam: Muslim Leader's Role and Importance in The History of Siam* (Tayca baskı). Thonburi Üniversitesi: Samanak Suksa Saka Tuapai, 2016.
- Pongpipat, Tavevut. *Chularajmontri konrek kong tay (Tayland'da İlk Şeyhülislam)*. bsk. yy, 2012.
- Princess Maha Chakri Sirindhrn Foundation. *Thai King Directories* (Tayca baskı), 3. Baskı. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhrn Foundation, 2011.
- Sakr, Atiyye. *Ahsenu-l Kelâm fi-l Fetâva ve-l Ahkâm*. Cilt. 1. Kâhire: Mektebe Vehbe, 2011.

Samnak Chularajmontri. *Fetâvâ Azîziyye fi'l-Mesâil ve'l-Kadâya'l-Muâsıra*. Bangkok, t.y.

_____. “Khamtob Chularajmontri Kevkab Panha Kvamkadyeng Nai Dan Sasna” (The Fatwa from Sheikhu Islam of Thailand to the Religious Disputes in Islam), *Warasan Tini Samnak Chularajmontri*. Cilt. 2, Sayı. 1, Ocak-Şubat 2010, s. 38-41.

Sardpream, Rachnee. “The Role of Muslim in The Central and Southern Part of Thailand During the Rattanakosin Period A.D. 1782-1910” (Tayca Baskı), *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Silpakorn University, Tarih Bölümü, 1978.

Santiwaranont, Suthep, Dolmanach Baka, Kreasri Wisessuwan ve Noppadol Wisessuwan. *Views of People and Government Officials in Southern Border Provinces Toward Practices According to Islamic Principles as judged by 'Chularajmontree' Chief Imam of Muslims in Thailand: A Case Study of Muang District, Pattani Province* (Tayca baskı), Thailand: Prince of Songkla University Pattani Campus and Delegation of Standing Committee on Religion, Art and Culture of House of Representatives of Thailand, 1997.

Sumali, Kannikar Chuthamas. *The Javanese in Bangkok* (Tayca baskı). Bangkok: The Thailand Research Fund, 1998.

Tangnam, “Plik Kamsang Julia 23 Ko Kongdee Tee Tong Reeb Nam Ma Çai” (Twenty Three Subjects of Fatwa, The Advantages Which Have to Be Applied), Kasım 1990.

Teeuw, Andries ve David K. Wyatt. *Hikayat Patani (Patani Hikayesi)*. The Hague: Martinus Hijhoff, 1970.

Tokmina, Den. *Kotmai İslam (İslam Hukuku)*. Bangkok: Seangcun Karnpim, 2001.

Wibulphan, Khamnuan. “The Participation of Thai Muslim In The Recruitment of Islamic Leader: A Case Study on The Selection of Sheikhu Islam” (Tayca baskı). *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Ramkhamhaeng University: Master of Art in Political Science , 2001.

Weahama, M. Roflee. “İslamiyet’in Güney-doğu Asya’ya Yayılması”, *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Sakarya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, t.y.

Mülakatlar

Numsuk, Abdullah. -ŞYŞ Asli Üyesi- “Tayland Şeyhülislamık Müessesesinin Fetva Usülü” konulu görüşme. Bangkok (Tayland): 6 Aralık 2018.

Salaming, Maroning. -ŞYŞ asli üyesi- “Tayland Şeyhülislamık Müessesesinin Fetva Usülü” konulu görüşme. Yala (Tayland): 30 Kasım 2018.

Prayadsap, Parinya. -ŞYŞ Asli Üyeleri Genel Sekreteri- “Tayland Şeyhülislamık Müessesesinin Fetva Usülü” konulu görüşme. Bangkok (Tayland): 3 Aralık 2018.

Suasaming, Santi. -ŞYŞ Yardımcı Üyeleri Başkanı- “Tayland Şeyhülislamık Müessesesinin Fetva Usülü” konulu görüşme. Bangkok (Tayland): 8 Aralık 2018.

Jewangma, Somchai. -Ofis Çalışma Grubu Müdür Yardımcısı- “Tayland Şeyhülislamık Müessesesinin Fetva Usülü” konulu görüşme. Bangkok (Tayland): 3 Aralık 2018.

İnternet Kaynakları

Countrymeters. *Thailand Population*. 2019. <https://countrymeters.info/en/Thailand> (erişim tarihi 22-05-2019).

King of Thailand. (t.y.) <https://sites.google.com/site/kingofth/phra-rach-prawati-phra-mha-ksatriy-mharach-thiy> (erişim tarihi 20-03-2018)

Samnakngan Knakamkarn Klang İslam Heng Prated Tay (The Central Islamic of Thailand). *Chularajmontri Heng Rajanacak Tay (Tay Devletin’de Şeyhülislam)*. (t.y.) <https://www.cicot.or.th/th/chularatchamontri> (erişim tarihi 25/04/2019).

Samnak Chularajmontri (Sheikhul Islam Office). *Chularajmontri Heng Ratanacak Tay (Tayland Devletinde Şeyhülislamlar)*. (t.y.) <https://skthai.org/th/pages/6794> (erişim tarihi 18-03-2019).

_____. *Pravat Chularajmontri (Şeyhülislamın Tarihcesi)*. (t.y.) <https://www.skthai.org/th/pages/6792> (erişim tarihi 3-04-2019).

_____. *Krongsang Ongkorn (Kuruluşun Genel Yapısı)*, (t.y.), <https://www.skthai.org/th> (erişim tarihi 24/04/2019).

_____. *Nayobay Visaytad (Vizyon Misyon)*, (t.y.) <https://www.skthai.org/th> (erişim tarihi 25/04/2019).

_____. *Pravat Kan Kotang Sun Borihan Kickarn İslam (İslamî İşler İdari Merkezi'nin İnşa Edilmesi)*. (t.y.) <http://www.skthai.org/th/pages/6790> (erişim tarihi 14/01/2019).

Suasaming, Ali. *Kvampenma Leh Pattanakan Kong Phu Damrong Tamneng Chularajmontri (Şeyhülislamlık Makamının Tarihcesi ve Gelişmesi)*. 2012. <http://alisuasaming.org/main/?p=3038> (erişim tarihi 3-04-2019).

Sun Komul Klang Dan Sasna (Religious Information Centre). *Samnak Chularajmontri: Sasna İslam (Şeyhülislamlık Müessesesi: İslam Dini)*. (t.y.) <http://e-service.dra.go.th/organization.php?id=5> (erişim tarihi 24/4/2019).